

NEPOSREDNA DEMOKRACIJA

Građani sami odlučuju bez, bez predstavničkih institucija. Ova interpretacija ističe važnost javne rasprave.

Ne odnosi se na izbor vladara od strane onih kojima se vlada, nego na poricanje bilo kakve odvojenosti od tih dviju skupina. "Uzorna je demokracija neposredna demokracija, ona je oblik samovladavine u kojem svi odrasli građani sudjeluju u oblikovanju kolektivnih odluka, u kontekstu jednakosti i otvorene rasprave.

Kao prednost spominje se rasprava, koja omogućuje skupini da pomiri različite interese, informira pripadnike o problemima i iskoristi stručno znanje skupine. Ukratko rasprava omogućuje ljudima da utječu na skupinu, ali i da skupina utječe na njih. To znači da u neposrednoj demokraciji glasovanje nije najbolji način donošenja odluka, traži se konsenzus.

Drevna klasična Atena klasičan je primjer neposredne demokracije. Između 461. g I 322. prije Krista, >Atena je bila vodeći starogrčki grad. Zauzimala je područje današnjeg Hong Konga, a vrhunac joj je bio 40 000 stanovnika. Skupština bi se sazivala četrdesetak puta godišnje te bi se razmatrala pitanja koja su bila na dnevnom redu.

Nedostatak – golema većina odraslih ljudi – žene . robovi , stranci bili su isključeni iz političkog života, nisu spadali u kategoriju građani.

Mali polis - osuđen da bude osvojen, da se širio demokratska politika bi propala.

Usporedba grčke (Atenske) demokracije i suvremene. Prvo što nam upada u oči jest da u Ateni uopće nije bilo izbora, a ni sveobuhvatnog građanskog prava. Mogu se uočiti dvije velike razlike: obuhvaćenost punoljetnih (ubrojivih osoba) – Grcima je taj kriterij potpuno neprihvatljiv (postojanje robova, žene nemaju prava sudjelovati u radu skupštine), a drugi kriterij su izbori. Grci nisu prihvaćali izbore, oni su imali zborove građana. (Danas oni postoje u švicarskim kantonima, gradovi u državi Vermont. Oni zagovaraju neposrednu demokraciju.

Zašto danas ne možemo prihvatiti neposrednu demokraciju - razlog je broj stanovništva, veličina država. Veličina je važna. U današnjim zemljama ima previše građana da bi se oni mogli sastajati na skupštinama¹.

Oblici neposredne demokracije koji se danas primjenjuju su referendum i peticija.

Predstavnička – najveća prednost je njezina velika vojna moć, koja im daje prednost. To su iskusili i Atenjani kada nisu mogli spriječiti poraz što su im ga nanijele moćne snage Filipa Makedonskog 322. pr. Krista. Posljednji veliki grad država bila je Venecija, koja se predala bez otpora snagama napoleona Bonaparte 1797. Pružanje mira.

PREDSTAVNIČKA DEMOKRACIJA

Odluke donose izabrani političari koji predstavljaju narod. Izabrani vođe djeluju unutar formalnih granica osmišljenih da bi se zaštitila manjinska i pojedinačna prava. Takve su granice odraz liberalnih ciljeva očuvanja prava pojedinaca i maksimalnog proširenja slobode.

Moderne demokracije zapadne Europe, Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda i Japana su klasični primjeri.

Ljudi ovdje ne vladaju samo sobom, nego biraju političare koji će to učiniti umjesto njih. Drugo predstavnička demokracija podvrgava volju naroda zakonskim ili ustavnim ograničenjima.

a) predstavnička vladavina - nastanak predstavničke vladavine najvažnije je postignuće moderne politike. U svojoj europskoj pradomovini bilo je potrebno nekoliko stoljeća da bi se ustalile predstavničke institucije. Monarhe se moralo podvesti pod nadzor skupštine, a parlament se moralo podvrgnuti demokratskom izboru. Da bi došlo do te preobrazbe morala su se prihvatiti tri elementa:

- sloboda izražavanja – radi autentičnosti izbora

- politička jednakost – svi glasovi moraju biti jednako vrijedni

---

¹ Možemo postaviti pitanje što je preveliko za neposrednu demokraciju, a što dovoljno maleno? Smatra se da su grčki polisi imali oko 10 000 stanovnika, a građansko tijelo od 2000 – 10 000.

Pogledajmo jednostavnu aritmetiku. Uzmimo za početak neko malo udruženje koje se sastoji od desetak članova. Pretpostavimo da svakome damo deset minuta za raspravu. Sastanak bi trajao sat i četrdeset minuta. No pretpostavimo da je problem mnogo kompliciraniji pa treba svatko govoriti barem pola sata. Tada bi sastanak trajao pet sati.

Uzmimo sada primjer nekog sela koje broji 200 ubrojivih seljana. Svatko od njih dobio bi deset minuta vremena. Sastanak bi trajao 16 sati ili dva dana po osam sati. Nije neizvedivo. Što broj postaje veći to je stanje apsurdnije. U idealnom polisu, potrebno vrijeme znatno prelazi sve podnošljive granice. Grci i dokolica. Kad bismo svakom građaninu dodijelili pola sata, to bi značilo da bi skupština potrajala gotovo dvije godine.

No isto tako apsurdno je pretpostaviti da svaki građanin želi govoriti na zboru. Najčešće govori nekoliko pojedinaca. Ostali se zbog ovoga ili onoga razloga, uzdržavaju. Prema tome, dok nekolicina građana sudjeluje u raspravi ostali slušaju ili ne slušaju, glasuju ili ne glasuju.

Narodna suverenost

a) pojam predstavništva - predstavničkoj vladavini odluke donose političari izabrani da djeluju u ime birača. Najjača strana predstavničke vladavine jest njezina praktičnost za velike države, jer ona rješava problem veličine koji muči neposrednu demokraciju. Atenjani su smatrali da je gornja granica republike broj ljudi koji se mogu okupiti da bi čuli govornika.

Predstavnička vladavina omogućuje i golemim populacijama (npr. preko 900 milijuna Indijaca) da zadrže neku vrstu kontrole nad svojim vladarima.

Predstavništvo razrješava i drugu dvojbu demokracije. Pitanje stručnjaka i preferencija naroda. U predstavničkoj vladavini stanovništvo je odveć brojno, zanimanje za politiku privremeno, a problemi mnogobrojni. P. vladavina ograničava glas naroda na određivanje tko vlada i dopušta tima političarima da odluče koje se politike valja držati i provoditi.

Teorija predstavničke vladavine mnogo duguje Josephu Schumpeteru, (ekonomistu . on je prihvaćao činjenicu da je vladavina elite neizbježna i poželjna. Demokraciju je definirao kao sustav kompeticijskih elita. Po njemu uloga birača nije u tome da biraju širokih paketa politika i čelnika što ih nude rivalske stranke. On je želio ograničiti doprinos običnih birača jer nije imao laskavo mišljenje o njima, tj. O njihovom političkom kapacitetu. On je stoga demokraciju definirao proceduralno – pojedinci stječu moć odlučivanja kroz konkurentsku borbu glasova za birače.

b) ograničena vladavina – ona je zaštitnička jer želi zaštititi manjine od većine, nego i stanovništvo od vladara. Ovdje se pojavljuje tzv. Problem tiranije većine koji nastaje zbog opasnosti da se većina posluži svojom moći koja joj pripada u demokraciji i diskriminira manjine. Ograničena vladavina kroz institucije usta ili tradiciju pokušaj je rješavanja tog problema.

Tiranija većine osobit je problem u onim zemljama gdje postoje trajne većine – npr. Protestanata u Sjevernoj Irskoj.

Poludemokracije

Poludemokracija objedinjuje demokratske i autoritarne elemente. U jednom obliku “demokratski despoti “ kontroliraju izbore. Prava pojedinaca se krše, a nezavisna tijela kao što su mediji pažljivo se nadziru – npr. Singapur, Egipat.

U drugom obliku postoje tzv. Demokratske marionete – to su izabrani vođe, koje usmjeravaju ili sputavaju drugi nositelji vlasti, primjerice vojska, etnički vođe ili bande kriminalaca. Primjer Uzbekistan. Ili korištenje tzv. Nijemog veta, gdje vojska kontrolira civilne odluke – Tajland, Turska, Pakistan.

Takvi sustavi stvaraju određeni okvir političkog nadmetanja – oporba postoji, ali ne jača. Služe se kontrolom novca, radnih mjesta, ugovora, mirovina, državnih stanova...

TRANZICIJE U DEMOKRACIJU

- Odvija se kroz tri faze:
  1. liberalizaciju – autoritarni režim popušta, ublažava se represija i omogućuju se otvorenija politička utakmica. Politički zatvorenici se puštaju na slobodu, a cenzura medija se smanjuje. Do toga dovodi gubitak legitimnosti (kao u JAR, kada je na slobodu pušten Nelson Mandela, ili vojni porazi npr. Argentine kod Falklandskih otoka. Bitan je i sukob tvrdo i mekolinjajaša.
  2. faza tranzicije – raspad starog režima i uvođenje konstitutivnih izbora. Najčešći način je mirna reforma, koja dolazi od samih postojećih elita – Španjolska nakon Franka, Brazil nakon što je vojska odlučila sići s vlasti (1985) i Mađarska nakon sloma komunizma 1989. Drugi način naziva se ruptura – gdje opozicija preuzima inicijativu čak i nasilnim i agresivnim radnjama i postupcima. Primjer Rumunjska za rušenja Ceausescuoa 1989. Zatim dolazi do pregovora.
  3. konsolidacija – kada se političko nadmetanje odvija u okvirima demokratskih institucija. Konsolidacija se najviše očituje u tome da oporba ima stvarne izgleda da pobijedi na izborima. To potiče suparnike na vlasti da u cijelosti prihvate politički sustav. Ako gubitnici mirno prihvate poraz onda je demokracija na dobrom putu. Tako je bilo recimo 1997 u Južnoj Koreji, kada je došlo do prvog mirnog prijenosa vlasti.

Tranzicije u demokraciju razlikuju se po težini. Prvi val demokratizacije Britanija, Skandinavija i SAD, prošao je ležernu preobrazbu, jer između liberalizacije i konsolidacije bio je velik razmak.

Kasnije poslije 2. svjetskog rata iz diktature u demokraciju krenule su Zapadna Njemačka i Japan.

Zadnji val demokratizacije od 1970 – 1991. koji je zahvatio Južnu i Istočnu Europu, latinsku Ameriku i velik dio Afrike. Tome je doprinio i povoljan globalni i regionalni kontekst. Svršetak hladnog rata i slom komunizma. Vodeći igrači, SAD i Europska unija, te institucije poput Svjetske banke promicale su demokraciju. Zatim regionalni položaj blizina demokratskim centrima – Španjolska, Meksiko, zatim regionalna slobodna trgovina.

Prijelaz iz komunističke vladavine u demokraciju je bio najteži jer je zahtijevao trostruki prijelaz. Iz komunizma (totalitarizma) u demokraciju, iz planske ekonomije u tržišnu i od proizvoljne moći utemeljene na policiji i vojsci u vladavinu zakona

PREDSTAVNIČKA DEMOKRACIJA

Odluke donose izabrani političari koji predstavljaju narod. Izabrani vođe djeluju unutar formalnih granica osmišljenih da bi se zaštitila manjinska i pojedinačna prava. Takve su granice odraz liberalnih ciljeva očuvanja prava pojedinaca i maksimalnog proširenja slobode.

Moderne demokracije zapadne Europe, Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda i Japana su klasični primjeri.

Ljudi ovdje ne vladaju samo sobom, nego biraju političare koji će to učiniti umjesto njih. Drugo predstavnička demokracija podvrgava volju naroda zakonskim ili ustavnim ograničenjima.

Političke institucije suvremene predstavničke demokracije:

1. *birani dužnosnici* – nadzor nad političkim odlukama što ih donosi vlast ustavno pripada dužnosnicima koje su izabrali građani. (pravo na izbore)

IZBORI

Razlikovanje izbora po njemačkom politologu *Dieteru Noheln*

Kompetitivni izbori

- postoje u predstavničkim demokracijama. To su natjecanja za političke položaje, na temelju formalnog izražavanja preferencija stanovništva. Osim kompetitivnih izbora koje se smatraju poštenima i slobodnima postoje još i polukompetitivni izbori i aklamacijski izbori. Tu spada sve ono što smo govorili kod legitimnost kod uspostave vlasti.
- 1. **Polukompetitivni izbori** – kada postoji dominantna stranka. Vladajuća stranka koristi se pokroviteljstvom, korupcijom, kontrolom medija i namještanjem izbora da bi osigurala svoj opstanak na vlasti. To je karakteristično za poludemokracije npr. Egipat i Singapur. Tu još spada i tip – izbora kandidata – dopušta se izbor kandidata, ali ne i stranke. Primjer su mnoge komunističke zemlje onog vremena Poljska...
- 2. **Nekompetitivni izbori** - nazivaju se još i aklamacijskim izborima. Tu postoji samo jedan kandidat. Primjer bivši SSSR.

IZBORNI SUSTAV

Izborni sustav sadržava skup pravila o provođenju izbora. Obično o izbornom sustavu razmišljamo u odnosu na postupke kojima se glasovi pretvaraju u mandate. Postoje tri šira i prioritetnija pitanja.

- a) **koji je raspon biranih položaja** – koji su položaji izborni. Kao primjer uzmimo SAD i Veliku Britaniju. SAD gotovo je sve izborni od predsjednika do šinteru. Nasuprot tome u Britaniji je glasanje tradicionalno ograničeno na Donji dom, Europski parlament i lokalne vlasti. Općenito uzevši što je raspon veći to je zemlja demokratičnija. No i to ima svoje mane. Prva je zamor birača, nevažni izbori pretvaraju se u događaje drugog reda, tj. Njihovi rezultati uvijek su izraz popularnosti nacionalnih stranaka. Primjerice izbori za Europski parlament zapravo su referendumi o nacionalnim vladama. Posebno negativno na lokalnoj razini jer uspješne lokalne vlasti mogu izgubiti izbore zbog stanja njihove stranke na nacionalnoj razini.
- b) **Pravo glasa** – tko može glasovati. Danas u većini zemalja jest stanje ubrojivosti (18 godina i da se osoba ne nalazi pod skrbištvom. Žene pravo glasa uglavnom dobivaju nakon „ Svjetskog rata. Žene² u nekim zemljama još uvijek nemaju pravo glasa - npr. Kuvajt. Često puta i manjinama se uskraćuje pravo glasa – primjerice Eskimi su tek 1950 dobili pravo glasa, a australski domoroci tek 1962. Ovdje se postavlja i pitanje jednakog i nejednakog biračkog prava; to je zapravo pitanje s koliko glasova raspolaže pojedina kategorija birača. Prije je bilo primjenjivano u V. Britaniji, Belgiji, bivšoj SFRJ... Danas se nigdje ne primjenjuje.

---

² Redoslijed zemalja koje su prve dopuštale ženama da sudjeluju na izborima: Švedska 1867. God.; Australija (1902), Novi Zeland (1893); Finska 1906... nakon prvog svjetskog rata; SAD – nakon prvog svjetskog rata; Velika britanija....

- c) **Odlazak na birališta** -Opće pravo glasi ne jamči stopostotno odaziv na izborima. >Recimo Australija, Austrija, Belgija preko 90 % odaziva, a SAD recimo manje od 70%. Jedini izbori kojima se ne određuje tko će pobijediti jesu izbori za američki Kongres i Europski parlament.

Birački popis – služi identifikaciji birača, to su popisi u kojima se na određenom području evidentiraju svi građani s biračkim pravom. Popis se stalno ažurira dodavanjem novih (onih koji su stekli biračko pravo), te brisanjem umrlih ili onih koji su izgubili biračko pravo – na primjer promjena državljanstva

Parlamentarni izbori

Za parlament se uglavnom preferiraju dva glavna izborna sustava: izbori relativnom većinom i većinom – pobjednik dobiva sve i razmjerni sustavi.

IZBORI RELATIVNOM VEĆINOM I VEĆINOM _ pobjednik dobiva sve

1. jednostavna većina – prvi do cilja (PKC) kandidat se bira u prvom i jedinom krugu glasovanja. Koristi se u SAD, V. Britaniji, Kanadi, Indiji... U izborima relativnom većinom poznatima još pod imenom „prvi do cilja“, pobjednički kandidat je onaj koji dobije najviše glasova u nekom izbornom okrugu (teritorijalnoj jedinici). Bitno je za izbore relativnom većinom to da stranka koja dobije najviše glasova na izborima dobiva bonus u obliku mjesta. U parlamentarnim sustavima to potiče stvaranje vlade s jednom dominantnom strankom s izrazitom većinom.
2. apsolutna većina (preferencijsko glasovanje) birači rangiraju kandidate. Ako nijedan kandidat ne osvoji većinu na temelju prve preferencije, onda se ulazi u drugi krug, kandidat s najmanjim brojem glasova se briše, a njegovi glasovi se raspodjeljuju u skladu s drugom preferencijom. Tako dok se ne dobije pobjednik. Primjenjuje se jedino u Australiji.
3. apsolutna većina drugi krug glasovanja – ako nijedan kandidat ne dobije većinu u prvom krugu, dva vodeća kandidata ulaze u drugi krug. Primjer: Mali, Ukrajina

RAZMJERNI SUSTAVI

1. Sustav lista- glasuje se za stranačku listu kandidata. Koristi se Izrael, Skandinavija, veći dio kontinentalne Europe, latinska Amerika. Temelji se ideji stranačkog a ne teritorijalnog predstavljanja. Temeljna je ideja vrlo jednostavna predstavnička bi se mjesta trebala jednostavno dijeliti izravno razmjernom broju glasova. U savršeno razmjernom sustavu stranka koja bi dobila 40% glasova dobila bi 40 predstavničkih mjesta. Najuočljivija metoda je sustav lista: birač glasuje za listu stranačkih kandidata. Broj glasova koji neka stranka osvoji određuje koliko će kandidata sa liste dobiti. Primjer. Recimo da neka stranka na izborima za skupštinu sa 150 mjesta osvoji deset posto glasova. Stranka će dobiti 15 zastupnika, a to će biti prvih petnaest sa stranačke liste. Sustavi lista se razlikuju ovisno o tome koliko građani imaju utjecaja na formiranje lista u smislu odabira kandidata tj. redoslijeda. Zatvorene liste: Portugal Južnoafrička Republika i Španjolska. Skroz otvorene liste nalaze se u Luksemburgu i Švicarskoj. Što je veći broj kandidata po izbornom okrugu to je rezultat razmjerniji. Neke zemlje poput Izraela i Nizozemske su jedna cijela teritorijalna jedinica, što omogućuje veću razmjernost.
2. Kombinirani sustavi – kombinacija jednomandatnih okruga s razmjernim sustavom. – Neka se mjesta biraju teritorijalnim većinskim sustavom, a druga razmjernim sustavom. Birači raspolažu s dva glasa, jedan za teritorijalne, a drugi za razmjerne izbore. Primjer. Njemačka, Mađarska, Italija, Japan, Rusija, Novi zeland

PREDSJEDNIČKI IZBORI

Najčešće se koriste dva izborna sustava.

- a) većinski izbori u drugom krugu – ako niti jedan kandidat ne osvoji većinu, tada prva dva ulaze u drugi krug. Pobjeđuje onaj koji dobije većinu. Francuska, Hrvatska
- b) izbori relativnom većinom – samo jedan krug pa tko dobije najviše glasova taj je pobjednik. Ekstremni primjer je Bolivija gdje je 1997 pobijedio Balazar sa samo 20% glasova.

Predizborna kampanja:

Cilj je predizborne kampanje politička pobjeda – smišljeno vođenje političke akcije da se ostvari krajnji politički cilj, a to je osvajanje vlasti.

Sastavnice predizborne kampanje:

- a) budžet ili riznica kampanje – sastoji je se od novca, donacija, kredita, tehničkih sredstava, medija
- b) literatura – pisani i tiskani materijali, brošure, stranački programi
- c) voditelj kampanje i stožer
- d) struktura kampanje – njena organizacija
- e) poruka kampanje – moto – kroz rečenicu jasno određen cilj

Neke od metoda koja se koriste u kampanji da bi se privuklo biračko tijelo:

- a) demagogerija – politička igra pridobivanja birača za podupiranje kandidata
- b) izravan pošta – tehnika izravnog komuniciranja
- c) korak Door to Door – od vrata do vrat – prakticira se recimo u SAD-u
- d) negativno kampiranje – ocrnjivanje protivnika
- e) targetiranje – fokusiranje na specifične društvene skupine
- f) volonteri

Ponašanje birača

- a) birači se ponašaju po stranačkoj identifikaciji – to je dugotrajna privrženost nekoj stranci koja oblikuju način interpretacije političkih događaja. Ona se često nasljeđuje u obitelji, a pojačava se socijalnim okruženjem. Danas sve manje ljudi glasuje po principu stranačke identifikacije, ona je u opadanju. U stvarnosti izborna odluka je bila nešto refleksno, normalno, poklapalo se sa svjetonazorom
- b) slabljenje stranačke privrženosti - razočaranost velikim strankama, gubitak društvenih klasa (mi i oni). Mlade birače privlače jednoprobemske stranke. Danas prevladavaju četiri važna čimbenika koja određuju za koga će se glasovati: a) politička pitanja, gospodarstvo, stranački vođe i imidž stranke. Danas je u modi tzv. Retrospektivno glasovanje, što znači da se u glasovanju reagira na vladinu dosadašnju uspješnost. Birači oblikuju ocjenu opće uspješnosti vlade i na temelju toga daju glas; za ili protiv. Birači postavljaju pitanje: Je li vlada učinila nešto za mene (i za zemlju). Sve više birača glasuje na temelju nemilosrdne pretpostavke da bi vladu trebalo kaznit za njezine pogreške odnosno nagraditi za gospodarske uspjehe. Također ocjenjuje se i kompetentnost stranke tj. njezina stručnost u provođenju ciljeva – na koji način to i to ostvariti.

REFERENDUMI

Referendum – glasovanje nekog biračkog tijela o nekom pitanju javne politike. Najčešće tematike su:

- a) konstitucionalna tematika – promjena izbornog sustava
- b) teritorijalna tematika (odluka o pridruživanju federaciji, veća politička autonomija.
- c) moralna tematika – zabrana točenja alkohola, pobačaj

referendum – hvaljena ali i vrlo osporavana demokratska metoda.

Referendumima služe se i totalitarni sistemi da bi učvrstili svoje položaje. Napoleon i Hitler služili se referendumima (u autoritarnim sustavima zovu se plebiscitima).

I mnoge demokratske vlade postižu referendumima svoje željene rezultate; to se postiže odabirom vremena i formulacijom pitanja.

Iako je referendum obavezan u nekim stvarima vlade se jednostavno ogluše – npr. Švedska, još 1980 referendum su Šveđani odlučili da prestanu raditi nuklearne elektrane, a 2000 su još sve radile.

Referendumima su česta pojava u: Australiji, Danskoj, Francuskoj i Novom zelandu i posebice u Švicarskoj.

Ovdje moramo još spomenuti:

- f) opozive – postupak koji omogućuje određenom broju birača da zatraže da se raspiše referendum o tome da li treba kojeg dužnosnika ukloniti sa položaja
- g) inicijativa – postupak koji omogućuje određenom broju birača pokretanje postupka raspisivanja referenduma u svezi s nekim političkim pitanjem.

Javno mnijenje

Javno mnijenje odnosi se na skupna mišljenja politički relevantne populacije o dnevnoj politici. Najvažnije su dimenzije javnog mišljenja – koji postotak populacije čini javno mnijenje; važnost-koliko neka tematika znači ljudima; orijentacija- koja je preferencija javnosti u svezi s nekim pitanjem.

U predstavničkim demokracijama javno mišljenje obuhvaća svu odraslu populaciju. Gotovo sve punoljetne osobe imaju prvo glasa, njihovo mišljenje zastupljeno je u anketama, a izabrani političari vole se na njih pozivati (recimo latinica, hrga...)

Kakav je njegov učinak? Ono služi vladajućim strukturama ili kao poticaj (javno mnijenje traži da nešto poduzmemo u vezi s gradskim gužvama) ili kao veto (javno mnijenje nikada neće prihvatiti restrikcije u korištenju automobila).

Utjecaj javnog mnijenja se smanjuje:

- a) kada tematika postaje sve složenija
- b) slaba obaviještenost javnosti
- c) javno mnijenje može izbjegavati kompromise, politika ne:- da čišćem zraka, ali ne ograničenje korištenja automobila.

IZBORI U REPUBLICI HRVATSKOJ

Hrvatski Ustav osigurava svakom državljaninu Republike Hrvatske koji je navršio 18 godina života opće i jednako biračko pravo (članak 45. stavak 1. Ustava). Pasivno biračko pravo stječe se također sa 18 godina života. Biračko se pravo ostvaruje na neposrednim izborima tajnim glasovanjem. Prema tome, sustav neposrednih izbora i tajno glasovanje ustavne su kategorije i ne mogu se mijenjati izbornim zakonodavstvom. Ustav Republike Hrvatske propisuje i obvezu da u izborima za Hrvatski sabor i predsjednika Republike osigura ostvarenje biračkog prava svojim državljanima koji se u doba izbora nalaze izvan njenih granica (članak 45. stavak 2. Ustava) (**tzv. dijaspora**).

Izbori u Republici Hrvatskoj se u određenim periodima odvijaju na dvije razine - državnoj i lokalnoj razini.

Državna razina: a) parlamentarni izbori (4 godine)

- c) predsjednički (5 godina)

Lokalna razina: općine (za općinska vijeća) – 4 godine

Gradovi i županije (skupštine) - 4 godine

Parlamentarni izbori – za Hrvatski sabor održavaju se svake 4 godine. Naš parlament je od 2001. Godine jednodomni parlament te ima samo jedan dom – Zastupnički dom.

Do sada održano je šest izbora: 1.) 1990 (još u SFRJ)

2.) '92

3.) '95

4.) 2000

5- 2003

6) 2007

Izbore raspisuje predsjednik RH i taj dan je neradni dan.

U Hrvatskoj postoji 12 izbornih jedinica – 10 sa područja teritorija RH, jedna izborna jedinica za dijasporu (XI. izborna jedinica) i XII. Izborna jedinica za manjine koja obuhvaća cjelovit teritorij RH.

Ustav RH jamči 8 mjesta nacionalnim manjinama – 3 Srbima

Tijela zadužena za provedbu izbora su:

- a) Državno izborno povjerenstvo
- b) Povjerenstva izbornih jedinica

Metoda izračunavanja glasova i njihovo pretvaranje u mandate jest D'Hondtova³ metoda

D'Hondtov sustav ili metoda je metoda raspodjele glasova u zastupničke mandate u sustavu razmjernog predstavništva. Ime je dobio po belgijskom matematičaru Victoru D'Hondtu, prvi je put primijenjen u Belgiji 1899.

Prema ovom sustavu najprije se izračuna biračka masa svake liste koju čini ukupan broj za izbornu listu danih glasova u izornoj jedinici. Biračka se masa tada dijeli sa 1, pa sa 2, 3, itd. i tako dok se ne dođe do onog broja koji je jednak broju zastupnika koji se biraju u određenoj izornoj jedinici. Dobivene rezultate tada treba poredati po veličini te odbrojiti od najvećeg prema najmanjem onoliko koliko se zastupnika bira. Posljednji rezultat koji se tako dobije jest zajednički djelitelj. Sa zajedničkim djeliteljem zatim treba podijeliti biračku masu svake liste. Pojedina lista, odnosno stranka koja ju je istaknula dobit će onolik broj zastupnika koliko se puta zajednički djelitelj nalazi u njezinoj biračkoj masi. Jednostavnije rečeno, broj zastupničkih mjesta koje je određena stranka dobila odgovara rezultatu dijeljenja biračke mase liste te stranke sa zajedničkim djeliteljem.

Primjer: Pretpostavimo da je na izborima u jednoj izornoj jedinici u kojoj se bira 5 zastupnika lista stranke A dobila 4160, lista stranke B 3380 i lista stranke C 2460 glasova. Ti izborni rezultati svake liste predstavljaju njihovu biračku masu. Kako je utvrđena biračka masa svake liste, ona se dijeli sa 1, 2, 3, 4, 5 te se dobiveni rezultati poredaju po veličini.

	Br. glasova (X)	X : 1	X : 2	X : 3	X : 4	X : 5
Stranka A	4160	4160 (1)	2080 (4)	1386 (6)	1040 (9)	832 (11)
Stranka B	3380	3380 (2)	1690 (5)	1126 (8)	845 (10)	676 (13)
Stranka C	2460	2460 (3)	1230 (7)	820 (12)	615 (14)	495 (15)
<i>Napomena: brojevi u zagradama su redna mjesta rezultata kada se svi poredaju po veličini.</i>						

³ To se naziva još sustav izbornog količnika – ukupan broj glasova i izornoj jedinici dijeli se s brojem zastupnika koje jedinica bira u predstavničko tijelo (izborni količnik). Tim se brojem dijeli broj glasova za svaku listu, a dobiveni broj označuje broj mjesta pojedinih stranaka

Od svih dobivenih rezultata izabrati peti po veličini, jer se bira pet zastupnika, a to je 1690. Taj je broj zajednički djeljitelj i njima valja podijeliti biračku masu svake liste:

$$\text{biračka masa liste A} - 4160 : 1690 = 2$$

$$\text{biračka masa liste B} - 3380 : 1690 = 2$$

$$\text{biračka masa liste C} - 2460 : 1690 = 1$$

Iz dobivenih rezultata slijedi da su liste stranaka A i B dobile po dva zastupnička mjesta, dok je lista stranke C dobila jedno zastupničko mjesto. Vidljivo je da se pri dijeljenju biračke mase najčešće dobiva rezultat sa ostatkom koji valja zaokruživati tako da se primjenom D'Hondtove metode ne postiže potpuno razmjerna zastupljenost u predstavničkom tijelu.

Ovu metodu u svom izbornom zakonodavstvu primjenjuju Argentina, Austrija, Belgija, Bugarska, Čile, Kolumbija, Hrvatska, Češka, Finska, Mađarska, Izrael, Japan, Makedonija, Nizozemska, Poljska, Portugal, Škotska, Slovenija, Španjolska, Turska i Wales.

Šesti saziv Hrvatskog sabora konstituiran je 11. siječnja 2008. godine. Zastupničkim mandatima raspolaže 153 zastupnika, koji si izabrani na parlamentarnim izborima održanim 24. studenog i 25. studenog 2007. godine.

Dužnost predsjednik Hrvatskog sabora obnaša Luka Bebić. Potpredsjednici Hrvatskoga sabora u šestom sazivu su:

- Vladimir Šeks (HDZ),
- Ivan Jarnjak (HDZ),
- Josip Friščić (HSS),
- Željka Antunović (SDP)
- Neven Mimica (SDP)

Tajnik Sabora je Josip Sesar.

PREDSJEDNIČKI IZBORI U RH

Izbor za predsjednika Republike Hrvatske održavaju se, u pravilu, svakih pet godina, koliko traje jedan mandat predsjedniku Republike.

Dosad su se održali četiri puta od neovisnosti:

- **1992. godine** kada je Franjo Tuđman pobijedio na prvim predsjedničkim izborima od neovisnosti
- **1997. godine** kada je Franjo Tuđman pobijedio na drugim predsjedničkim izborima od neovisnosti
- **2000. godine** kada je Stjepan Mesić pobijedio na predsjedničkim izborima
- **2005. godine** kada je Stjepan Mesić pobijedio u drugom krugu Jadranku Kosor, te osigurao sebi drugi mandat za predsjednika Republike

2009/2010 sadašnji izbori

Novi i sadašnji predsjednik Republike Hrvatske je Ivo Josipović

Izbore raspisuje Vlada Republike Hrvatske u roku koji omogućava da se oni obave najmanje 30 dana, a najviše 60 dana prije isteka mandata trenutnom predsjedniku Republike

Kandidate za predsjednika Republike mogu predlagati:

- registrirane političke stranke,
- birači pojedinačno ili skupno.

Dvije ili više u Republici Hrvatskoj registriranih političkih stranaka mogu predložiti jednoga kandidata.

Kandidati za predsjednika Republike su svi koji su valjano predloženi od jedne ili više političkih stranaka, odnosno birača i podržani pravovaljano prikupljenim potpisima od najmanje 10.000 birača.

Prijedlozi kandidata za predsjednika Republike moraju prispjeti Državnom izbornom povjerenstvu (DIP) najkasnije u roku od 12 dana od dana raspisivanja izbora. Izorno povjerenstvo će u roku od 48 sati od isteka roka za predaju kandidature objaviti listu kandidata za predsjednika Republike u elektroničkim medijima.

Predsjednik Republike, bez obzira da li na izborima sudjeluje jedan ili više kandidata, bira se većinom glasova svih birača koji su glasovali. Ako niti jedan kandidat ne dobije takvu većinu u *prvom krugu*, izbor se ponavlja nakon 14 dana (*drugi krug*).

U *drugom krugu* izabran je kandidat koji dobije najveći broj glasova birača koji su glasovali. Ako kandidati dobiju isti broj glasova, izbor se još jednom ponavlja.

Rezultate izbora za predsjednika Republike Hrvatske utvrđuje DIP na temelju rezultata glasanja na svim biračkim mjestima.

Sredstva za pokriće troškova za provođenje izbora osiguravaju se u državnom proračunu Republike Hrvatske.

Izabrani predsjednik Republike Hrvatske stupa na dužnost posljednjeg dana mandata predsjednika kojem ističe mandat, odnosno na dan objave rezultata izbora ako se izbori održavaju zbog smrti, ostavke ili utvrđenja prestanka mandata prethodnika od strane Ustavnog suda.

Na dan stupanja na dužnost, predsjednik Republike polaže svečanu prisegu pred sucima Ustavnog suda, kojom se obvezuje na vjernost Ustavu.

Dosadašnja praksa je bila da se svečanost polaganja prisege održava na prostoru Trga sv. Marka u Zagrebu, pred sucima Ustavnog suda koji nose svečane toge te uz prisutnost *državnog vrha* (zastupnika u Hrvatskom saboru, premijera i članova Vlade RH, sudaca Vrhovnog suda te drugih dužnosnika), stranih gostiju, diplomatskog zbora akreditiranog u Hrvatskoj te građana.

Tekst prisege koju izgovara predsjednik Republike prilikom tzv. svečane inauguracije:

Prisežem svojom čašću da ću dužnost predsjednika Republike Hrvatske obavljati savjesno i odgovorno, na dobrobit hrvatskog naroda i svih hrvatskih državljana.

Kao hrvatski državni poglavar:

- držat ću se Ustava i zakona,
- brinuti se za poštovanje ustavnopravnog poretka Republike Hrvatske,
- bdjeti nad urednim i pravednim djelovanjem svih tijela državne vlasti,
- čuvati nezavisnost, opstojnost i jedinstvenost države Hrvatske.

Tako mi Bog pomogao.

TRODIOBA VLASTI u predstavničkim demokracijama

a) ZAKONODAVNA VLAST

Parlamenti su simboli narodnog predstavništva u politici.

USTROJ PARLAMENTA

- a) **veličina parlamenta.** Najmanja skupština na svijetu nalazi se na južnopacifičkom otoku Tuvalu – samo dvanaest zastupnika. Druga je krajnost kineski Nacionalni narodni kongres s gotovo 3000 zastupnika. Najbolje funkcioniraju srednje skupštine – male prenatrpanost poslovima; velike poslovi se moraju prenositi na odbore.
- b) **Broj domova** – mogu biti jednodomne ili dvodomne. Većina skupština u svijetu su jednodomne. Dvodomno zakonodavno tijelo sastoji se od donjeg doma (prvi dom) i gornjeg doma (drugi dom). Donji se dom bira neposrednim izborima; članovi gornjih domova popunjavaju se različitim metodama. Jednodomni parlament – opravdava se pozivom na većinsko očitovanje vlasti naroda. Skupština koja se pri tom formulirala izražava narodnu volju i u radu je ne bi smio opstruirati drugi dom. Zagovornici dvodomnih skupština naglašavaju da gornji dom može braniti pojedinačne, grupne i regionalne interese od potencijalno represivne većine u donjem domu. Drugi dom može zajamčiti da će se u

parlamentu čuti i različiti glas regija u državi. Gornji dom zastupa uglavnom interese regija, županija, kantona... jer se ne temelji na većini. Klasičan primjer je Senat u SAD-u, gdje svaka država bez obzira na broj stanovnika ima po dva predstavnika. Postavlja se pitanje izbora u drugi dom da ne bi bio replika prvom. Najčešće se koriste ove metode – neposredni izbori ali duži mandat (primjer SAD – senat na 6 godina, kongres na dvije), imenovanjem, posredni izbori putem lokalnih izbora, te nasljeđivanje (jedino u Britaniji – prvo lordova). Dvodomni parlamenti postoje u SAD, Britaniji, Kanadi, Njemačkoj, Italiji, Indiji, Japanu...

- c) Odbori- odbori su male radne skupine skupštinskih članova, formirane da bi se uhvatile u koštac s poslom: 1. razmatrati prijedloge zakona i financijske prijedloge; 2. nadgledati vladinu administraciju i prošle rashode; 3. istraživati pitanja od javne važnosti. Razvijeni sustav odbora uglavnom definira radnu (na odbore usmjerenu skupštinu) i debatu (na domove usmjerenu skupštinu). U debatoj skupštini (primjerice britanski Donji dom), rasprave su središnja aktivnost. U glavnoj dvorani raspravlja se o najvažnijoj problematici i tu se stječe ili gubi politički ugled. U radnoj skupštini, primjerice američkom Kongresu, najvažnije se aktivnosti odvijaju u odborima. U njima zakonodavci oblikuju zakone, izglasavaju proračun i nadziru izvršnu vlast.

FUNKCIJE PARLAMENTA

- a) **predstavništvo** – skupština je mikrokozmos, društvo u malom. Skupština bi trebala predstavljati interese cijele nacije, a zastupnici bi trebali tražiti načine da primijene svoje znanje i inteligenciju na javne probleme. Predstavništvo – problem stranačkog predstavništva – da li će glasovati kao članovi stranke ili po vlastitoj savjesti i uvjerenju. Npr. U Indiji, članovi gube mjesto u parlamentu ako glasuju protiv svoje stranke. U Novom Zelandu članovi laburističke stranke moraju potpisati izjavu da će se pridržavati odluka središnje stranke.
- b) **Raspravljanje**
- c) **Donošenje zakona** - zakonodavna funkcija. Pravilo 90% sažet je opis zakonodavnog procesa koji otprilike odgovara stanju u mnogim skupštinama. To pravilo tvrdi da oko 90% zakonskih prijedloga dolazi od izvršne vlasti i da otprilike 90% tih prijedloga postanu zakoni. SAD su najpoznatija iznimka od toga pravila.
- d) **Izglasavanje proračuna**⁴ - jedna od najstarijih funkcija parlamenta. No u mnogim zemljama situacija je slična kao i sa zakonima. Uglavnom proračun daje vlada a parlament ga prihvata ili ne; gotovo rijetko kad da sudjeluje u stvaranju proračuna. Državni proračun je pravni akt kojim se procjenjuje plan prihoda i rashoda države u određenom vremenskom razdoblju
- e) **Formiranje vlada** – skupština formira i smjenjuje vlade. Izvršna vlast vlada samo dok uspije zadržati povjerenje parlamenta. Karakteristično za parlamentarne republike. Parlament ne bira vladu, nego se vlada bira pomoću parlamenta. Izbori razmjernim sustavom rijetko osiguravaju parlamentarnu većinu jednoj stranci, ap su koalicije neizbježne. U toj situaciji, parlament postaje najvažnija politička arena koja osigurava kontekst za složeno i dugotrajno pogađanje među strankama. Nakon što se uspostavi koalicija, vladajuće stranke se moraju s poštovanjem

---

⁴ Riječ proračun (engl. *budget*, njem. *Haushalt*, fr. *budget*, tal. *bilancio*) potječe od srednjovjekovne engleske, francuske riječi *bougette*, što je deminutiv riječi *bouge* - kožna torba, odnosno vrećica. U engleskoj parlamentarnoj terminologiji ta je riječ označavala kožnatu torbu u kojoj je ministar financija u parlament donosio prijedlog o prihodima i izdacima države za iduće razdoblje - stoga se i rabi kao naziv za plan prihoda i rashoda u određenom vremenskom razdoblju. U Hrvatskoj se uz riječ budžet upotrebljava i riječ proračun.

odnositi prema zastupnicima manjih stranaka da ne bi izgubili podršku o kojoj ovisi njihov ostanak na vlasti. Kad se koalicijskoj vladi izglasa nepovjerenje parlament postaje ponovno glavna arena.

- f) **Nadzor nad izvršnom vlasti** – omogućuje parlamentu da prati vladu u njezinom djelovanju i da provjerava kvalitetu njezina vladanja. Najvažnije tehnike praćenja su: pitanja i interpelacije – to je upit vladi upućen od strane opozicije, nakon čega slijedi rasprava i najčešće probno glasovanje kako je skupština zadovoljan odgovorom. Posebno razvijena u Francuskoj – njome je srušeno nekoliko vlada. 29 hitne rasprave – javni način prozivanja rada vlade na odgovornost. postupak završava glasovanjem Razvijen u Britaniji i zemljama Commonwealtha. Odborske istrage - izvrsni instrumenti detaljnog nadzora. Primjer je američki Kongres.
- g) Regrutacija i socijalizacija – regrutacija, socijalizacija, obučavanje i ocjena političkih vođa. Zastupnici u zakonodavnim tijelima čine zalihu talenata iz koje potječu kreatori politike. U parlamentarnim sustavima u kojima ministri najčešće biraju iz parlamenta, zakonodavno tijelo postaje najvažniji kanal regrutacije kadrova za političke funkcije.

ZAKONODAVNA VLAST U RH

Hrvatski sabor

Prvi demokratski višestranački izbori u Republici Hrvatskoj provedeni su 1990. godine.

Sabor Republike Hrvatske Sabor do danas je mijenjao naziv još dva puta: 1997. postaje Hrvatski državni sabor (pri tom ne treba miješati naziv s Hrvatskim državnim saborom koji je postojao za vrijeme NDH), a 2000. Hrvatski sabor. Ustavnim promjenama 2001. godine ukinut je Županijski dom te Hrvatski sabor postaje jednodoman (bivši "Zastupnički dom" postaje jednostavno "Hrvatski sabor")

Aktualni, šesti saziv Hrvatskog sabora konstituiran je 11. siječnja 2008. godine na temelju rezultata izbora za zastupnike u Hrvatski sabor, održanih 25. studenoga 2007. godine u dvanaest izbornih jedinica. Na temelju glasova građana u Sabor su izabrana [153 zastupnika](#).

Hrvatski sabor je predstavničko tijelo građana i nositelj zakonodavne vlasti.

On ima najmanje 100, a najviše 160 zastupnika koji se, na temelju općeg i jednakog biračkog prava, biraju neposrednim tajnim glasovanjem.

Hrvatski sabor može se raspustiti radi raspisivanja prijevremenih izbora ako to odluči većina zastupnika, ili ako do raspuštanja dođe po ovlaštenju predsjednika RH.

Hrvatski sabor zasjeda redovito dva puta godišnje: prvi put (15. 1. – 15. 6) te drugi put: (15. 9. – 15. 12.) Izvanredno zasjedanje na zahtjev predsjednika republike, vlade ili većine zastupnika.

Hrvatski sabor konstituira se na prvoj sjednici, koja se mora održati najkasnije u roku od 20 dana po objavljivanju konačnih rezultata izbora, izborom predsjednika sabora. Sabor ima jednog predsjednika i jednog ili više potpredsjednika.

Pravo predlaganja zakona ima svaki zastupnik, klubovi zastupnika, radna tijela Hrvatskog sabora te Vlada RH.

Hrvatski sabor je jednodomni.

Djelatnici: su izabrane ili imenovane osobe članovi parlamenta, sa određenim mandatom (*mandatum u značenju "nalog ... stvar za koju se neko obvezuje da će je obaviti"*). Riječ je o osobama s *obvezom* predstavljanja određene volje naroda i primjerene skrbi o ovoj obvezi za vrijeme trajanja mandata.

Zastupnici se biraju najviše na četiri godine. Trajanje mandata može se produžiti amo u slučaju rata, neposredne ugroženosti RH, velikih elementarnih nepogoda. Zastupnici u saboru nemaju obvezujući mandat.

Uz djelatnike vezano je obilježje tzv. imuniteta, odnosno pravnog isključenja, oslobođenja od odgovornosti člana parlamenta za stav i odluku za vrijeme obnašanja dužnosti (radi se o pravnoj a čudorednoj odgovornosti)

članak 75.

Zastupnik ne može biti pozvan na kaznenu odgovornost, pritvoren ili kažnjen za izraženo mišljenje i glasovanje u saboru.

Zastupnik može biti pritvoren bez odobrenja H. sabora samo ako je zatečen da vrši kažnjivo djelo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju dužem od pet godina.

Zastupnici glasaju osobno

Djelokrug:

- odlučuje o donošenju i promjeni ustava
- donosi zakone
- donosi državni proračun
- odlučuje o ratu i miru
- donosi akte kojima izražava politiku Hrvatskog sabora
- donosi strategiju nacionalne sigurnosti i strategiju obrane RH
- odlučuje o promjeni granica RH
- raspisuje referendum
- nadzire rad vlade i drugih nositelja javnih dužnosti odgovornih saboru
- daje amnestiju za kaznena djela

- obavlja druge poslove u skladu s Ustavom

Hrvatski sabor donosi:

- Ustav,
- zakone,
- državni proračun,
- odluke,
- deklaracije,
- rezolucije,
- povelje,
- preporuke
- zaključke,
- poslovnik o svom radu,
- daje vjerodostojna tumačenja zakona.

Hrvatski sabor je predstavničko tijelo građana i nositelj zakonodavne vlasti u Republici Hrvatskoj. Na temelju prava i ovlaštenja utvrđenih Ustavom Republike Hrvatske i Poslovníkom, Hrvatski sabor odlučuje o donošenju i promjeni Ustava, donosi zakone, državni proračun, odluke, deklaracije, rezolucije, povelje, preporuke i zaključke, te daje vjerodostojna tumačenja zakona.

Ustavom i Poslovníkom Hrvatskoga sabora propisan je i način donošenja tih akata. Sabor može odlukom, poveljom, zahvalnicom ili drugim aktom domaćem ili stranom državljaninu ili organizaciji dati priznanje za njihov rad koji je od osobitog interesa za Republiku Hrvatsku. Prijedlog priznanja podnosi predsjednik Sabora.

Deklaracijom se izražava opće stajalište Sabora o pitanjima unutarnje ili vanjske politike te o drugim bitnim pitanjima važnim za državu.

Rezolucijom Sabor ukazuje na stanje i probleme u određenom području i na mjere koje bi trebalo provoditi u tom području.

Preporukom se ukazuje na podnesene predstavke i pritužbe o nepravilnostima u radu tijela koje imaju javne ovlasti s prijedlogom za njihovo razrješenje.

Zaključcima Sabor utvrđuje stajališta o određenim događajima i pojavama, a na osnovi ocjene stanje u pojedinoj oblasti, zaključcima se mogu zauzimati stajališta, izražavati mišljenja ili utvrđivati obveze Vlade, ministarstava i drugih tijela državne uprave.

Ustav RH predviđa tri načina donošenja odluka, s obzirom na pitanja koja se tim odlukama uređuju:

- običnom većinom (50%+1) uz zadovoljavanje kvoruma (kvorum označava broj zastupnika koji je potreban nazočiti glasovanju da bi odluka bila valjana, a to je većina svih zastupnika - 50%+1)
- dvotrećinskom većinom svih zastupnika
- većinom glasova svih zastupnika.

Hrvatski sabor donosi **odluke** većinom glasova ukoliko je na sjednici nazočna većina zastupnika.

Organski zakoni kojima se uređuju prava nacionalnih manjina Hrvatski sabor donosi dvotrećinskom većinom glasova svih zastupnika.

Organski zakoni kojima se razrađuju Ustavom utvrđena ljudska prava i temeljne slobode, izborni sustav, ustrojstvo, djelokrug i način rada državnih tijela te ustrojstvo i djelokrug lokalne i područne (regionalne) samouprave Hrvatski sabor donosi većinom glasova svih zastupnika.

Ustrojstvo Sabora

Unutarnje ustrojstvo i način rada Hrvatskoga sabora uređuje se poslovníkom.

Predsjednik, potpredsjednik i Predsjedništvo

Hrvatski sabor ima predsjednika i dva do pet potpredsjednika.

Predsjednik Sabora obično je iz redova parlamentarne većine. Predsjednik Sabora:

- predstavlja Hrvatski sabor,
- saziva i predsjedava sjednicama Sabora,
- upućuje prijedloge ovlaštenih predlagatelja u propisani postupak,
- predlaže dnevni red sjednice Sabora,
- brine se o postupku donošenja zakona i drugih akata,
- usklađuje rad radnih tijela,
- potpisuje zakone i druge akte koje donosi Sabor,
- upućuje donesene zakone Predsjedniku Republike radi proglašenja,

Potpredsjednici Sabora pomažu u radu predsjedniku Sabora te obavljaju poslove iz njegova djelokruga na koje ih on ovlasti.

Predsjednik i potpredsjednici Sabora čine **Predsjedništvo Sabora**.

Klub zastupnika u Saboru mogu osnovati:

- politička stranka koja ima najmanje tri zastupnika,
- dvije ili više političkih stranaka koje imaju zajedno najmanje tri zastupnika,
- najmanje tri nezavisna zastupnika,
- zastupnici iz reda nacionalnih manjina.

Zastupnik može biti član samo jednog kluba, a zastupnik iz reda nacionalnih manjina može biti i član kluba stranke kojoj pripada, uz njezin pristanak.

Radna tijela

Radna tijela Sabora su *odbori* i *povjerenstva*.

U radnom tijelu raspravlja se o prijedlozima i poticajima za donošenje zakona i drugih akata te o drugim pitanjima iz djelokruga Sabora. Radno tijelo prati, u okviru svog djelokruga, rad Vlade i drugih tijela čiji rad nadzire Sabor sukladno Ustavu i zakonu. Radno tijelo raspravlja o izvješćima tijela i ustanova, koja ona na temelju zakona podnose Saboru. Radno tijelo Sabora, nakon provedene rasprave zauzima stajalište, odnosno utvrđuje prijedloge akata i o tome izvješćuje Sabor.

Radno tijelo Sabora ima predsjednika, potpredsjednika i određeni broj članova iz reda zastupnika

Odnos Sabora i Predsjednika Republike

Hrvatski sabor je nositelj zakonodavne vlasti u Republici Hrvatskoj.

Predsjednik Republike, pod određenim uvjetima, može raspustiti Na temelju ustavnih odredbi, Predsjednik Republike raspisuje izbore za zastupnike u Hrvatski sabor, saziva prvu konstituirajuću sjednicu te povjerava mandat za sastavljanje Vlade osobi koja uživa povjerenje većine svih zastupnika Hrvatskog sabora.

Hrvatski sabor ako se Vladi izglasa nepovjerenje ili ako se ne donese državni proračun u roku od tri mjeseca nakon što je predložen.

S druge strane, na prijedlog jedne petine svih zastupnika Sabora, Sabor može pokrenuti postupak utvrđivanja posebne odgovornosti Predsjednika Republike. Prijedlog, zajedno sa činjeničnim opisom i dokazima o povredi Ustava, zastupnici upućuju predsjedniku Sabora koji će prijedlog dostaviti Predsjedniku Republike. Predsjednik Republike ima se pravo očitovati u pisanom obliku u roku od 30 dana od dana primitka prijedloga. Prije odlučivanja o pokretanju postupka predsjednik Sabora uputit će prijedlog i Odboru za Ustav, Poslovnik i politički sustav koji će svoje mišljenje o utemeljenosti prijedloga dati u roku od tri dana.

Odluku o pokretanju postupka utvrđivanja posebne odgovornosti Predsjednika Republike donosi Sabor dvotrećinskom većinom svih zastupnika u roku od 15 dana od dana očitovanja Odbora za Ustav, Poslovnik i politički sustav.

Odnos Sabora i Vlade

Vlada Republike Hrvatske je odgovorna Saboru za svoj rad i odluke koje donosi.

Na zahtjev Sabora dužna je izvijestiti Sabor o svom radu, o politici koju provodi, o izvršavanju zakona i drugih propisa te o drugim pitanjima iz svog djelokruga. To može učiniti i na vlastitu inicijativu.

Vlada predlaže zakone i druge akte Hrvatskom saboru, predlaže državni proračun i završni račun, provodi zakone i druge odluke Hrvatskoga sabora te donosi uredbe za izvršenje zakona. Na prijedlog najmanje jedne petine ukupnog broja zastupnika u Saboru može se pokrenuti pitanje povjerenja

predsjedniku Vlade, pojedinom njezinom članu ili Vladi u cjelini. Prijedlog za pokretanje pitanja povjerenja predsjedniku Vlade, pojedinom članu ili Vladi uvrštava se odmah u dnevni red, bez odlučivanja. Ne može se raspravljati i glasovati o povjerenju prije proteka sedam dana od dostave prijedloga Saboru. O povjerenju će se raspravljati i glasovati najkasnije u roku od 30 dana od dostave prijedloga.

Odluka o nepovjerenju je donesena ako je za nju glasovala većina od ukupnog broja zastupnika u Saboru. Ako Sabor odbije prijedlog za izglasavanje nepovjerenja Vladi, odnosno pojedinom njezinom članu, zastupnici koji su ga postavili ne mogu ponovno podnijeti isti prijedlog prije isteka roka od šest mjeseci. Izglasa li se nepovjerenje predsjedniku Vlade ili Vladi u cjelini, predsjednik Vlade i Vlada podnose ostavku. Ako se izglasa nepovjerenje pojedinom članu Vlade, predsjednik Vlade može umjesto njega predložiti drugoga člana Saboru da mu izglasa povjerenje ili predsjednik Vlade i Vlada mogu podnijeti ostavku.

Hrvatski sabor može ovlastiti Vladu Republike Hrvatske da uredbama uređuje pojedina pitanja iz njegova djelokruga, osim onih koja se odnose na razradu Ustavom utvrđenih ljudskih prava i temeljnih sloboda, nacionalna prava, izborni sustav, ustrojstvo, djelokrug i način rada državnih tijela i lokalne samouprave, ali najduže na vrijeme od godinu dana. Uredbe na temelju zakonske ovlasti ne mogu djelovati unatrag. Također prestaju vrijediti istekom roka od godinu dana, osim ako Hrvatski sabor ne odluči drukčije.

Najmanje jedna desetina zastupnika Hrvatskoga sabora može podnijeti interpelaciju o radu Vlade Republike Hrvatske ili pojedinog njezinog člana. Interpelacijom se na sjednici Sabora otvara rasprava o radu Vlade u cjelini ili o pojedinim odlukama Vlade ili ministarstva ako one odstupaju od općeg stajališta Vlade ili ministarstva u provođenju zakona ili utvrđene politike

b) IZVRŠNA VLAST

IZVRŠNA VLAST

Izvršna vlast provodi zakone koje je donijela zakonodavna vlast i interpretirala sudska vlast. U općem smislu, izvršnu vlast čini vlada. Zavisno od političkog sistema na čelu vlade može biti premijer (Velika Britanija i druge) ili predsjednik (SAD i druge). Neke države su hibridi, što znači da imaju i premijera i predsjednika (Francuska, BiH i druge). Bosna i Hercegovina je unikatna zemlja jer ima tri predsjednika (bošnjački, hrvatski i srpski predstavnik) i dva premijera (za Federaciju Bosne i Hercegovine i za Republiku Srpsku). Pored toga ima i vijeće ministara sa predsjedavajućim vijećem ministara na čelu. Osim toga Republika srpska ima svoje ministre dok svaki kanton (njih 10) u Federaciji BiH ima svoje ministre. To čini Bosnu i Hercegovinu jednom od zemalja sa najvećom administracijom na planeti u odnosu na broj stanovnika.

IZVRŠNA VLAST u RH

Uređenje ove razine vlasti dijeli se na:

- a) poglavara države
- b) vladu
- c) upravna tijela lokalne uprave i samouprave

a) Poglavar države

Predsjednik republike bira se na temelju općeg i jednakog biračkog prava tajnim glasovanjem na neposrednim izborima. Mandat trajanja jest pet godina. Nitko ne može biti više od dva puta izabran za predsjednika.

Predsjednik se bira većinom svih birača koji su glasovali. Ako niti jedan kandidat ne dobije takvu većinu izbori se ponavljaju za 14 dana. Tada idu dalje samo prva dva kandidata koji su dobili većinu glasova.

Prije preuzimanja dužnosti, predsjednik mora položiti prisegu pred Ustavnim sudom kojom s obvezuju na poslušnost Ustavu.

Predsjednik ne može obavljati niti jednu drugu javnu niti profesionalnu dužnost. Nakon izbora predsjednik mora položiti ostavku na članstvo u političkoj stranci (načelo inkompatibilnosti).

Djelokrug:

- predstavlja i zastupa RH u državi i inozemstvu
- brine za stabilnost državne vlasti
- odgovara za obranu neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti
- raspisuje izbore za sabor i saziva ga na prvo zasjedanje
- raspisuje referendum
- imenuje mandataru na temelju raspodjele zastupničkih mjesta u saboru
- daje pomilovanja
- dodjeljuje odlikovanja i priznanja određena zakonom
- obavlja druge dužnosti u skladu s Ustavom
- surađuje s vladom u oblikovanju i vođenju vanjske politike
- surađuje s vladom u osnivanju diplomatskih misija
- vrhovni je zapovjednik oružanih snaga
- imenuje i razrješuje vojne zapovjednike u skladu sa zakonom
- na temelju odluke sabora objavljuje rat i mir
- za vrijeme ratnog stanja može donositi uredbe sa zakonskom snagom
- usmjeruje u suradnji s vladom rad sigurnosnih i obavještajnih službi
- može raspustio sabor ako on u roku od 120 dana ne izglasa po0vjerjenje vladi.
- može sudjelovati na sjednici vlade i u raspravi, ali bez obvezujućeg karaktera

Predsjednik je odgovoran za povredu Ustava, a postupak pokreće H. sabor dvotrećinskom većinom svih zastupnika. O odgovornosti utvrđuje Ustavni sud RH, ako je kriv automatski mu prestaje služba.

Predsjednik republike također ima imunitet, a protiv njega se ne može pokrenuti nikakav postupak bez odobrenja Ustavnog suda, osim za kaznena djela za koja je propisana kazna veća od pet godina.

Postupak za utvrđivanje odgovornosti može pokrenuti hrvatski sabor dvotrećinskom većinom svih zastupnika.

Predsjedniku republike u obnašanju dužnosti pomažu savjetodavna tijela. članove tih tijela imenuje i razrješuje sam predsjednik. Nisu dopuštena imenovanja koja su u suprotnosti s načelom diobe vlasti.

Vlada RH.

Vladu RH čini predsjednik, jedan ili više potpredsjednika i ministri.

Članove vlade predlaže osoba kojoj je predsjednik RH povjerio mandat za sastavljanje vlade. Odmah po sastavljanju vlade u roku od 30 dana od prihvatanja mandata mandatar je dužan program vlade i vladu predstaviti saboru i zatražiti glasovanje o povjerenju. Ona stupa na dužnost tek kada dobije povjerenje sabora. Predsjednik i članovi vlade polažu svečanu prisegu pred hrvatskim saborom.

Ako mandatar ne sastavi vladu u roku od 30 dana, predsjednik mu produžuje mandat pa ako i u narednih 30 dana ne uspije sastaviti predsjednik će mandat povjeriti drugoj osobi. Ako i tada ne bude uspostavljena vlada predsjednik će raspisati prijevremene izbore.

Ovlasti:

- predlaže zakone i druge akte saboru
- predlaže državni proračun i završni račun
- provodi zakone i druge odluke Hrvatskog sabora
- donosi uredbe za izvršenje zakona
- vodi vanjsku i unutarnju politiku
- usmjerava i nadzire rad državne uprave
- brine o gospodarskom razvitku zemlje
- usmjerava djelovanje i razvitak javnih službi
- surađuje s predsjednikom u oblikovanju i vođenju vanjske politike
- surađuje s predsjednikom u osnivanju diplomatskih misija
- usmjeruje u suradnji s vladom rad sigurnosnih i obavještajnih službi

Vlada je odgovorna Hrvatskom saboru

Predsjednik i članovi vlade zajednički su odgovorni za odluke koje donosi Vlada, a osobno su odgovorni za područje svojega rada.

Na prijedlog najmanje petine zastupnika u H. saboru može se pokrenuti pitanje povjerenja predsjedniku Vlade, članu ili Vladi u cjelini. nepovjerenje je izglasano ako je za to glasovala većina od ukupnog broja zastupnika u Hrvatskom saboru. Ako je nepovjerenje izglasano vlada mora podnijeti ostavku. Ako se u roku od 30 dana ne sastavi nova vlada tada se raspušta sabor i raspisuju se prijevremeni izbori.

Upravna tijela:

Djelatnikom u upravnim tijelima može se postati imenovanje, izborom ili putem natječaja. Za njih ne vrijedi načelo imuniteta, ali vrijedi načelo inkompatibilnosti.

Jedinice lokalne samouprave su općine i gradovi.

Jedinice regionalne samouprave su županije. One se konstituiraju tako da čine jednu cjelinu od povijesno – kulturnih, prometnih i gospodarskih značajki.

Građanima se ustavom jamči pravo na lokalnu samoupravu i upravu – decentralizirana država.

SUDBENA VLAST

Sudbenu vlast obavljaju sudovi. Ona je samostalna i neovisna.

Sudske su rasprave javne i presude se izriču javno. Javnost se može isključiti iz cijele rasprave ili dijela rasprave radi interesa javnog morala, javnog reda ili državne sigurnosti...

Suci također imaju imunitet.

Suci i suci porotnici koji sudjeluju u suđenju ne mogu biti pozvani na odgovornost za izraženo mišljenje ili glasanje pri donošenju sudske odluke, osim ako se radi o kršenju zakona od strane suca.

Sudačka dužnost je stalna.

Sudac će biti razriješen dužnosti:

- ako to sam zatraži
- ako trajno izgubi sposobnost obavljati svoju dužnost
- ako bude osuđen za kazneno djelo koje ga čini nedostojnim obavljanja sudačke dužnosti
- ako tako odluči Državno sudbeno vijeće zbog počinjenog teškog stegovnog djela
- kad navrši sedamdeset godina

Sudac ne može obavljati službu ili posao koje je zakon odredio kao nespojive sa sudačkom dužnošću.

Suce, u skladu s ustavom i zakonom, imenuje i razrješuje te o njihovoj stegovnoj odgovornosti odlučuje Državno sudbeno vijeće. Članovi se biraju na četiri godine.

Državno odvjetništvo:

- je samostalno i neovisno pravosudno tijelo ovlašteno i dužno postupati protiv počinitelja kaznenih djela, poduzimati pravne radnje radi zaštite imovine RH te podnositi pravna sredstva za zaštitu Ustava.
- glavnog državnog odvjetnika imenuje na vrijeme od četiri godine Hrvatski sabor na prijedlog vlade RH.

*pučki pravobranitelj (ombudsmana)*⁵

- on je opunomoćenik H. sabora koji štiti ustavna i zakonska prava građana u postupku pred državnom upravom i tijelima koje imaju javne ovlasti. Njega bira H. sabor na vrijeme od osam godina. Dužan je podnositi izvješća H. saboru. On mora upozoravati vlast na kršenje ljudskih i građanskih prava, a posebice onih koje su posljedica djelovanja institucija vlasti.

USTAVNI SUD

Ustavni sud:

- ustavni sud čini 13 sudaca koje bira Hrvatski sabor, na vrijeme od osam godina iz reda istaknutih pravnika, osobito sudaca, državnih odvjetnika, odvjetnika i sveučilišnih profesora pravnih znanosti.
- načelo inkompatibilnosti
- načelo imuniteta

ovlasti:

- odlučuje o suglasnosti zakona s Ustavom
- ocjenjuje ustavnost zakona i drugih pravnih propisa
- rješava sukob nadležnosti između tijela zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti
- odlučuje o odgovornosti predsjednika RH
- nadzire ustavnost programa i djelovanja političkih stranaka i može u skladu s Ustavom i zabraniti njihov rad
- nadzire ustavnost i zakonitost izbora i referenduma
- ustavni sud ukinut će zakon ili drugi propis ako utvrdi da je zakon neustavan

VIŠESTRANAČJE I POLITIČKE STRANKE

Političke stranke su trajne političke udruge građana koje oblikuju njihovu političku volju, natječu se na izborima, a u slučaju izborne pobjede preuzimaju sudjelovanje u parlamentu i u vlasti. U parlamentu oblikuju i artikuliraju posebne i opće interese. Na temelju izbornih rezultata vladajuća stranka preuzima oblikovanje i vođenje državne politike. Djelovanje stranaka mora biti u skladu s Ustavom, a ako je to posebno određeno i zakonom o strankama.

Stranke su sastavnice svakoga političkoga sustava, koje imaju svoje *programe* i *statute*. U *programima* se ističu vrijednosti, ciljevi, svjetonazori, načela i slično, dočim se *statutima* ističe unutrašnje organizacijsko ustrojstvo, stranačka tijela, način funkcioniranja, teritorijalna organizacija i drugo. Prema tomu sve stranke imaju članstvo, vodstvo ili elitu. Njih obvezuje sustav pravila unutrašnjeg djelovanja i unutarstranačka demokracija.

Polje političkih interesa zapravo je polje konflikata. Stranke se u interesnoj artikulaciji

---

⁵ U sustavu zaštite ljudskih prava postoji institucija pučkog pravobranitelja ili ombudsmana. Ta institucija prvi put se pojavila u Švedskoj.

nužno nalaze u polju *konflikta*. Politolozi smatraju da su na Zapadu moderne stranke izrasle iz nekoliko konflikata: *liberalizam* protiv starog poretka; *konzervativizam* protiv liberalizma poradi obrane starog poretka; *radništvo* protiv građanskog sustava; *poljodjelci* protiv industrijskoga sustava; *regionalisti* protiv centralista; *kršćani* protiv laičkoga sustava; *komunisti* protiv socijaldemokracije; *fašisti/nacionalsocijalisti* protiv demokracije; *prosvjednici* protiv sustava birokratske države blagostanja; *ekolozi* protiv nekontroliranog napretka, modernizacije i uništavanja života.

Funkcije političkih stranaka:

1. **agregiranje interesa:** na društvo se gleda kao na vrtlog različitih interesa i interesnih skupina koje jednostavno same ne mogu ostvariti u društvu vlastite interese. Tada političke stranke okupljaju oko sebe različite interesne skupine koje ulaze u političku stranku odričući se nekih interesa ne bi li pronašle i ostvarile barem neke glavne interese.
2. **integracija u politički sustav:** Agregiranjem različitih interesa stranke zapravo određene interesne skupine uvode u politički život. Time dobivaju nove birače, a oni podržavaju postojeći politički poredak jer im on omogućuje ostvarenje vlastitih interesa. Interesne skupine koje se nisu integrirale u politički život zapravo ne mogu ostvariti svoje ideje pa stoga dovode cijeli u određenu nestabilnost.
3. **politička socijalizacija:** ulaskom u stranku ljudi se politički socijaliziraju
4. **mobilizacija birača:** najočitija funkcija jest zapravo privlačenje birača – jer za dobru demokraciju najvažniji je aktivno sudjelovanje i procjenjivanje biračkog tijela
5. **organizacija vlasti:** spominjemo je na kraju, ali ona je zapravo ono za čime sve stranke grozničavo vode političke ratove, jer pobjedom na izborima stranka dobiva ovlasti da usmjeri državnu politiku u pravcu koji smatra ispravnim.

Tipovi stranaka:

- a) **Konzervativne stranke:** Konzervativizam se ne iscrpljuje u određenom obliku nego je to sustav koji želi sačuvati određene vrijednosti od naglih promjena. Temelj su im tzv. tradicionalne vrijednosti, naglašavanje tradicionalnih metoda djelovanja, štovanje postojećih institucija, morala, običaja, poštivanje autoriteta, reducirano prihvaćanje moderniteta i napretka
- b) **liberalne stranke** – nastaju kao pokret građanstva protiv sustavnih ograničenja življenja. U temelju tih stranaka stoji filozofska misao da je sloboda najvažnija i da se ona ničim ne smije ugroziti. Utemeljitelji su diobe vlasti, ljudskih prava, zalažu se za autonomiju gospodarstva, slobodna konkurencija. Temeljne vrednote su im relativiziranje tradicije, vjera u ljudski razum i napredak, individualizam, razlikovanje društva i države, ustavna vladavina, sloboda mišljenja, slobodno tržišno gospodarstvo
- c) **socijaldemokratske stranke:** temeljna vrijednost jednakost, ravnopravnost i solidarnost. Uglavnom njeguje određeni oblik kolektivismu te se ideološki suprotstavljaju liberalnim strankama. Odricanje od klasne borbe, parlamentarizam, jednakost, solidarnost, sloboda, socijalna pravda, kritika liberalnog kapitalizma, naglašena uloga sindikata, demokratski socijalizam, suodlučivanje...
- d) **demokršćanske stranke:** utemeljene su kršćanskom socijalnom nauku, točnije na nauku katoličke Crkve, u kojem su osnovne vrijednosti čovjek i njegovo dostojanstvo. Suprotnost marksističkim i liberalističkim nazorima. Društvo i država trebaju počivati

na kršćanskim načelima, personalizam, sloboda i dostojanstvo ljudske osobe, osobna odgovornost, demokracija, solidarnost, subsidijarnost, obitelj, socijalna pravda, socijalna država...

- e) regionalne stranke – protucentralizam, decentralizacija, autonomija, supsidijarnost, separatizam, federalizam, obrana regionalnog identiteta, regionalistički nacionalizam
- f) desnoradikalne stranke – zatvoreno i organsko društvo, načelo vođe, načelo tla i krvi, rasizam, ksenofobija, iracionalizam, totalitarizam, autoritarizam, netolerancija u pitanjima javnoga morala

Stranački sustavi:

- 2. **Jedn stranački sustav:** najčešće se pojavljuje u totalitarnim režimima – Kina, Sjeverna Koreja – postoji zakonom dopuštena samo jedna stranaka, koja je nositelj vlasti. Komunističke partije mogu nam poslužiti kao klasični primjeri institucionalizacije vlasti u rukama monopolističke stranke. Stranka ostvaruje dominaciju raznim sredstvima: kontrolirana čelna mjesta u vladi, pas-čuvár, agitpropovske djelatnosti, prisila i strah. Tajna policija, recimo u SSSR-u NKVD (kasnije poznat kao KGB). Stranke u autoritarnim režimima - najčešće postoji jedna stranka kojoj je svrha izraziti volju dominantne elite. Sve je strogo kontrolirano i delegirano od vrha prema dolje. Nekoliko autoritarnih režima održava se na životu bez stranaka. To su tzv. Predstranačke ili protustranačke države. Predstranačke su: Saudijska Arabija, Jordan, Kuvajt. U tim tradicionalnim monarhijama vladajuća obitelj dominira, a stranke tek treba formirati ili legalizirati. Protustranačke države su one u kojima vojna hunta preuzima vlast.
- 3. **Sustavi s dominantnom strankom** – sustav u kojem postoji višestranačje, dakle postoji oporba koja gotovo nikada ne pobjeđuje. One mogu postojati i u demokratskom i u autoritarnom okruženju. Demokratska okruženja Japan (liberalno – demokratska stranka), Indija (Kongresna stranka), autoritarna okruženja – Egipat. Razlika je što u demokratskim okruženjima te stranke stvarno pobjeđuju bez namještanja izbora. Glavni problem takvih stranaka jest frakcionaštvo. Zbog nepostojanja djelotvornog izazova drugih stranaka, poriv za nadmetanje očituje se unutar same stranke.
- 4. **Dvostranački sustavi.** Postoji više stranaka koje su zapravo marginalne i u principu ne igraju važnu ulogu. Glavnu ulogu imaju dvije stranke koje imaju podjednake šanse za pobjedu. Njihovi programi su vrlo slični i razlikuju se samo u detaljima. SAD (demokrati i republikanci), V. Britanija (konzervativci i laburisti). Uspijeva samo u izbornim sustavima relativnom većinom. Postojali i u Novom Zelandu i Južnoafričkoj republici ali odmakom od izbornog sustava relativnom većinom polako taj sustav slabi.
- 5. **Višestranački sustavi:** to su sustavi u kojima niti jedna stranaka nema većinu i prevagu da bi sama upravljala državom te je nužno potrebno koaliranje koje jest često vrlo rizično. Švedska, Italija Njih obilježava razmjerno predstavništvo, sustav koji najčešće onemogućuje da samo jedna stranka osvoji većinu mjesta u skupštini.
- 6. **"Dva plus" stranački sustav:** sustav s dvije velike stranke plus dodatak nekoliko relativno malih stranaka. Te male stranke često puta imaju vrlo važnu ulogu.

Političke stranke – tipovi

Tipovi stranaka:

- a) **Konzervativne stranke:** Konzervativizam se ne iscrpljuje u određenom obliku nego je to sustav koji želi sačuvati određene vrijednosti od naglih promjena. Temelj su im tzv. tradicionalne vrijednosti

- b) **liberalne stranke** – nastaju kao pokret građanstva protiv sustavnih ograničenja življenja. U temelju tih stranaka stoji filozofska misao da je sloboda najvažnija i da se ona ničim ne smije ugroziti. Utemeljitelji su diobe vlasti, ljudskih prava, zalažu se za autonomiju gospodarstva, slobodna konkurencija
- c) **socijaldemokratske stranke:** temeljna vrijednost jednakost, ravnopravnost i solidarnost. Uglavnom njeguje određeni oblik kolektivismu te se ideološki suprotstavljaju liberalnim strankama
- d) **demokršćanske stranke:** utemeljene su kršćanskom socijalnom nauku, točnije na nauku katoličke Crkve (papinske enciklike), u kojem su osnovne vrijednosti čovjek i njegovo dostojanstvo. Suprotnost marksističkim i liberalističkim nazorima.

Pojmovi ljevice, desnice i centra

Podjela potječe iz doba Francuske Republike, a označavala je položaj političkih predstavnika u parlamentu.

LJEVICA: obuhvaća različite struje revolucionara i reformista. Najčešće su nadahnute ideologijom oslobođenja radnika i stvaranjem socijalne države. U sklopu političke prakse ona može biti lijeva, ultra lijeva, reformistička, nova ljevica... Pojam ljevica ne mora nužno značiti socijaldemokratske smjerove. Oni mogu biti i liberalni.

DESNICA – znači opciju konzerviranja povijesnih vrijednosti, nepromjenjivost u ljudskim naravima, protu liberalno i proturevolucionarno djelovanje. Pojam desnice uvijek podrazumijeva djelovanje tradicijskih mehanizama u društvenim i političkim odnosima. Također ni taj pojam u praksi političkog djelovanja ne pojavljuje se u čistom obliku već kao neokonzervativizam, nova desnica, radikalna desnica...

CENTAR: političke stranke centra, kako im naziv i govori označavaju političke opcije koje se nalaze između djelovanja ljevice i desnice. To je opcija izbjegavanja krajnosti.

POLITIČKE STRANKE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Višestranačje jest jedno od temeljnih demokratskih načela u Hrvatskoj.

Prema Ustavu, osnivanje političkih stranaka je slobodno (čl. 6).

Osnivanje političkih stranaka je slobodno.

Unutarnje ustrojstvo političkih stranaka mora biti sukladno temeljnim ustavnim demokratskim načelima.

Stranke moraju javno polagati račun o porijeklu svojih sredstava i imovine.

Protuustavne su političke stranke koje svojim programom ili nasilnim djelovanjem smjeraju podrivanju slobodnoga demokratskog poretka ili ugrožavaju opstojnost Republike Hrvatske. O protuustavnosti odlučuje Ustavni sud Republike Hrvatske.

Zakonom se uređuje položaj i financiranje političkih stranaka. (USTAV RH, članak 6)

Unutarnje ustrojstvo političkih stranaka mora biti sukladno temeljnim ustavnim demokratskim načelima, a stranke moraju javno polagati račun o porijeklu svojih sredstava i imovine. Protuustavne su političke stranke koje svojim programom ili nasilnim djelovanjem smjeraju podrivanju slobodnoga

demokratskog poretka ili ugrožavaju opstojnost Republike Hrvatske. O protuustavnosti odlučuje Ustavni sud Republike Hrvatske.

Registrirane političke stranke su udruge čiji su ciljevi izraženi u programu i statutu usmjereni na stvaranje i oblikovanje političke volje te političko djelovanje građana, a koje su upisane u Registar političkih stranaka Republike Hrvatske, kojeg vodi Središnji državni ured za upravu. U registar se upisuju političke stranke koje ispunjavaju formalne uvjete prema Zakonu o političkim strankama (jedan od uvjeta je da političku stranku mogu osnovati najmanje 100 punoljetnih, poslovno sposobnih državljana Republike Hrvatske). Upisom u registar politička stranka postaje pravna osoba, te može djelovati na području Republike Hrvatske u skladu sa svojim statutom.

Nastanak višestranačja u Republici Hrvatskoj

U Hrvatskoj višestranačje se prvi put pojavljuje u 19. Stoljeću. U tom razdoblju nastaju naše najpoznatije stranke:

- a) Narodna stranka⁶ – utemeljitelj – J. J. Strossmayer⁷, F. Rački⁸
- b) Stranka prava – Ante Starčević⁹ i Eugen Kvaternik
- c) Hrvatska pučka seljačka stranka – S. Radić¹⁰

---

⁶ Narodna stranka bila je politička stranka uglavnom hrvatskoga naroda u Habsburškoj Monarhiji, izrasla iz ideja ilirskoga pokreta i Hrvatskog narodnog preporoda. Djeluje od 1841., a i to uglavnom unutar Kraljevine Hrvatske i Slavonije, sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Jedan od ciljeva Narodne stranke bilo je uvođenje hrvatskoga jezika u službenu uporabu, a najznačajniji korak u tom smislu bio je govor što ga je 2. svibnja 1843. u Hrvatskom saboru izrekao Ivan Kukuljević Sakcinski. Od toga trenutka, a osobito nakon što Ivan Kukuljević Sakcinski 1850. utemeljuje Društvo za povjesnicu jugoslavensku, u Narodnoj stranci sve više jača jugoslavenska ideja. Nju snažno podržava istaknuti narodnjak, biskup Josip Juraj Strossmayer, koji već 1849. piše da je njegov cilje „jugoslavjana sdružiti se, složiti i ujediniti.

⁷ Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 4. veljače 1815. - Đakovo, 8. svibnja 1905.), biskup đakovačko-bosanski i srijemski (od 1849.), teolog, političar, kulturni djelatnik (utemeljitelj središnjih hrvatskih znanstvenih i kulturnih institucija) i pisac; jedna od najznačajnijih i najutjecajnijih hrvatskih ličnosti 19. stoljeća. Josip Juraj Strossmayer, darovatelj, osnivač i pokrovitelj Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, HAZU (tada JAZU, 1866.), utemeljitelj obnovljenoga Hrvatskog sveučilišta (1874.), skupljač umjetnina, znameniti domoljub i čovjek koji je golemom snagom djelovao na mnoge svoje suvremenike

⁸ Franjo Rački (Fužine, 25. studenog 1828. – Zagreb, 13. veljače 1894.), hrvatski povjesničar, političar, publicist, kulturni djelatnik, narodnjački političar.

⁹ Stranka prava ime je stranke koja je od 1861. djelovala na području Hrvatske, a utemeljio ju je Ante Starčević. U njezinu temelju bio je pojam Hrvatskog državnog prava. Osnovno načelo nove stranke bilo je: Ni pod Beč ni pod Peštu, nego za slobodu i samostalnu Hrvatsku! Hrvatsko državno pravo pojam je kojem se ponekad pridružuju i pojmovi hrvatskog povijesnog i hrvatskog prirodnog prava, a označava skup povijesnih i državno-pravnih činjenica na kojima je utemeljena težnja hrvatskog naroda za očuvanjem nacionalne samostalnosti i postizanjem teritorijalnoga jedinstva hrvatskih zemalja, najprije u okviru Habsburške Monarhije, a potom i u ostalim povijesnim okolnostima. U nekim povijesnim razdobljima ideje hrvatskog državnog prava bit će zlorabljene, kako od strane hrvatskih ekspanzionističkih struja, tako i od strane onih koji žele naglasiti navodne velikohrvatske težnje među pripadnicima hrvatskoga naroda. Glavne postavke hrvatskog državnog prava naći će se i u "Izvorišnim osnovama" Ustava Republike Hrvatske.

¹⁰ Već se je isključen 1893. zbog javnog napada na bana Khuena i osuđen na četiri mjeseca strogog zatvora. Dvije godine kasnije ponovo je osuđen, ovaj puta na šest mjeseci zatvora. Razlog je bio spaljivanje mađarske zastave prigodom posjeta Franje Josipa. Hrvatska seljačka stranka osnovana je 1904. godine pod imenom Hrvatska pučka seljačka stranka. Godine 1920. mijenja ime u Hrvatska republikanska seljačka stranka, a 1925. u današnje. od mladosti zanimao za politiku, tako da je iz političkih razloga isključen je iz sedmog razreda zagrebačke gimnazije te maturira privatno u Karlovcu. Godine 1891. upisuje se na zagrebački Pravni fakultet, ali

d) Liberalna stranka –F. Deak

Nastanak višestranačja u samostalnoj hrvatskoj uvjetovan je:

- rušenjem Berlinskog zida 1989
- pad diktature u Rumunjskoj
- raspad SSSR-a

Zajednički elementi u životu naroda koji su utjecali i na promjene u Hrvatskoj:

- prekid s dotadašnjim politički sustavom
- traženje novog gospodarskog sustava
- pojava nacionalne hegemonije

Parlamentarne stranke s brojem i postotkom stranačkih zastupnika/ka u Hrvatskome saboru 2009. godine

Naziv stranke	Stranački zastupnici	%
Hrvatska demokratska zajednica (HDZ)	66	43,1
Hrvatska narodna stranka-liberalni demokrati (HNS)	5	3,3
Hrvatska seljačka stranka (HSS)	6	3,9
Hrvatska socijalno liberalna stranka (HSLŠ)	2	1,3
Hrvatska stranka prava (HSP)	1	0,7
Hrvatska stranka umirovljenika (HSU)	1	0,7
Hrvatski demokratski savez Slavonije i Baranje (HDSSB)	3	2,0
Istarski demokratski sabor (IDS-DDI)	3	2,0
Samostalna demokratska srpska stranka (SDSS)	3	2,0
Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP)	56	36,6
Stranka demokratske akcije Hrvatske (SDA Hrvatske)	1	0,7

U Hrvatskoj ustavni položaj stranaka definiran je kao sloboda udruživanja, u nekim državama ovako:

- a) Belgija – kao izraz slobode udruživanja
- b) Njemačka – kao pravo na sudjelovanje u oblikovanju političke volje naroda
- c) Francuska – stranke sudjeluju u procesu izbornog odlučivanja
- d) Velika Britanija – bez posebnih odredaba
- e) Italija – građani sudjeluju u strankama pri određivanju nacionalne politike
- f) Nizozemska – postoji sloboda odlučivanja

USTAV i ljudska prava

Ustav

Ustav je u suvremenom značenju najviši i temeljni pravni propis u državi. To je akt kojim se uspostavlja politički i pravni poredak, pa s njime moraju biti usuglašeni svi akti i postupanja javne vlasti građana.

Njegova nadzakonska pravna snaga zasniva se na posebnom postupku donošenja i mijenjanja, koji izražava suverenitet ustavotvorne vlasti, te se razlikuje od postupaka donošenja zakona i onda kada to tijelo donosi oba zakona.

Tijekom tisuća godina, sve do modernog doba, takva su temeljna pravila političkog i pravnog poretka bila ili izraz samovolje vladara ili nepisanih normi običajnog prava. One su propisivala i potvrđivala tzv. prirodne ili božanske odnose (socijalne grupe i kategorije)) pravo nasljeđivanja kojim su se potvrđivale zapravo neograničene moći vladara.

tek će buržoazija krajem 18. stoljeća postaviti zahtjev za demokratskim i pisanim ustavom kao najvišim pravnim aktom što ga donosi posebna narodna skupština po posebnom ustavotvornom postupku – što je moderno shvaćanje tzv. formalnog ustava. Zahtjev za takvim najvišim pravnim aktom izražavao je političke ciljeve ukidanja feudalnih privilegija, a to znači ostvarenje pravne jednakosti građana i ograničenja državne vlasti u odnosu na građansko društvo.

Ideja nastanka ustava vezuje se uz ideju postojanja tzv. prirodnih ljudskih prava, zatim ograničenja vlasti, prvi takvi ustavi nastali su 1787 u SAD –u, i 1791 i 1793 u Francuskoj.

Važnost ustava očituje se:

- a) **ustavnoj vladavini** – je oblik uređenja političke zajednice u kojoj je vlast, pa i ona najviša, ograničena ustavom i pravom. Ideja ustavne vladavine promiče trodiobu vlasti i pokoravanje zakonima.
- b) **načelo ustavnosti**. Ono može biti formalno i materijalno.

formalno: svi zakonski i podzakonski akti moraju biti doneseni na način koji je propisan ustavom

materijalno: da svi zakonski i podzakonski se moraju sadržajno poklapati s ustavom

Struktura ustava:

1. Normativni dio: čine ga ustavne norme oblikovane u člancima, koji mogu biti podijeljeni na stavke, odjeljke... Obuhvaća sve temeljne norme ustavnog prava
2. proslov ili preambula: ona je uvijek na jasan dio odvojena od normativnog dijela. U njoj se ponajprije označuje tko donosi ustav. U njemu se često ističe i povijesni temelji ustava i države
3. završne i prijelazne odredbe

Vrste ustava:

- a) pisani
  - b) nepisani
  - c) meki – način donošenja isti kao i drugih zakonskih akata
  - d) kruti – način drugačiji
-
- e) normativni ustav – onaj koji zadovoljava zahtjeve ustavne vladavine i doista je ozbiljen u životu
  - f) nominalni – zadovoljava normativne zahtjeve sa stajališta načela ustavne vladavine, želi ga se provesti, ali iz određenih razloga u cijelosti nije ozbiljen
  - g) semantički ustav – ustav samo po značenju riječi, nigdje nije primjeren u stvarnom životu, te služi isključivo prikrivanju zbiljskih odnosa i procesa u političkoj vlasti.

ZAKON

Zakon – poslije ustava najviši pravni akt što ga donosi skupština narodnih zastupnika (parlament) po jednom posebnom zakonodavnom postupku. To je tzv. zakon u formalnom smislu.

Potrebno je razlikovati i ne brkati pojmove prirodnih, božanskih, racionalnih zakona i zakona kao izričaja zakonodavne vlasti.

Vladavina zakona ima veliku ulogu i demokraciji – zakon treba biti suveren znači vrijedi za sve i mora biti pravedan.

Iako mogu sadržavati i samo jedno pravno pravilo ili nekoliko pravnih pravila (npr. zakon o amnestiji jedne kategorije osuđenika, ili zakon o proglašenju jedne šume kao park šume pod zaštitom države), najčešće zakoni sadrže veći broj pravnih normi kojim se prisilno usmjerava jedno područje važnih društvenih odnosa. Zakon zahvaća jedno posebno područje: Građanski zakon, Kazneni ...

Zakonodavni postupak – procedura za donošenje i za promjenu zakona.

Elementi zakonodavnog postupka:

1. predlaganje i izrada nacрта
2. nacрте promatraju specijalizirane komisije i odbori
3. rasprava u zastupničkom domu, glasovanje za koje je potreban kvorum
4. usvajanje zakona i promulgacija zakona –šef države svojim potpisom potvrđuje da je zakon u skladu s Ustavom.
5. zakon se objavljuje u službenom listu
6. stupanje na snagu – vacatio legis (npr. 15 dana)

Sa zakonima se ne smiju brkati deklaracije i odluke koje donose suvremeni parlamenti, dok se smatra da državni budžet i završni račun, što ih oni također donose, imaju karakter zakona.

PODZAKONSKI AKTI.

Podzakonski pravni akti su svi državni opći akti niži od zakona koje donose izvršno – politički, upravni i lokalni samoupravni organi.

Važniji podzakonski akti jesu: uredbe, pravilnici, uputstva, naredbe i odluke.

Posebna kategorija su uredbe – oni su najviši podzakonski pravni akti. To su akti koji prvenstveno pripadaju vladi, ali ponekad i šefu države.

Vrste: - uredbe vlade po općoj ustavnoj ili zakonskoj ovlasti

uredbe za slučaj nužde – po ustavnoj ovlasti

Odluka je naziv općih podzakonskih akata koje donose parlament, vlada i ministarstva. Za lokalnu upravu i samoupravu osobito su važne odluke općinskih skupština. Najviši normativni akt općine, odnosno svih decentraliziranih organa vlasti naziva se statut.

U društveno – političkom životu susrećemo se i s raznim aktima što ih donose razne društvene organizacije – privredna poduzeća, trgovačka društva, zdravstvene, prosvjetne, kulturne, športske ...one čine nedržavno, ili više manje autonomno pravo. Stupanj autonomije ovisi o tome koliko je to područje normirano državnim propisima.

Temeljni njihov akt je statut, neka vrsta ustava organizacija. Statutarnim normama propisuju se ciljevi, sjedište, naziv organizacije, nadležnost i hijerarhija njezinih tijela, obveze i ovlaštenja njezinih članova, korisnika....

Osim statuta postoje i drugi pravni akti koji su potrebni za njihovo funkcioniranje – npr. pravilnik o radu, poslovnici, kolektivni ugovori

USTAV REPUBLIKE HRVATSKE

Ustav Republike Hrvatske kao nacionalno obilježje samobitne države donesen je 22. prosinca 1990., i od tada je promijenjen tri puta: 1997., 2000. i 2001. godine.

Promjenama iz 2001. Godine Hrvatska je iz predsjedničkerepublike postala parlamentarna republika, a sabor je iz dvodomnog postao jednodomni parlament – naime ukinut je županijski dom.

Hrvatski ustav spada u moderne ustave. Čak 2/3 ustava sadrži norme o zaštiti temeljnih sloboda i prava. Ustav RH započinje preambulom odnosno izvorišnim osnovama. Hrvatski Ustav pripada prema broju članaka (147 članaka) i količini teksta među kraće europske ustave. Obuhvaća 9 dijelova (odjeljaka).

1. Proslov ili preambula
2. Temeljne odredbe -Hrvatska se definira kao nedjeljiva demokratska i socijalna država, u kojoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu. Ukratko su definirani grb, zastava i himna, za koje je rečeno da se njihov detaljniji opis definira zakonom (ne Ustavom).
3. Zaštita ljudskih prava
4. Ustrojstvo državne vlasti
5. Ustavni sud
6. Lokalna samouprava
7. Međunarodni odnosi
8. Promjene ustava -Pravo na prijedlog promjena ima Predsjednik, Vlada ili barem petina Sabora. Većinom svih zastupnika donosi se odluka hoće li se pristupiti promjeni Ustava, a za izglasati promjenu potrebne su dvije trećine svih zastupnika.
9. Završne odredbe

Neki važni članci:

Članak 1.

Republika Hrvatska jedinstvena je i nedjeljiva demokratska i socijalna država.

U Republici Hrvatskoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih državljana.

Narod ostvaruje vlast izborom svojih predstavnika i neposrednim odlučivanjem.

Članak 3

Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.

LJUDSKA PRAVA I SLOBODE

„Svi ljudi su rođeni slobodni, s jednakim dostojanstvom i pravima“ (1. članak Opće deklaracije o ljudskim pravima.)

Ljudska prava su zajamčena svakom čovjeku na temelju njegova postojanja kao čovjeka a i ona su neotuđiva, što znači da nikome ne mogu biti oduzeta.

Ideja o ljudskim pravima svoj korijene ima u grčkoj antičkoj filozofiji i religijama: da su svi ljudi pred Bogom jednaki.

Razvoj te ideje možemo pratiti u tri sastavnice:

1. filozofski korijeni (univerzalno pravo)
2. političko ostvarenje u sklopu nacionalnih država

3. političko ostvarenje s univerzalnim pravom u UN

Filozofsko ostvarenje ljudskih prava:

Već u staroj grčkoj razvila se ideja o jednakosti svih ljudi, ideja o prirodnom pravu koje pripada svakom čovjeku. Ta tradicija prirodnog prava doživjela je dalje svoj razvoj pod utjecajem kršćanstva i kršćanske filozofije, kao i u drugim religijama.

No tek u novom vijeku je filozofija prirodnog prava doživjela svoj procvat za što je najzaslužniji britanski filozof John Locke. Za njega nepromjenjiva su urođena prava čovjek pravo na život, slobodu i privatno vlasništvo. Zadaća je svake države da štiti ta prirodna ljudska prava. On svojom političkom filozofijom prisiljava i obvezuje državu za zaštitu ljudskih prava.

Političko ostvarenje ljudskih prava u sklopu nacionalnih država:

Vodeću ulogu u takvom razvoju odigrala je Engleska. Već 1215 sa Magnom Chartom Libertatum, od kralja iznudenim određenim pravima te Petition of Rights iz 1628, zajamčena je nepovredivost građana, a Habeas-Corpus-Act iz 1679, bio je bitan preokret za ideju o ljudskim pravima u konkretnom državnom pravu.

Ta su prava vrijedila i u Engleskim kolonijama, dakle i u SAD-u. U jeku borbe za neovisnost ondje je prvi put u povijesti formuliran Katalog ljudskih prava i to pozivanjem direktno na Johna Lockeja i na Bill of Rights dokument iz 1776.

Dokumentom Bill of Rights sljedeća prava su proglašena neotuđivim ljudskim pravima:

- pravo na život, slobodu i privatno vlasništvo
- sloboda okupljanja i tiska
- sloboda kretanja i pravo na peticiju
- pravo na pravnu zaštitu
- glasačko pravo

Ustavnoopravno ostvarenje ideje o ljudskim pravima krenulo je iz Francuske u kontinentalnu Europu.

Francuska revolucija iz 1789. sa svojom parolom sloboda, jednakost i bratstvo uvelike je utjecala na prihvaćanje Povelje o ljudskim i građanskim pravima, u kojoj se naglašavaju univerzalne vrijednosti ljudskih prava.

Univerzalno političko ostvarenje ljudskih prava:

Sporazumom svih država – Poveljom Ujedinjenih naroda, 1948 (Opća deklaracija o ljudskim pravima) pravno je prevladan univerzalni zahtjev za ljudskim pravima.

Neki od važnijih povijesnih dokumenata o ljudskim pravima:

- *Engleska povelja sloboda (Magna Charta Libertatum) iz 1215*
- *Vinodolski zakonik iz 1288*
- *Habeas Corpus act iz 15. stoljeća*
- *Povelja pravaa (Bill of rights) iz 1689.*
- *Deklaracija nezavisnosti SAD-a iz 1776*
- *Bill of Rihts , 1776, američke kolonije*
- *Deklaracija o pravima čovjek ai građanina 1789*
- *Opća deklaracija o ljudskim pravima 1948*
- *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda koju je ratificirao Hrvatski državni Sabor 17. listopada 1997.*
- **Four Freedoms Adress** – četiri temeljne slobode čije je ozbiljenje cilj naprednog čovječanstva, prema *F. D. Rooseveltu*: sloboda govora, sloboda vjerovanja, sloboda od straha i sloboda od oskudice.
-

Pojmom *temeljna* ili *osnovna* ljudska prava su ustavni izrazi ili formulacije općih prirodnih prava i sloboda čovjeka. To su dakle ustavna jamstva koja se protežu na sve članove neke političke zajednice. Ta prava imaju dvostruku funkciju:

- a) štite pojedinca –negativna prava
- b) omogućuju postojanje i dobro funkcioniranje same države i društva - pozitivna

Podjela ljudskih prava:

- a) **osobna ili ljudska prava.**- čine prvu grupu prava kojima pripadaju prava čovjeka na zaštitu od napada i ugrožaja svake vrste i na to da njegovo dostojanstvo ostane netaknuto. Osobna prava su jezgra ljudskih prava i nalazimo ih u svim dokumentima. Tu bi prvenstveno spadalo pravo na život; pravo na slobodu i sigurnost; pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života; sloboda mišljenja, savjesti i vjerskoga uvjerenja; pravo na zasnivanje prava i obitelji, pravo na pošteno, nepristrano i pravično suđenje...
- b) **politička prava i slobode** - ova prava bi svakome čovjeku trebala jamčiti neometano sudjelovanje u političkom životu u sklopu njegove zajednice, bez straha da će zbog toga biti neopravdano kažnjen. Tu bi ubrojili: 1. *slobodu udruživanja* – temelj svake demokracije. Sastoji se u mogućnosti osnivanja političkih stranaka, sindikata, interesnih udruga, vjerskih zajednica...; 2.) *sloboda okupljanja.*- označava mogućnost organiziranja i održavanja javnih skupova u otvorenim i zatvorenim prostorima, uz uvjet održavanja reda i mira, izvanrednih stanja...
- c) **socijalna i ekonomska prava** -tu spadaju ona prava koju su nužno potrebama za ljudsko preživljavanje –pravo na obrazovanje, pravo na privatno vlasništvo, pravedna naknada za rad i uvjeti rad, socijalna sigurnost – kolektivni ugovor - **kolektivni ugovor** međusobno zaključuju sindikalna organizacija, kao zastupnik zaposlenih u određenim privrednim granama, te organizacija poslodavaca, a njime se uređuju konkretna prava i uvjeti rada u okvirima određenim zakonom, sindikalno organiziranje i pravo na štrajk, pravo poduzetništvo. U tu

skupinu ubrajamo i kulturna pravo – pravo na školovanje, autonomnost sveučilišta i obrazovnih institucija

- d) **prava treće i četvrte generacije - Prava trećeg naraštaja** – prava utemeljena na svijesti o potrebi zaštite čovjekova okoliša, prava nerođenih ljudi, pa čak i prava drugih bića, tj. životinja i biljnih vrsta na zaštitu od ugrožavanja njihova opstanka. **Prava četvrtog naraštaja** – nova prava čiji je sadržaj još dosta neodređen: pravo na mir, pravo na razvitak, pravo na zajedničko naslijeđe, pravo na humanitarnu pomoć i dr. Ovdje također spadaju prava vezana uz genetički inženjering, kloniranje, matične stanice, diskriminacije – *na temelju homofobije i ksenofobije*

Ograničenja ljudskih prava -

1. ograničenja sloboda i prava u situacijama nužde
  - pravo državne nužde i izvanredne mjere – određene teške situacije (rat, terorizam, velike prirodne katastrofe) mogu zahtijevati iznimna ograničenja ustavom zajamčenih sloboda i prava na neodređeno vrijeme, dok pogibelj ne bude uklonjena
  - **implied powers** – teorija o "uključenim ovlastima" koje se razumijevaju u iznimnim stanjima, makar ne bile izričkom u Ustavu spomenute
  - **ustav krize** – ima ga svaka demokratska zemlja u pričuvi, treba joj služiti za preživljavanje i očuvanje demokracije u najtežim prilikama, nije formalno proklamiran

Postoje prava koja se nikada ne mogu ograničiti – najčešće ograničenje ljudskih prava jest sloboda kretanja

- 1. STAVLJANJE VAN SNAGE (DEROGACIJA) POJEDINIH PRAVA I SLOBODA -
- **Stanja opasnosti** – izvanredne okolnosti kao što su rat, unutrašnji neredi i pobune većih razmjera, prirodne katastrofe – ugrožavanje života i opstanka nacije
- “izvanredna javna opasnost”
- “doba rata”
- Primjeri - proglašenje izvanrednog stanja (Nikaragva, Azerbejdžan i Izrael)
- problemi sa pobunjenicima (Alžir)
- vandalizam i korištenje vatrenog oružja (Argentina)
- ozbiljni politički i socijalni potresi (Bolivija)
- terorističke aktivnosti (Izrael)
- prirodne katastrofe (Gvatemala)
- sukob s demonstrantima (Panama)
- građanski rat (Sudan)
- pokušaj ubojstva predsjednika (Venecuela)

apsolutno zaštićena ljudska prava

- – pravo na život, zabrana mučenja, zabrana ropstva i prisilnog rada, zabrana retroaktivnog djelovanja zakona, zabrana izricanja smrtne kazne, zabrana ponovnog suđenja osobama već osuđenim ili oslobođenim povodom istog kaznenog djela
- - zabrana zatvaranja zbog neizvršavanja neke ugovorne obaveze, sloboda misli, savjesti, vjeroispovjedi

Inherentna ograničenja

- Neka prava i slobode ograničene su stalno, samom formulacijom zajamčenog prava.
- primjer: sloboda čovjeka je neprikosnoveni vrijednost, ali u slučajevima koji su zakonom određeni neke osobe mogu biti lišene slobode
-

Cjelokupna problematika ljudskih prava danas se strukturira u tri kategorije:

- a) Klasična prava – život, sloboda, vlasništvo
- b) Koja obuhvaća gospodarska, socijalna i kulturna prava
- c) Ekološka, informacijska i zajednička prava. Zajednička prava naglasak je na „mi“; označavaju međuovisnosti unutar zajednice kao cjeline. Prava koja jamče opstanak zajednice.

Ekonomija i gospodarstvo

Ekonomija proučava način na koji društva upotrebljavaju ograničene resurse za proizvodnju korisnih dobara i kako ih raspodjeljuju između različitih skupina ljudi.

Dva su osnovna područja ekonomije – makroekonomija i mikroekonomija.

Makroekonomija- proučava gospodarstvo u cjelini. U tom smislu makroekonomija se bavi proučavanjem : bruto proizvoda, društvenog proizvoda, nacionalnog dohodka, potrošnje , štednja, investicije, ekonomski rast, vanjske trgovine, društvena reprodukcija, platni bilance, privrede, budžeta, fiskalna i monetarna politika, agregatna tražnja i ponuda, zaposlenost, inflacija itd. Prema tome, makroekonomija proučava ekonomiju u cjelini

Makroekonomija postojala je i prije, ali tek nakon velike ekonomske krize (1929-1939. godine), kada su se pojavili ekonomski problemi sa velikim negativnim posljedicama, koji se nisu mogli riješiti putem mehanizma *Smithove* "nevidljive ruke". Među ekonomistima je to najbolje uočio John Maynard Keynes (1883-1946. godine), te se nastanak makroekonomske teorije i politike veže uz njegovo ime.

Mikroekonomija - Mikroekonomija potiče od grčkih riječi mikros (mali) i oikonomia (privreda), ona proučava pojedinačne privredne subjekte kao što su domaćinstva, poduzeća i tržišta, kao i odnose među njima.

Znači mikroekonomija proučava pojedinačne subjekte sa stanovišta troškova proizvodnje, formiranja i raspodjele profita, formiranja cijena, proizvodnje i distribucije roba i usluga, pojedinačna tržišta, individualnu štednju i akumulaciju, životni standard i osobnu potrošnju itd.

Mikroekonomija proučava i donošenje odluka o upotrebi određenih proizvodnih resursa. Proučava zašto pojedinci daju prednost jednom tipu robe ili usluge u odnosu na drugi. Na primjer zašto pojedinci više vole automobile od motora, te kako na kraju proizvođači odlučuju da li će proizvoditi automobile ili motore. U tom slučaju seproučavaju tržišta (automobila i motora) i prilikom njihove usporedbe i usporedbe odnosa ulaganja i profita odlučuje o tome što će se proizvoditi. Proučava proizvođača i potrošača koji su temeljni ekonomski subjekti.

Mikroekonomija se sastoji od brojnih naučnih disciplina kao npr. marketing, management, strateški management, računovodstvo, poslovna organizacija,

gospodarstvo

Pod pojmom gospodarstva podrazumijevamo ukupnost raspolaganja i upravljanja dobrima i mogućnostima pojedinca ili društva radi zadovoljenja njihovih potreba i stjecanja dobiti.

Gospodarstvo (privreda), ljudska djelatnost koju čine tri osnovna čimbenika: *proizvodnja, potrošnja i razmjena*, a može biti samoopskrba, što je svojstveno plemenskim i nerazvijenim zajednicama, i tržišno gospodarstvo u razvijenim zemljama.

Gospodarstvo se dijeli na tri osnovne djelatnosti, to su :

A. primarne: poljoprivreda, stočarstvo, ribarstvo i šumarstvo. Primarnom sektoru ubraja se isključivo proizvodnja hrane.

B: sekundarne: industrija, građevinarstvo, rudarstvo, energetika, brodogradnja i proizvodno obrtništvo. U ovom sektoru zbog naglog razvoja industrije sve je manje zaposlenih jer ruke radnika sve više mijenjaju strojevi.

C. tercijarne: trgovina, promet, ugostiteljstvo, bankarstvo i turizam.

D: kvartarne, neproizvodnu, (općenito one koje dobivaju plaće iz proračuna), to su školstvo, zdravstvo, policija, uprava

Interes za gospodarskom sferom javio se u trenutku kad više nije bilo dovoljno slobodnih dobara u prirodi za zadovoljavanje ljudskih potreba. Počela se razvijati aktivnost (gospodarska, privreda) koja se bavila osiguranjem sredstava za jelo, stanovanje, odjeću... tzv. gospodarska aktivnost. Takva gospodarska aktivnost dovela je do pojave gospodarske misli

NA razvoj gospodarske misli utjecao je s jedne strane razvoj društva i pojava raznih problema koji su nastajali u gospodarskim procesima. Dolazi da analiziranja uzroka i posljedica gospodarskih pojava i procesa.

U antičkoj Grčkoj Platona i Aristotela zanimaju problemi vezani uz probleme razmjene i novac, problemi vrijednosti i uporabne vrijednosti dobara.

Interes za gospodarske probleme pokazuju i Rimljani koji i razvijaju različite gospodarske institucije, a najznačajniji mislioci su bili braća Gras, Ciceron, Seneka i Lukrecije Kar.

U razdoblju srednjeg vijeka isticao se Toma Akvinski – branio privatno vlasništvo, govorio o pravednoj cijeni, borio se protiv kamatarenja i lihve. Povijesni uvjeti nastajanja ekonomske misli u srednjem vijeku: ekonomske ideje u okviru religijskih sustava mišljenja. Ekonomske ideje u kršćanskoj religiji. Srednjevjekovna skolastika i kanonisti .Ekonomske ideje i koncepcije A. Blaženog, Tome Akvinskog , Alberthus Magnusa i Niccole Machiavelija . Ekonomske ideje reformacije i protestantizma: Martin Luther i Jean Calvin .Weberovo tumačenje značaja protestantizma za nastanak i razvoj kapitalizma. Ekonomske ideje u islamskoj religiji: Kur'an i Ibn Haldun . Kraj srednjeg vijeka i renesansa i njihov utjecaj na kasniju ekonomsku misao. Utjecaj skolastike i renesanse na hrvatske srednjevjekovne mislioce (Marka Dominisa, 1560.-1624. i Franju Petrića.

Do pojave i razvoja kapitalizma ekonomija se proučavala u okvirima filozofije. Razvojem nacionalnih država u 15. i 16. stoljeću, otvaranjem pomorskih zemalja stvoreni su uvjeti za kapitalističke oblike proizvodnje koji su polako doveli u pitanje dosadašnja razmišljanja o ekonomskim problemima. Ekonomska se misao tako počinje oslobađati etike i pred nju se stavlja zadatak da pronađe najbolja sredstva kako bi se države ojačale i obogatile. težište prelazi od uporabne na prometnu vrijednost i od prirodne razmjene na novčanu i trgovinu.

Najprije se javljaju teorije o novcu i razmjeni novca, zatim o nekim granama privrede...

Od tada uvjetovano ponajprije bržim razvojem gospodarstva, ekonomija se postupno razvija u posebnu znanost, pojavljuje se i pojam političke ekonomije. Autorstvo pripada francuskom piscu Montchretienu koji je napisao djelo „Traktat o političkoj ekonomiji.“ Tada se počinju pojavljivati i prve sustavnije ekonomske teorije i škole.

Merkantilizam: razvija se u kraja 16. do polovice 17. stoljeća. Ona je kao jedini oblik bogatstva proglasila novčanu robu. Bogatstvo nacije iskazuje se u količini novca, odnosno u količini plemenitih kovina (zlata i srebra) kojima nacija raspolaže. Količina bogatstva nacije može se povećati samo na dva načina: iz vlastitih rudnika ili vanjskom trgovinom. Višak bogatstva nastaje samo u prometu i to kao tzv. profit pri otuđivanju. Prema tome država se ne može obogatiti unutrašnjom trgovinom, jer što jedan dobiva drugi gubi, ali bilanca države ostaje ista. Višak bogatstva može nastati jedino u trgovačkim odnosima jedne nacije s drugom. U međunarodnoj trgovini izvezene robe se prodaju po višoj cijeni od njihove vrijednosti, a to naciji donosi čisti profit. Oslanja se na monopole u vanjskoj trgovini, zaštitne carine....

Naši merkantilisti su Benko Kotruljić (15 st) Nikola Gučetić, Juraj Križanić.

Fiziokrati: Nastaje u Francuskoj kao reakcija na merkantilizam u drugoj polovini 18. stoljeća. Merkantilistička politika davala je prednost izveznoj industriji i trgovini, a zapostavljala sva ostala privredna područja, napose poljoprivredu. Oni odbacuju merkantilističko shvaćanje da se višak bogatstva stječe razmjenom. Oni tvrde da se u procesu razmjene mijenjaju samo ekvivalenti, tj. proizvodi jednake vrijednosti. Stoga povećanju društvenog bogatstva može doprinijeti samo ona proizvodnja koja donosi neku novu vrijednost, a to se događa u poljoprivredi. Društveno bogatstvo se po učenju fiziokratske škole stječe samo radom u poljoprivredi – neto proizvod

Npr. zemljoradnik dobiva žetvom više žita nego što mu je potrebno da nadoknadi svoje troškove, pa taj preostali dio jest jednostavno višak. Taj višak ne postoji ni u industriji ni u razmjeni. Njihova najveća zasluga je u tome što su pažnju skrenuli sa razmjene na proizvodnju.

Naši predstavnici – Ruđer Bošković

Klasična ekonomska škola: Ona zapravo počinje postojati objavljivanjem knjige A. Smitha *Bogatstvo naroda*. Ta nova znanost se u početku nazivala političkom ekonomijom jer se više bavila društvenim, a ne tehničkim aspektima proizvodnje. Politička ekonomija proučava zakone postanka, razvitka i propadanja određene društveno – ekonomske formacije.

Unutar klasične škole postoji niz pravaca i škola. Spomenut ćemo samo najistaknutije predstavnike: Adam Smith, David Ricardo, Jean Baptiste Say, Robert Malthus, J. S. Mill

Osnovna pitanja koja su zaokupljala predstavnike klasične škole bila su: kako objasniti regulaciju ekonomskog sustava; raspodjela i vrste dohodaka te izvore vrijednosti u gospodarstvu.

Svi su polazili od pretpostavke da je gospodarski sustav prirodni poredak, te da stoga u njega nije dozvoljena nikakva intervencija. Država će najbolje postupiti tako da ne čini ništa, jer se gospodarski poredak ravna po svojim imanentnim zakonitostima, čak dapače, intervencija države može unijeti samo mnogo nereda u takav sustav. Taj zakon je poznatiji pod imenom načelo nevidljive ruke. To načelo opisao je Adam Smith (18 stoljeće.). Ekonomski teoretičari iz klasične škole promatrali su ekonomiju sa stajališta čovjeka kao individue, njegove osobne slobode i njegovog interesa u ekonomskim procesima. Slijedeći svoj osobni ekonomski interes čovjek – prema A. Smithu – istodobno i nesvjesno ostvaruje i opći društveni interes.

„Svaki pojedinac nastoji uložiti svoj kapital tako da postigne najveću sigurnost i dobitak za sebe. U svemu tome je voden nevidljivom rukom da poboljša nešto što i nije bila njegova namjera. Voden svojim vlastitim interesom on često unaprjeđuje društvo efikasnije nego u slučaju da je to stvarno htio učiniti“.

Doktrina laissez faire: je cisti teoretski sustav u kome se država ne bi trebala uplitati u gospodarske djelatnosti. U doslovnom prijevodu znaci ***„ostavite nas na miru, neka sve teče svojim tijekom i neka svatko čini što hoće“.***

Jedno od najvažnijih pitanja kojim se klasična ekonomska škola bavila jest pitanje o vrijednosti robe – odakle potječe vrijednost (a onda i cijena) stvari? Oni razlikuju dvije teorije – objektivnu teoriju vrijednosti robe i subjektivnu teoriju vrijednosti robe.

Objektivna teorija vrijednosti robe polazi od troškova proizvodnje i utrošenog rada kao osnovice za stvaranje vrijednosti. Objektivna polazi od ponude tj. proizvodnje, a dijeli se na radnu teoriju i na teoriju troškova proizvodnje.

Radna teorija - objasniti ćemo na primjeru Karla Marxa. Od klasičnih ekonomista zastupaju je Smith, Ricardo...

Terorija troškova proizvodnje - trošak se definira kao utrošak različitih dobara (materijala,vremena, novca i znanja) potrebnih za nastanak nekog proizvoda ili usluge .to će se realizirati prodajom na tržištu. Tu je glavni faktor proizvodnja (zemlja, kapital, rad). Vrijednost nastaje zbrajanjem troškova proizvodnje (najmnine, kamata...

Subjektivna teorija vrijednosti. Ona polazi od prvenstva potrošnje: vrijednost se smatra kao korisnost koju neko dobro ima za potrošača. Tu se vrijednost robe zasniva na teoriji marginalne korisnosti. Ljudi će smatrati da nešto ima vrijednost ako još jedan primjerak robe i dalje zadovoljava njihove potrebe.

- Nekolasična ekonomska škola –
- Nastaje kao reakcija na pojavu marksizma 1871.
- Zasnovana je na teoriji granične korisnosti i marginalnoj analizi
- Osnivači su Karl Menger (19/20 st.), Stanley Jevons (19 st.) i Leon Walras (19/20 st.) Say

Postklasično razdoblje ekonomske misli:

Dolazo do formiranja dva pravca koji se bitno razlikuju:

1. postklasični pravac – (glavni predstavnici J. M. Keynes, **John Maynard Keynes** (poznat i kao Baron Keynes od Tiltona) (5. lipnja 1883. - 21. travnja 1946.) je engleski ekonomist poznat kao tvorac makroekonomije te idejama koje su bitno utjecale na politiku mnogih vlada u XX. stoljeću. Keynes je bio zagovornik državne intervencije u privredu s ciljem sprečavanja negativnih efekata recesije i depresije. Prva praktična primjena tih ideja bio je New Deal u SAD pod administracijom Franklina Delana), Alfred Marshall)) smatra da se politička ekonomija treba baviti podnim konkretnim pitanjima gospodarskoga života. Smatraju da se pol. Ekonomija treba baviti reprodukcijom dobara. Ovdje ekonomija ispituje odnosa čovjeka prema čimbenicima proizvodnje (rad, zemlja, kapital, a danas i znanje i informacija). U ovom pristupu dolazi i do napuštanja naziva politička ekonomija i uvodi se naziv **ekonomika** (**A. Marshall izdao 1890 djelo Načela ekonomike**). *Ekonomika* je gospodarska znanost o zakonitostima proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje materijalnih dobara koja su potrebna za život ljudi. Uči ljude kako će se najracionalnije koristiti svim raspoloživim objektivnim i subjektivnim čimbenicima proizvodnje. Ekonomika te zakonitosti proučava na mikro i makro planu. Nedostatak je u stvaranju tzv. vulgarne ekonomije.

drugi pravac na čelu sa socijal – utopistima smatra da ekonomija treba proučavati reprodukciju društva, odnosno izučavati odnose proizvodnje. Velik doprinos ovakvom shvaćanju dao je Karl Marx. Drugi pristup izučava odnose proizvodnje u koje ljudi stupaju tijekom proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje dobara. Nedostatak ovog stajališta jest da je najčešće u službi ideologije. Vrijednost neke robe proistječe iz rada koji je bio potreban da se ona proizvede. Osnovni problem jest odgovoriti na pitanje kako nastaje višak vrijednosti i akumulacija kapitala.

1. Marx tvrdi da kapitalist ne kupuje na tržištu rad nego robu koja proizvodi vrijednost, tj. kupuje radnu snagu. Radnik se svodi na robu, na stvar koja se kupuje. Rad je očito rezultat djelatnosti radnika koji stavlja u pogon svoju radnu sposobnost. Tu sposobnost, odnosno fizičke i intelektualne sposobnosti radnika Marx naziva radnom snagom. A radna snaga nije drugo nego roba koju kapitalist kupuje. Ako je radna snaga roba, onda ona mora imati određenu vrijednost da se proizvede. To znači, količina rada koja je potrebna da se radnik održi na životu, odnosno da mu se pruže ona potrebna sredstva za održavanje da bi mogao raditi. dakle plaća odgovara minimumu za opstanak ili životnom minimumu radnika. odakle sada zarada. Zarada proistječe iz činjenice da je radnik roba *sui generis*, to jest ona, osim što ima neku vrijednost, ima sposobnost i da stvori novu vrijednost. Drugim riječima radnik u tijeku svojeg radnog dana proizvede vrijednost koja je veća od njegove plaće- Recimo da je radio osam sati. Plaća što ju je primio ima vrijednost za četiri sata rada; druga četiri sata rada bila su potrebna da se recimo da se proizvede vrijednost koja se ne nadoknađuje; nju će kapitalist izvući kada bude išao sam prodati proizvod. Dakle radi se o eksploataciji radnika

GOSPODARSKI ODNOSI

Ovdje ćemo na početku spomenuti odnos između gospodarstva u cjelini i pojedinih dijelova .

Osnova teza jest da gospodarstvo teži općoj ravnoteži – što znači da događaji na malim dijelovima utječu na gospodarstvo u cjelini i obrnuto. Svaka ekonomska akcija, koliko god malena bila, odražava

se u cijelom gospodarstvu. Gospodarske jedinice utječu jedna na drugu, a ti se utjecaji uravnotežuju krećući se prema općoj ravnoteži.

Ograničenost resursa

Jedno od glavnih predmeta proučavanja u ekonomiji jest odabir. Problem s svodi na to kako odabrati uporabu ograničenih resursa za zadovoljavanje neograničenih želja ljudi. Činjenica je da ljudi mogu potrošiti i više nego što se može proizvesti, ali i više nego što imaju.

Razlog zašto se ne može u tolikoj mjeri proizvoditi koliko se može trošiti jest **ograničenost resursa**

Osnovni problem svakog gospodarstva je na neki način dovođenje u sklad ograničenosti resursa s neograničenošću želja.

Odabir jednog uvijek znači odricanje od drugog. Druga najbolja varijanta od koje se odustaje naziva se oportunitetni trošak. On se pojavljuje bilo kod pojedinca – npr. Imam novaca razmišljam o kupnji bicikla, ali s tim novcem mogu kupiti i računalo, dvd player, odijelo za maturanu..., bilo država – ona razmišlja koliko će novaca potrošiti na školstvo, koliko na poljoprivredu, naoružanje... odluka da se za nešto troši više automatski znači da se za nešto troši manje

Ovdje je vrlo važno naglasiti razliku između **želja i potreba**

Kao što smo na početku rekli gospodarstvo nastaje na temelju zadovoljavanja nekih ljudskih potreba. Te potrebe ljudi postaju uzrok nastanka proizvodnje.

Potrebe možemo definirati kao skup zahtjeva koje čovjek ima prema prirodi i društvu, dakle prema svojoj okolini. Te potrebe čovjek zadovoljava dobrima. Tu postoji neka temeljna podjela dobara u gospodarskom smislu na:

- A) slobodna – to su ona koja čovjek nalazi u prirodi tj. koja nisu rezultata gospodarskih procesa. Ona nisu rezultat privređivanja. Mogu se neograničeno trošiti – zrak, svjetlost...
- B) Te gospodarska ili ekonomska dobra koja čovjek stvara svojom gospodarskom aktivnošću – materijalna dobra, razni proizvodi ali i usluge.

Ekonomska dobra dijelimo na:

- a) proizvode – materijalna dobra, koja se odmah mogu trošiti, ili se mogu skladištiti
- b) usluge – neopipljiva dobra koja se ne mogu skladištiti niti prenositi

Ovdje je potrebno spomenuti i tzv. *gospodarski zakon oskudnosti*. On izražava činjenicu oskudnosti i ograničenosti proizvodnje dobara u odnosu na potrebe za njima i mogućnosti njihova trošenja. Ovaj se zakon odnosi isključivo na gospodarska dobra

Proizvodnja je svjesno i organizirano djelovanje čovjeka na prirodu radi odvajanja i mijenjanja prirodne materije, njenog oblikovanja u cilju zadovoljavanja ljudskih potreba.

Čimbenici proizvodnje su:

- a) rad – nadnica, plaća
- b) prirodni resursi (zemlja) - renta
- c) kapital - profit
- d) danas se posebno navode informacije i znanje

RAD:

- a) **Rad je širok pojam koji obuhvaća različite mentalne i fizičke ljudske sposobnosti koje se mogu upotrijebiti za proizvodnju dobara i usluga.**

Rad je svjesna i svrshodna organizirana aktivnost – rad je društvena kategorija

Rad je odigrao presudnu ulogu u razvoju čovječanstva. Rad postaje prva čovjekova potreba. Danas se također zazire od rada – teški uvjeti, zadovoljstvo, kreativnost...

Ekonomije razlikuje proizvodni i neproizvodni rad. **Proizvodni rad** je onaj dio ljudske djelatnosti koji za predmet rada ima prirodu ili njenu materiju (poljodjelstvo, rudarstvo, šumarstvo) a **neproizvodan** rad je onaj koji za predmet nema prirodu ili njenu materiju (školstvo, prosvjeta, uprava, vojska...)

- b) prirodni resursi – radi se o prirodnim bogatstvima koja su dostupna ljudima i koje ljudi upotrebljavaju u procesu proizvodnje, bilo da je riječ o energiji koji se iskorištava ili materiji koja se preoblikuju
- c) Kapital – neko dobro koje nam služi da bismo proizveli neko drugo dobro. Ovdje potrebno spomenuti razliku između kapitalnih dobara i potrošačkih dobara. Potrošačko dobro služi za osobnu upotrebu – stan da živim u njemu ili stan kad ga iznajmljujem; automobil kupljen radi osobnih potreba ili kupljen za pružanje usluga npr. taxi. Kapital može biti i financijski

Tu društvo treba odgovoriti na tri temeljna ekonomska pitanja:

Što proizvoditi?

Sastavni je dio šarolikosti života da različiti ljudi imaju vrlo različite želje. Odgovor na pitanje što proizvoditi i koji skup želja zadovoljiti zahtijeva reagiranje društva prema tim razlikama. Koja će se dobra i usluge proizvoditi i u kojim količinama?

Prisjetimo se da proizvodnja nekog posebnog dobra podrazumijeva odustajanje od proizvodnje nekog drugog dobra ili usluge, tzv. oportunitetno dobro.

Kaže se da su rad i kapital temeljni čimbenici proizvodnje. Oni utječu na to što će se unijeti u proizvodni proces – *input* i što će biti rezultat proizvodnog procesa *output*. Odgovarajući na pitanje što će se proizvoditi razmišljamo o tome koja je vrsta proizvodnje isplativa i prihvatljiva s obzirom na trenutačne društvene mogućnosti i potrebe: trebamo li proizvoditi štednjake ili cipele, strojeve ili vrhnje, koliko je uopće potrebno proizvoditi.

Kako proizvoditi?

To pitanje je tehničke naravi. Dobra i usluge mogu se proizvesti s mnogo različitih kombinacija resursa uz postojeću razinu tehnologije.

Primjer: kosidba trave moguća je kosilicom i radom jedne osobe, ili pak ručno, s deset kosaca i kosama. Prvi način podrazumijeva znatan kapital uz malo rada, a drugi mnogo rada uz malo kapitala. Drugi se način u prvi mah čini nerazboritim, ali hoće li biti nerazborit ako su kosilice količinski ograničene i vrlo skupe, a raspoloživi rad obila i jeftin? Gospodarski je izazov izabrati "najbolju" kombinaciju rijetkih resursa za proizvodnju željenoga, vezanog za najniže troškove.

Dakle ovdje se radi o vrsti tehnologije koju treba upotrijebiti i tip organizacije gospodarstva. odluka o tome ovisit će o kulturnoj razini koju smo naslijedili, o demografskoj strukturi (koliko nam je obrazovano stanovništvo), kakav je oblik društvene svijesti...

Za koga proizvoditi?

To je zapravo pitanje raspodjele dobiti od proizvodnje. Kako se na tržištu rada i kapitala vrednuje i raspodjeljuje dobit; da li tako da vlasniku kapitala pripada gotovo sve pa se na taj način stvara dobro nekolicine, ili se vrednuje razmjerno udjelu u novoostvorenoj dobiti pa se stvara društvo stabilnog srednjeg sloja.

Svako gospodarstvo, bilo ono na državnoj razini, bilo ono najmanje individualno, teži ostvariti maksimalnu dobit, profit od svoje djelatnosti. Da bi to postiglo mora se nalaziti na granici svojih proizvodnih mogućnosti, dakle mora iskoristiti sve svoje proizvodne kapacitete,

Dobrom odlukom što, kako i za koga proizvoditi gospodarstvenici uvjetuju mogućnosti maksimalizacije svog profita.

EKONOMSKI SUSTAVI

Ekonomski sustav je gospodarski poredak koji se sastoji od određenog skupa pravila, ciljeva i poticaja koji upravljaju ekonomskim odnosima između ljudi u društvu koji čine okvir za nalaženje dogovora na temeljna ekonomska pitanja.

a) komandna gospodarstva – Država donosi sve odluke u svezi s proizvodnjom i raspodjelom.

U komandnim gospodarstvima država donosi sve odluke u svezi s proizvodnjom i raspodjelom dobara. Vlada se u takvim državama može ponašati diktatorski, a može biti i demokratskog karaktera. Doslovno može određivati stanovništvu što će jesti i piti, što odijevati...

Komandno gospodarstvo je takav sustav u kojem su čimbenici proizvodnje u pretežnom državnom ili javnom vlasništvu. Odluke o proizvodnji i potrošnji donosi vlada, najčešće sveobuhvatnim državnim gospodarskim planom, pa se takvi sustavi nazivaju i planskim sustavima. Država je poslodavac većini zaposlenih pa ona određuje i njihove plaće, radno vrijeme, vrijeme godišnjih odmora, zaposlenička prava, ali kao vlasnik poduzeća ona ujedno i određuje cijene roba.

Planom se utvrđuje što proizvoditi, odnosno točno koju vrstu i količinu proizvoda i usluga te koje će biti cijene. Planiranjem se utvrđuju i načini na koje će se proizvoditi – cilj nije profit već ostvarenje plana, planskog zadatka. U planskom modelu se ne proizvodi za tržište već za one potrebe koje su naznačene u planu – to su u socijalističkim državama najčešće bili vojska i industrijalizacija. No planski model se pokazao potpuno neefikasnim pa su ga krajem 20. stoljeća zemlje napuštale i prelazile na mješovita ili tržišna gospodarstva. Takva gospodarstva nazivaju se tranzicijskim gospodarstvima.

b) Običajna (tradicionalna) gospodarstva – uglavnom su bila zastupljena u prošlosti, iako se i danas mogu naći u nekim primitivnijim civilizacijama i neindustrijskim krajevima svijeta u kojima nema nacionalnog gospodarstva. Umjesto toga postoje mnoga odvojena gospodarstva unutar obitelji ili plemena.

c) tržišna gospodarstva *Tržišno gospodarstvo*

Tržišno gospodarstvo je sustav u kojem brojni kupci i prodavači dobrovoljno stupaju u proces razmjene. Tržište je mehanizma koji omogućuje da se putem ponude i potražnje odrede cijene i količine razmijenjene robe. Što su cijene više, proizvodnja i ponuda bit će veća, dok će potražnja biti manja i obrnuto. Ako se ponuda i potražnja izjednače javit će se tržišna ravnoteža. Cijena u uvjetima tržišne ravnoteže naziva se ravnotežnom cijenom. to je cijena po kojoj kupci žele kupiti upravo onoliko robe koliko su je prodavači spremni prodati.

Tržišno gospodarstvo istodobno rješava što, kako i za koga proizvoditi. Što će se proizvoditi određuju potrošači količinom novca koju su spremni potrošiti za kupnju pojedine robe.

Kako će se proizvoditi određuje konkurencija među proizvođačima. konkurencija prisiljava proizvođače da izaberu onu tehniku proizvodnje koja omogućuje najniže troškove odnosno najveće profite.

Za koga će se proizvoditi određuje se na tržištu proizvodnih čimbenika. na njemu se formiraju cijene proizvodnih činitelja: rada, kapitala i zemlje koji se nazivaju nadnica, kamata, renta.

Funkcioniranje tržišnog gospodarstva ilustrira njegov kružni tok. Tržišno gospodarstvo se sastoji od tržišta gotovih dobara i usluga i tržišta proizvodnih čimbenika na kojima u različitim ulogama nastupaju kućanstva i poduzeća. kućanstva kupuju gotova dobra i usluge i prodaju proizvodne čimbenike, a poduzeća prodaju gotova dobra i usluge a kupuju proizvodne čimbenike.

Cjelokupni proces funkcionira automatski, bez upletanja sa strane. Adam Smith je oduševljeno konstatirao da tržišni sustav djeluje kao da je vođen "nevidljivom rukom". Sintagma nevidljiva ruka postala je sinonim za djelotvornost tržišnog gospodarstva u kojem se poticanjem privatnog interesa osigurava sklad između pojedinačnog i općeg interesa.

"Svaki pojedinac teži za tim da uposli svoj kapital tako da njegov proizvod bude najveće vrijednosti. Općenito on ne namjerava promicati javni interes, niti zna koliko ga promiče. On pazi samo na svoju sigurnost, svoju vlastitu dobit. I u tome, kao da je vođen nevidljivom rukom, stvara učinke koji mu nisu bili namjerni. Slijedeći svoj vlastiti interes, često promiče interese društva, uspješnije nego kad to stvarno želi učiniti."

ADAM SMITH

Najpoznatiji predstavnik te teorije Adam Smith, Leon Walras. Leon Walras tvorac je teorije opće ravnoteže. Ta teorija kaže: opća ravnoteža je stanje u kojem su tržišta svih dobara i usluga istovremeno u ravnoteži, te stoga svaki proizvođač maksimizira svoj profit, a svaki potrošač maksimizira svoje zadovoljstvo.

d) Mješovita gospodarstva.

Pojava prvih mješovitih modela veže se uz rješavanje problema velike gospodarske krize od 1929 do 1933 godine, a do dominacije dolazi nakon drugog svjetskog rata.

Premda je tržišni oblik organizacije gospodarstva najdjelotvorniji on ipak nije idealan. Zbog toga je nužno upletanje države u sva područja gospodarskog života kako bi se uklonile ili umanjile negativne posljedice tržišta.

Da bi država mogla intervenirati u gospodarstvu su joj na raspolaganju tri instrumenta:

- a) porezi kojima preusmjerava privatnu potrošnju u javnu – to se dešava kod tzv. prirodnih monopola – opskrba vodom, distribucija električne energije –spada pod državu tj. država izravno određuje cijene tih poduzeća, a time i njihov profit te tako sprječava širenje monopola.

- b) uspostavljanje jednakosti na tržištu – tržišno načelo proizvodi nužno određene nejednakosti. Te nejednakosti mogu biti i politički i moralno neprihvatljive pa stoga država intervenira u tržišne mehanizma tako da preraspodjeljuje dohotke: porezima na dohodak i na nasljeđe uzima onima koji imaju najviše da bi dala onima koji su slabije prošli u tržišnom nadmetanju.
- c) državni izdaci kojima se stimulira proizvodnja dobara i usluga
- d) makroekonomske stabilizacije – država je dužna provoditi razne programe kako bi ublažila gospodarske cikluse, uklonila inflaciju, spriječila nezaposlenost i potaknula gospodarski rast. Korištenjem fiskalne politike (porezi i kontrole trošenja) i monetarne politike (Utjecajem na visinu kamata i kreditiranjem) država danas može obuzdavati krizna kretanja. Npr. država može ukinuti porez na novoosnovana tržišta, a povećati na ostala, da bi spriječila pojavu monopola.

jedna od najozbiljnijih posljedica tržišnog mehanizma su tzv. eksternalije. Pod njima se podrazumijevaju one aktivnosti koje uzrokuju korist ili štetu drugima pri čemu potonji ne plaćaju naknadu za dobivenu korist niti pokrivaju štetu za nastale troškove. One se mogu pojaviti u različitim oblicima i različitom opsegu. One su pozitivne ako donose eksterne uštede, a štetne su ako donose eksterne troškove.

Krajnji slučaj pozitivnih eksternalija su javna dobra. Javna dobra su nedjeljiva i njihova korist je na raspolaganju svima neovisno o tome želi li ih pojedinac ili ne. Stoga ona spadaju na područje države.

Negativne eksternalije se očituje najčešće u zagađivanju okoliša. Njih država nastoji ograničiti različitim zakonskim regulativama i sankcijama.

TRŽIŠTE

Odgovor na mnoga ekonomska pitanja jest ponuda i potražnja, pa tako i na pitanja zašto je cijena zlata visoka, a vode niska, zašto je plaća pilota visoka, a nekvalificiranog radnika mala. Odgovore na ta i slična pitanja treba potražiti na tržištu.

Tržište se najčešće definira kao mjesto sučeljavanja ponude i potražnje i formiranje cijena.

Tržište je mehanizam preko kojega kupci i prodavači određuju cijenu i količinu nekog dobra.

Međutim tržište postoji i kad je u pitanju izravan kontakt kupca i prodavača, baš i kao kad se kontakt uspostavlja poštom ili telefonom.

Ovisno o kriteriju razmatranja tržište se može raspodijeliti:

- a) prema prostornom obuhvatu: lokalno, regionalno, nacionalno, međunarodno, globalno...
- b) prema predmetima razmjene: tržišta različitih dobara; kože, dijamanta, ali i rada, vrijednosnih papira...
- c) prema tržišnim strukturama: monopol, oligopol
- d) e – tržišta - virtualna tržišta, elektronička koja za svoju podlogu koriste Internet

Osnovne funkcije tržišta su:

- a) *selektivna* – učinkovit odabir potrebnih proizvoda
- b) *alokacijska* – djelotvorna upotreba raspoloživih činitelja proizvodnje i učinkovit izbor proizvodnih postupaka
- c) *distribucijska* – sustavom cijena na koji utječu ponuda i potražnja ostvaruje se primarna raspodjela ukupno ostvarenog dohotka
- d) *informacijska* – djelotvoran informacijski mehanizam koji osigurava maksimalnu ekonomiju informacija jer se svaki sudionik u sustavu ograničava na one koje su njemu potrebne
- e) *razvojna* – unošenje racionalnosti u ekonomsko ponašanje gospodarskih subjekata, te prisiljavanje konkurencijom na stalnu brigu o razvoju

Potražnja: većina ljudi misli da se pod tom riječju podrazumijeva određena količina potrošnje, kao kad kažemo da se potražnja za automobilima smanjila ili da je potražnja za zlatom visoka. Ali potražnja se kao dio tržišta ne odnosi (samo) na to. Potražnja ne govori samo o tome koliko utrošimo na određeni artikl, nego koliko na njega trošimo po određenoj cijeni, i koliko bismo potrošili ako bi se cijena promijenila. Pod *potražnjom se razumijevaju količine dobara i usluga koja će se kupiti po određenim cijenama na određenom tržištu i u određeno vrijeme.*

Koliko će biti prodane robe ovisi o cijeni dobra jer na potražnju utječu i drugi činitelji, prije svega dohodak potrošača i cijene drugih proizvoda koje su konkretno povezane s tim dobrom.

Prema općem zakonu potražnje, kad cijena robe raste, potraživana se količina smanjuje i obrnuto.

Slikovito rečeno:

Situacija	cijena u kn po kili	potraživana količina u tonama
A	10	5
B	7	10
C	5	15
D	3	20
E	1	30

- Pogledajmo primjer. Zašto ekonomisti u to vjeruju. Prvo kad cijene padaju mi smo u mogućnosti da kupimo više jer nam dohodi pokrivaju više dobara. Drugo, kako cijene padaju mi želimo kupiti više jer nam se po nižoj cijeni ti proizvodi čine atraktivnijim. Zašto je to tako? Odgovor leži u onome što ekonomisti nazivaju korisnošću ili ugodom koju nam proizvodi pružaju. mesni odrezak jednom tjedno je sjajno; dva još bolje, tri OK; ali kod sedmog već osjećamo dosadu. Taj opadajući prirast ugone nazivamo opadajućom korisnošću. Budući da svaka iduća večera s mesnim odreskom daje manje zadovoljstva, spremni smo kupiti još više mesa samo ako mu cijena padne. Možda bi bili spremni platiti mnogo više za prvu (i jedinu) večeru s mesnim odreskom u tjednu,

ali sigurno ne bismo mnogo platili za sedmu, nedobrodošlu večeru¹¹. Korisnost - označava zadovoljenje, subjektivni užitak ili korist koju potrošač ima konzumirajući neko dobro ili uslugu. Granična korisnost - dodatno ili pridodano zadovoljstvo koje steknemo od trošenja, uživanja 1 dodatne jedinice nekog dobra uz uvjet da druge proizvode trošimo kao i prije. Zakon opadajuće granične korisnosti - količina dodatne ili granične korisnosti smanjuje se kada neka osoba troši sve više i više nekog dobra. Opadajuća granična korisnost proizlazi iz činjenice da se naše ukupno uživanje u potrošnji nekog dobra smanjuje u mjeri u kojoj ga sve više konzumiramo.

Kod analize tržišta potrebno je voditi računa kod elemenata **koji utječu na potražnju**:

- a) *o cijeni proizvoda* - viša cijena smanjuje traženu količinu proizvoda
- b) *o cijeni proizvoda* koji su povezani s proizvodom koji proizvodima – na proizvodnju štednjaka i peći osobito će utjecati cijena energenata (plina, ugljena, drva...)
- c) *prosječnoj plaći* – povećanje plaća znači i povećanje potrošnje i obrnuto
- d) *broju stanovnika* – veći broj stanovnika znači i veći broj traženih proizvoda, ako se radi o izvozu tada ulaze u analizu i stanovnici zemlje izvoza
- e) *društvenim vrijednostima i ukusima*

Ponuda: pod ponudom se podrazumijevaju količine dobara i usluga koje se nude na prodaju po određenim cijenama na određenom tržištu.

Prema općem zakonu ponude, proizvođači će redovito biti voljni ponuditi veću količinu određenog dobra kad mu je cijena veća, i obratno kad je cijena manja, bit će spremni ponuditi manju količinu robe, uz uvjet da sve ostalo bude nepromijenjeno.

Ovisnost cijene i ponuđene količine izražava **skala ponude** koja daje sve kombinacije mogućih cijena i ponuđenih količina dobra u nekom razdoblju.

Situacija	cijena u kn po kili	potraživana količina u tonama
A	10	30

¹¹ **Zakon opadajuće granične korisnosti** kaže da granična korisnost dobra opada dok se količina potrošenog dobra povećava (npr. dodatna kuglica **sladoleda** ne donosi jednako zadovoljstvo kao i prva).

Ekonomisti objašnjavaju potražnju **potrošača** pojmom ukupne korisnosti i zakonom opadajuće granične korisnosti. Korisnost predstavlja količinu korisnosti ili zadovoljstva koje potrošač dobija uživajući neki proizvod. Dodano zadovoljstvo koje imamo od potrošnje dodane jedinice dobra naziva se graničnom korisnosti, gdje „granični“ označava dodatni.

Zakon opadajuće granične korisnosti navodi da se granična korisnost posljednje jedinice potrošenog proizvoda smanjuje u mjeri u kojoj se povećava njegova količina.

Potrošači raspodjeljuju svoje ograničene **dohotke** tako da postignu najveće zadovoljstvo ili korisnost. Da bi maksimirao korisnost, potrošač mora izjednačiti granične korisnosti posljednje **kune** potrošene za bilo koje dobro.

B	7	20
C	5	15
D	3	10
E	1	5

Dana je zamišljena skala ponude poljoprivrednog dobra kukuruza. Pri niskoj cijeni od 1 kune po kilogramu malo bi se kukuruza proizvodilo, samo pet tisuća tona, a zemlja bi se vjerojatno koristila u druge svrhe. Kako cijena kukuruza raste on će se uzgajati na sve većim površinama, što će povećati proizvodnju odnosno ponudu.

Tržišna cijena:

Prema zakonu ponude i potražnje cijena na tržištu utvrđuje se izjednačavanjem ponude i potražnje.

U ravnoteži količina koju potrošači žele kupiti upravo je jednaka količini koju prodavači žele prodati.

situacija	cijena kn	potraživana količina	ponuđena količina	stanje na tržištu	pritisak na cijenu
A	10	5	30	višak	naniže
B	7	10	20	višak	naniže
C	5	15	15	ravnoteža	neutralan
D	3	20	10	nestašica	naviše
E	1	30	5	nestašica	naviše

Samo pri ravnotežnoj cijeni od 5 kn po kilogramu ponuđena količina odgovara potraživanoj količini. Ravnotežna je cijena 5, a količina 15 tisuća tona.

...koji utječu na ponudu:

- cijena proizvoda* – ako proizvod postiže visoku cijenu na tržištu to znači da i donosi velik profit, budući da visoke cijene znači i veliku potražnju to će se odraziti na proizvodnju.
- cijena inputa (troškovi)* u proizvodnju – sve ono što unosimo u proizvodnju (cijena, energije...) odrazit će se na veću ili manju cijenu

- c) *proizvodna tehnologija* – važan je element koji utječe na ponudu; ovisno o vrsti tehnologije kojom proizvodimo imat ćemo različite proizvodne učinke – npr. visoko automatizirana doprinosit će cijeloj seriji proizvoda, ili pak ručni rad po posebnim narudžbama
- d) *utjecaji gospodarske politike* – također su važni, jer se u svakoj cijeni proizvoda nalazi i porez koji bitno određuje cijenu

TRŽIŠNI MEHANIZMI

1. TRŽIŠTA SAVRŠENE ILI POTPUNE KONKURENCIJE - Pod tim se pojmom podrazumijeva takvo tržišno stanje u kojem ni jedan gospodarski subjekt, bilo na strani ponude, bilo na strani potražnje, nije dovoljno velik da bi utjecao na stvaranje tržišne cijene.

Tržište potpune konkurencije je ono gdje:

- postoji velik broj subjekata i na strani ponude i na strani potražnje (tzv. atomiziranost tržišta)
- nema diferencijacije proizvoda jer svi proizvođači nude standardizirani homogeni proizvod
- postoji savršena informiranost kupaca i potrošača o tržišnim cijenama
- postoji apsolutna sloboda ulaska i izlaska sa tržišta

Tržište potpune ili savršene konkurencije u stvarnosti nigdje ne postoji. U najvećem broju tržišta dominira nepotpuna konkurencija. Takvo tržište je ono gdje postoji mogućnost bilo na strani ponude bilo na strani potražnje da kontrolira cijene.

Za razliku od sudionika potpune konkurencije koji odlučuju samo o količini robe na tržištu, sudionici u nepotpunoj konkurenciji odlučuju i obujmu robe ali i o cijeni.

2. NEPOTPUNA KONKURENCIJA

Vrste nepotpune konkurencije:

- **Monopol:** cjelokupnu ponudu kontrolira samo jedno poduzeće. U pravilu se javlja u proizvodnji proizvoda koji nemaju supstituta. Takva poduzeća imaju velike mogućnosti određivanja cijena zbog pomanjkanja konkurencije kojoj je ulazak na tržište onemogućen ili silno otežan.
- **Duopol:** cjelokupnu ponudu kontroliraju dva poduzeća. Duoplisti imaju značajan utjecaj na tržišne cijene jer nema konkurenata. proizvodi su obično diferencirani.

- **Oligopol:** je vid nepotpune konkurencije u kojoj nekoliko poduzeća sudjeluje u cjelokupnoj sektorskoj ponudi, pri čemu proizvodi mogu biti diferencirani i homogeni. Tipičan primjer je tržište automobila.

Vrste monopolističkih udruženja su :

- f) – *kartel* – udruženi članovi zadržavaju financijsku i proizvodnu samostalnost, a zajedno se dogovaraju o tržišnim cijenama, diobi dobiti, načinu prodaje podjeli interesa. U suvremenim uvjetima manja poduzeća formiraju karte kako bi se zaštitila od giganta.
- g) *Trust* – posebno je moderno u SAD-u. Udruženi gube svoju samostalnost a pritom se formira novo poduzeće, a udruženi članovi postaju dioničari, prevlast je u rukama onih koji drže većinski paket dionica.
- h) Koncern – najčvršći oblik povezivanja – danas dominantan u svijetu; može biti i u premoći nad političkim institucijama.
  - **Monopolistička konkurencija** takav vid nepotpune konkurencije u kojoj u sektorskoj ponudi sudjeluje velik broj poduzeća različitih veličina. Proizvodi su međusobno diferencirani što daje neku prednost određenom proizvodu prema konkurentskom. Svaki sudionik ima utjecaj na stvaranje tržišne cijene ali samo u određenom periodu. Ulazak na takvo tržište je vrlo lak i ona je najbliža potpunom tržištu. Tipičan primjer trgovine na malo i uslužne djelatnosti.

Izvore nepotpune konkurencije treba tražiti prvenstveno u postojanju prepreka slobodnom ulasku u određenu granu. te prepreke su najčešće razno razna pravna ograničenja koja dolaze od strane države. Država, naime, često daje koncesije nekim poduzećima kao isključivim izvršiteljima nekih usluga onemogućujući druge. Ovo se obično primjenjuje u sektorima u kojima postoji prirodni monopol, vanjskoj trgovini te u vezi s patentima.

U kojoj je mjeri na nekom tržištu nepotpuna konkurencija vidljivo je iz pokazatelja tržišne moći. Pod pojmom tržišne moći podrazumijeva se stupanj kontrole što ga na nekom tržištu ima jedno ili više poduzeća. Obično se koristi dva pokazatelja: 1. koeficijent koncentracije – on pokazuje koliki je udio prvih 4 ili 8 najvećih poduzeća u ponudi nekog sektora. Ako je riječ o čistom monopolu koeficijent koncentracije iznosi 100%, a u slučaju potpune konkurencije taj je indikator tim manji što je veći broj sudionika.

DRŽAVA I NACIONALNO GOSPODARSTVO

Država je nosilac gospodarstva. Ona utječe na gospodarsku politiku. Da li je vlada uspješna ili nije pokazuju nam mnogi pokazatelji kao razina nezaposlenosti, stopa rasta cijena, stopa rasta nacionalnog proizvoda...

Osnovni makroekonomski pokazatelji gospodarstva jedne države su:

- a) **Nacionalni proizvod** - Bruto domaći proizvod (BDP, engleski *Gross domestic product*, GDP) je makroekonomski indikator koji pokazuje vrijednost finalnih dobara i usluga proizvedenih u zemlji tijekom dane godine, izraženo u novčanim jedinicama.¹²
- b) **Stopa nezaposlenosti** – nezaposlenost podrazumijeva postojanje određenog broja radnika koji žele raditi uz uobičajenu plaću za svoje kvalifikacije, ali ne mogu naći posao. Iskazuje se stopom nezaposlenosti koja se dobiva dijeljenjem broja nezaposlenih sa ukupnim brojem radnika. Nezaposlenost je zbog svog ekonomskog i socijalnog djelovanja najveći problem većine suvremenih gospodarstva. Nezaposlenost se može tumačiti i kao neiskorištenost raspoloživih proizvodnih resursa
- c) **Stopa inflacije** – Inflacija¹³ označava rast opće razine cijena svih dobara i usluga, a time i pad kupovne snage, odnosno vrijednosti novca. Stopa inflacije jest stopa promjene razine cijena ili godišnje povećanje razine cijena izraženo u postocima.

Kružni tijek dobara i novčanih dohodaka

Gospodarske aktivnosti su kontinuirane i sastoje se od serije tijekova. Proizvođači prodaju dobra a kupci ih kupuju. S druge strane potrošači prodaju rad i druge činitelje proizvodnje a proizvođači ih kupuju.

Prodaja i kupnja odvijaju se posredovanjem novca, pa u gospodarstvu postoje dva tijeka različitih smjerova: tijek dobara u jednom smjeru i tijek novca ili novčanih dohodaka u drugom smjeru.

---

¹² BDP ne obuhvaća vrijednost intermedijarnih dobara (dobra koja se koriste kao sirovine ili poluproizvodi za proizvodnju drugih dobara) kao ni transferna plaćanja (npr. socijalna pomoć).

Bruto nacionalni proizvod (BNP, engleski *Gross national product*, GNP) razlikuje se od BDP-a po tome što uzima u obzir vrijednost finalnih dobara i usluga koje su proizveli svi državljani neke države, bez obzira na mjesto stvaranja tih dobara i usluga. Danas se koristi manje od bruto domaćeg proizvoda.

¹³ Inflacija nastaje onda kada povećanje optjecaja novca nije u skladu s povećanjem proizvodnje, masom robe u prometu i povećanjem nacionalnog dohotka, nego je to puštanje novca u optjecaj bez pokrića. Novac sa samo tiska. Inflacija može biti galopirajuća kada raste 50, 100 ili 200% godišnje ili može biti hiperinflacija preko milijun posto godišnje... Stanovništvo je u uvjetima inflacije prisiljeno na smanjenje potrošnje. Država je sklona zaduživanju, ljudi investiraju u nekretnine i tako se rješavaju „lošeg novca“...

Dok se dobra troše, novac se ne troši, jer se iznova posreduje u zamjeni.

Tu postoje dva važna načela:

- a) Trošenje – koje je prijeko potrebno jer se u proizvodnji dobra i usluge troše
- b) Dohodak neposredno ovisi o trošenju. Zapravo kad neko troši za nekog je to dohodak, a kuna primljena u dohotku treba opet biti potrošena

Za kompletnu sliku tijeka gospodarstva treba uključiti tri tržišta:

- a) Financijsko tržište¹⁴ – poduzetnici kroz poslovne organizacije i kućanstva mogu štedjeti dio dohotka i ulagati ga na financijsko tržište odakle pozajmljivači mogu uzimati kredite za trošenje
- b) Država – ostvaruje prihode od poreza što ga plaćaju organizacije i kućanstva a troši ga na kupovanje dobara i usluga od organizacija, transfere kućanstvima kao što su pomoć starijim osobama
- c) Inozemstvo – uvoz, izvoz i međunarodne financijske transakcije – uzimanje i davanje kredita, kupovina i prodaja imovine

Ekonomske funkcije države

- a) Poticanje efikasnosti ili učinkovitosti – ispravljanje tržišnih nesavršenosti. Krajnji oblik jest monopol. Država intervenira kao bi spriječila pojavu monopola, obuzdala njegovu moć i povećala konkurenciju. Kod tzv. prirodnih monopola kao što je opskrba vodom, distribucija električne energije ili PTT usluge država direktno određuje cijene
- b) Poticanje jednakosti – tržišno načelo nužno proizvodi društvene nejednakosti. Te nejednakosti raspodjele dohotka mogu biti politički ili moralno neprihvatljive. Država intervenira u tržišne mehanizme tako što preraspodjeljuje dohotke – porezima na dohodak i na nasljeđivanje imovine onima koji imaju više uzima se više.... Tu spadaju i sustavi transfernih plaćanja – pomoć starijima, nezaposlenima, bolesnima, subvencije, bonovi za hranu,...
- c) Makroekonomski rast i stabilnost – država želi izbjeći ekonomske krize i postići stabilnost. Ona to čini putem fiskalne politike (porezi, kontrola potrošnje) i monetarne politike (kamate i mogućnosti kreditiranja)

NOVAC I GOSPODARSTVO

---

¹⁴ Financijsko tržište (engl. financial market, njem. Finanzmarkt) znači mjesta, osobe, instrumenti, tehnike i tokovi koji omogućavaju razmjenu novčanih viškova i manjkova, tj. novca, kapitala i deviza. Nerazvijena financijska tržišta svedena su na depozit, kredit i banke. Razvijena tržišta obiluju financijskim instrumentima, raznovrsnim financijskim institucijama, složenim financijskim tehnikama i brojnim financijskim tokovima. Obično se dijele na tržište novca i kratkoročnih vrijednosnih papira, tržište kapitala i devizno tržište.

Ekonomске procese možemo podijeliti na dva dijela: prvo na tokove roba ili realnu ekonomiju i, drugo na tokove novca ili monetarnu ekonomiju.

Realna ekonomija se izražava i mjeri u količinama proizvedenoga ili prirodnog bogatstva (tone nafte, tone proizvedene robe...), zatim u broju zaposlenih radnika, u količini instaliranih proizvodnih kapaciteta i slično. Realnu ekonomiju kontroliraju poduzeća i građani.

Monetarna ili novčana ekonomija izražava se u količini i kretanju novca (u obliku plaća, renta, kamata, novčane mase, depozita i itd.) Monetarnu ekonomiju kontrolira centralna monetarna vlast koja ima monopol na emisiju novca i na regulaciju novčanih tokova.

Novac je stvar koja (snagom običaja ili po državno – zakonskoj regulaciji) služi kao opće prihvaćeno sredstvo razmjene roba ili kao opće prihvaćeno sredstvo plaćanja svih privatnih i javnih dugova. Novac služi kao opće prihvaćeno sredstvo razmjene ili sredstvo plaćanja. Novac je specifična roba jer vrši ulogu općeg ekvivalenta.

Ekonomska povijest poznaje razne vrste novca. Razdoblje trampe (razmjene robe za robu – razmjena robe koju ima jedan proizvođač, a ne treba mu, za neku drugu robu, koju ima drugi proizvođač, a ne treba mu ta roba nego roba koju ima prvi proizvođač. ta dvostruka i slučajna podudarnost želja teško se i sporo ostvaruje, nema općeg ekvivalenta) zamijenjeno je razdobljem robnog novca. Kod robnog novca ulogu su općeg ekvivalenta imale neke rijetke robe – primjerice školjke, vino, srebro, zlati i slično. Poslije robnog novca pojavio se metalni novac koji je, u raznim oblicima, kovan iz plemenitih kovina i drugih metala. Ta pojava se naziva metalizam. Prvi metalni novac pojavio se u razdoblju od 6000 – 4000 g. prije Krista. Pojava prvih zlatnika veže se uz Libiju i Kinu. Sav kovani novac nazivao se moneta i imao je svoju specifičnu kakvoću i oblik; danas se izraz moneta upotrebljava za označavanje novčane jedinice ili valute neke zemlje. (Valuta je papirni ili kovani novac neke zemlje koji je zakonsko sredstvo plaćanja neke zemlje.) Potkraj 17. i početkom 18. stoljeća pojavio se papirni novac. Pojava papirnog novca veže se uz kolonije u SAD-u, koji nema svoju vlastitu vrijednost kao roba, nego samo simboličnu vrijednost, tj. traži se i posjeduje samo radi roba koje se s njime mogu kupiti. Prvi put se takav novac pojavljuje u Francuskoj u 18. st. koji: gotovo da nema stvarne vrijednosti.

Suvremene vrste novca (u obliku papirnih novčanica, čekova i slično) nemaju svoju unutarnju vrijednost, nago samo simbolički i deklarativno predstavljaju novac koji se zbog toga još i naziva fiat novac ili fiducijarni novac. Dolazi od latinske riječi fiducija = povjerenje. Država definira i proglašava novčanu jedinicu i njene funkcije. Građani koji imaju povjerenje u takvu odluku i moć države prihvaćaju tu stvar za novac i pomoću nje obavljaju razmjenu roba i plaćanje dugova, sve dok takav simbolički novac ne izgubi (na primjer u kriznim inflacijskim situacijama) funkciju mjere vrijednosti i

mjerila cijena. Tada građani obično više nemaju povjerenja u monetarnu vlast pa funkcije novca počnu obavljati neke druge robe ili strane stabilne i konvertibilne valute.

Danas razlikujemo **gotovinu ili efektivni novac** (u obliku metalnog ili papirnog novac koji emitira centralna banka neke države) te **depozitni (bankarski ili knjižni) novac** koji se pojavljuje u obliku depozita (uloga novac u banku), čekova i potraživanja na računima banaka. Bankarski novac nema materijalni oblik ali se na zahtjev vlasnika može materijalizirati.

U našem vremenu širi se pomoću kompjutorske tehnologije **elektronički** prijenos novca s jednoga bankarskoga računa na drugi, što vodi stvaranju **digitalnog ili elektroničkog** novac. Razvija se financijski telematički servis i tzv. **kućno bankarstvo**, tj. praćenje svojih računa u banci i plaćanje svojih dugova pomoću kompjuterskih komunikacija između građana i poduzeća, s jedne, te banke s druge strane.

U platnom prometu i na tržištu novca pojavljuje se razni **supstituti** novca u obliku bonova, mjenica, čekova, državnih obveznica i ostalih vrijednosnih papira. Oni obavljaju prometnu i platežnu funkciju novca i tako nadoknađuju manjak transakcijskog novac.

Novac služi kao:

1. kao mjerilo vrijednosti svih drugih roba – prva i najvažnija funkcija je da u razmjeni izražava robne cijene i sadašnje i buduće. To uvelike pojednostavljuje ekonomski život i omogućuje da se vrijeme i napor, koji bi se inače utrošili za donošenje ispravnih odluka u situaciji nepostojanja zajedničke obračunske jedinice, upotrijebe u druge produktivnosti.
2. kao sredstvo razmjene roba – omogućuje da se dobra kupuju i prodaju bez izravne zamjene ili trampe.
3. kao sredstvo plaćanja svih privatnih i javnih dugova
kao sredstvo štednje - Tezauriranje novca - predstavlja izvlačenje gotovine iz prometa i njezino čuvanje u domaćinstvima, domaćinstvima, štedionicama, bankama
4. - kao međunarodno sredstvo plaćanja (svjetski novac) – ovdje se radi o konvertibilnosti. Konvertibilnost je sloboda zamjenjivosti jedne valute u drugu. Konvertibilna valuta je ona valuta koju svaka zemlja razmjenjuje za svoju novčanu jedinicu . Međusobni odnos dviju međusobno različitih novčanih jedinica nazivamo paritetom. Npr. ako jedan euro predstavlja sedam grama zlata , a jedna kuna predstavlja 1 gram zlata, mijenjat će se sedam kuna za euro. Često puta jedna zemlja ne želi prihvatiti novac druge zemlje prema službenom paritetu, već prema tržišnim odnosima njihovih valuta na međunarodnom tržištu. Tada se razmjena odvija prema deviznom tečaju. Tečaj cijena jedne valute izražena drugom valutom; devizni je tečaj cijena novca strane zemlje izražena domaćim novcem. Tržište na kojem se trguje valutama različitih zemalja i na kojem se određuju devizni tečajevi; sastoji se od mreže banaka i specijaliziranih institucija koje trguju devizama, a nalaze se u različitim gradovima zemalja.
5. funkcija novca kao blaga - očuvanje vrijednosti novca u vremenu. To se najčešće dešava tezauracijom. Budući da papirni novac kada se povuče iz prometa gubi svoju vrijednost uglavnom se kupuje zlato, nakit, umjetnine... Stoga banke da bi privukle štediše nude kamate za čuvanje novca jer se tako sprječava gubljenje vrijednosti papirnog novca.

Potražnja i ponuda novca

Ljudi drže novac iz dva razloga: da bi mogli kupovati dobra te radi određene sigurnosti. Takvo držanje novca uzrokuje trošak. Trošak se očituje u gubitku kamate koja bi se dobila da je novac bio na štednom računu.

Transakcijska potražnja novca – novac koji se upotrebljava da bi se kupila potrošna dobra ili repromaterijal.

Količina novca u proporciji je s dohotkom ljudi. Ako dohodak raste, raste i vrijednost dobara koja se kupuje. Stoga je potrebno više novaca za transakcije pa se javlja potražnja za novcem.

S druge strane ako kamatna stopa raste, potražnja za novcem pada – to se osobito vidi u sferi poduzetništva. Poduzetnici manje posuđuju kad je kamata veća, jer veći trošak poslovanja znači manji profit.

Još neki pojmovi:

- a) *inflacija* – rast opće razine cijena svih dobara i usluga, što ujedno znači i pad kupovne snage novca. (100000 kuna – kupiš žvakaće)
- b) *deflacija* – opći pad cijena koji vodi rastu kupovne moći
- c) *devalvacija* – zakonsko (službeno) smanjenje vrijednosti nacionalne valute u odnosu prema zlatu i drugim valutama; suprotno je *revalvacija*
- d) *valorizacija* – utvrđivanje vrijednosti valute.
- e) *Revalorizacija* – *ponovno procjenjivanje vrijednosti valute*
- f) *aprecijacija* – rast vrijednosti jedne valute u odnosu prema drugoj, što znači da se za jednu jedinicu valute može kupiti veći broj jedinica druge valute.
- g) *deprecijacija* – pad vrijednosti jedne valute u odnosu na drugu valute.
- h) *Moneta* – nekad naziv za kovani novac, danas to označava novčanu jedinicu ili valutu neke zemlje
- i) *Valuta* – papirni i kovani novac koji je zakonsko sredstvo plaćanja određene zemlje
- j) *Konvertibilnost* – slobodna zamjenjivost jedne valute drugom
- k) *Svjetski novac* – na svjetskom tržištu platežno sredstvo
- l) *Paritet* – osnova za odnos jedne jedinice s drugom; paritet valuta služi za tečaj
- m) *Tečaj* – cijena jedne valute izražena drugom valutom; devizni tečaj je tečaj cijena novca strane zemlje domaćim novcem
- n) *Devizno tržište* – tržište na kojem se trguje valutama različitih zemalja i na kojem se određuju devizni tečajevi. Sastoji se od mreže banaka i specijaliziranih institucija koje trguju devizama, a nalaze se u različitim gradovima i zemljama

EKONOMSKI CILJEVI I EKONOMSKA POLITIKA

Ciljeve možemo podijeliti na mikroekonomske i makroekonomske.

Mikroekonomski ciljevi su:

- a) Ekonomska učinkovitost – uporaba ograničenih ekonomskih resursa radi proizvodnje što je moguće više želejnih dobara i usluga
- b) Pravedna raspodjela: podrazumijeva poštenu raspodjelu dohotka ili proizvoda među pojedincima u društvu. Podjela je na bogate i siromašne. Teško je u ekonomiji govoriti o pravednoj raspodjeli – ovdje se više radi o tome da se svim ljudima omogući podmirivanje osnovnih potreba (hrana, stan, medicinska njega). Pravedna raspodjela se u ekonomiji gleda više kao pravednost jednakih prilika, šansi... To znači da svaki pojedinac ima jednaku priliku proizvoditi i zarađivati, a svaka raspodjela nakon toga jest pravedna.
- c) Ekonomska sloboda – ekonomska sloboda znači pravo na vlastite proizvodne resurse i njihovu uporabu. U tržišnom gospodarstvu ekonomska sloboda označava da pojedinci slobodno kupuju, prodaju, organiziraju, proizvode i troše, uz relativno malo upletanje drugih pojedinaca ili države.

Makroekonomski ciljevi -:

- a) Gospodarski rast¹⁵ - njime se podiže životni standard mjeren dohotkom ili proizvodom (output) po stanovniku. Postoje tri načina postizanja gospodarskog rast. **1. Proširenje prirodnih resursa** – to se proširenje najviše događalo u razdoblju od 16 – 18 stoljeća kada se otkrivao novi svijet. Osvajanje novih teritorija i otkrivanje i prisvajanje resursa na njima. **2. Razvoj tehnologije** – omogućuje veću proizvodnost resursa, što podrazumijeva povećanje znanja obrazovanjem... **3. Povećanje kapitalnih resursa** – postiže se većom proizvodnjom kapitalnih dobara, što znači odustajanje od trenutne potrošnje, radi veće potrošnje u budućnosti.

U kontekstu gospodarskog rasta zgodno je dotaći se još i zaposlenosti i stabilnosti cijena. Očekuje se puna zaposlenost tj. iskoristivost raspoloživih resursa. U konačnici nezaposlenost uvijek rezultira gubitkom proizvoda a time se smanjuje bogatstvo društva. Stabilnost cijena – podrazumijeva izostanak inflacije.

Ekonomska politika –

---

¹⁵ Pod ekonomskim (gospodarskim) rastom se podrazumijeva porast proizvodnje, proizvodnih kapaciteta i svih drugih sastavnica jednog gospodarstva. Ekonomski rast je porast ukupnog outputa gospodarstva. Do rasta gospodarstva dolazi zbog rasta radne snage ili kapitalnih dobara, tehnologije i proizvodnosti po radniku. Ekonomski rast se mjeri stopom rasta na način, da se bruto domaći proizvod stavi u odnos prema broju stanovnika određene države, a izražava se kao *GDP per capita*, odnosno, *GDP po stanovniku*.

$$RAST = \frac{BDP}{broj stanovnika}$$

Ekonomskom politikom svjesno se usmjeravaju, odnosno reguliraju ekonomski tijekovi u nekom društvu radi ostvarenja ekonomskih ciljeva. Dva osnovna oblika ekonomske politike su: monetarna i fiskalna politika.

Monetarna politika – dio ekonomske politike kojom država različitim instrumentima kontrolira ponudu novca i tako utječe na gospodarska kretanja.

Najznačajnije **financijske institucije** su banke, osiguravajuća društva, mirovinski fondovi, štedno-kreditne zadruge.

U bankarskom sustavu razlikujemo **centralnu banku** i **poslovne komercijalne banke**.

Centralna banka emitira tzv. **primarni** novac, opskrbljujući ekonomiju potrebnom količinom novca. Ona regulira aktivnosti poslovnih banaka i skrbi o vrijednosti domaćeg novca, o stabilnosti cijena, o financijskim obvezama države prema inozemstvu...

Centralna banka je glavna monetarna institucija u nekoj državi. Formalno pravni položaj i zadaci centralne banke reguliraju se posebnim zakonima. U raznim državama ona se pojavljuje pod različitim nazivima: npr. u SAD – u Sustav federalnih rezervi, kod nas Hrvatska narodna banka.

U Hrvatskoj je poslovna banka zadužena za kreiranje monetarne politike, za osiguravanje domaće i međunarodne likvidnosti te za kontrolu rada poslovnih banaka. Zbog značaja i specifičnosti novca kao robe, centralna banka ima određenu autonomiju prema izvršnoj vlasti. Njome obično upravlja guverner i vijeće guvernera koje predlaže šef države a potvrđuje parlament.

Monetarna politika – je vrsta makroekonomske politike koju (u ime države) kreira i provodi centralna banka kada regulira ukupnu ponudu novca, kamatne stope, devizni tečaj i uvjete kreditiranja. S obzirom na smjer kretanja novčane mase monetarna politika može biti: **ekspanzivna** – kada se novčana masa povećava po stopi većoj od stope rasta društvenog bruto proizvoda; **restriktivna** – kada novčana masa, odnosno ponuda novca raste sporije od stope rasta društvenog bruto proizvoda.

U procesu mijenjanja ukupne količine novca sudjeluju monetarne institucije (vrsta financijskih institucija koje prepoznajemo po tome što u svojoj pasivi imaju takve obveze koje se smatraju novcem tj. ulaze u novčanu masu), građani, poduzeća, banke...

Glavni ciljevi monetarne politike su:

1. osigurati privredi i društvu potrebnu količinu novca u opticaju
2. uspostavljanje monetarne ravnoteže tj. uspostavljanje jednakosti ponude i potražnje novca, što proizvodi stabilnost cijena
3. stabilnost domaćeg novca i njegovog deviznog tečaja
4. povećanje zaposlenosti
5. porast proizvodnje

Glavni ciljevi CB:

1. emisija novčanica ili povlačenje novca iz opticaja
2. reguliranje deviznog tečaja, tj. vanjske vrijednosti domaćeg novca i deviznog tržišta na domaćem teritoriju

3. reguliranje financijskih obaveza države prema inozemstvu (davanje kredita, uzimanje kredita, kontrola platnog prometa)
4. osiguranje uloga na štednju (depozita) i kontrola zakonitosti poslovnih banaka
5. kontrola ukupne ponude novca
6. kontrola kamatnih ¹⁶stopa

Centralna ili središnja banka treba povećati ponudu novca i kredita (ekspanzijska monetarna politika), a u razdoblju kada rast ukupne potrošnje vodi rastu cijena, odnosno inflaciji, treba smanjiti ponudu novca i kredita¹⁷ (kontrakcijska monetarna politika).

Poslovne banke su financijski posrednici koji prikupljaju (u obliku štednih uloga i depozita) trenutačne viškove novca od građana i poduzeća i daju prikupljeni novac na zajam drugim građanima i poduzećima. Poslovne banke ostvaruju dobit kao razliku između aktivnih i pasivnih kamata. U procesu prikupljanja depozita i odobravanja kredita poslovne banke mogu kreirati depozitni novac, koji povećava ukupnu ponudu novca u opticaju. To im omogućuje poslovanje po načelu djelomičnog pokrića depozita likvidnim sredstvima, odnosno poslovanje po načelu djelomičnih rezervi likvidnosti. Banke procjenjuju da njihove štediše (deponenti) neće povlačiti svoje depozite istodobno u cjelokupnom iznosu i tražiti isplatu u gotovini. Smatraju da je radi osiguranja likvidnosti dovoljno zadržati kod sebe samo jedan dio uložених depozita, odnosno novčanih rezervi koje nazivaju **obvezna rezerva**. Drugi dio depozita koji predstavljaju **višak rezervi**, poslovne banke mogu posuđivati građanima i poduzećima uz kamatu.

Kamata se pojavljuje kao cijena uporabe tuđeg novca u nekom vremenu. kamatna stopa, izražena kao postotak od posuđene svote koji se treba platiti i vratiti zajedno s glavnicom (iznosom zajma), ovisi o roku dospijeća kredita, stupnju likvidnosti, administrativnim troškovima. Na tržištu istodobno postoji cijeli niz kamatnih stopa.

---

¹⁶ Kamata je naknada za pozajmljeni novac

¹⁷ **Kredit** je novčani dužničko-vjerovnički odnos u kojem vjerovnik kredita (obično banka) ustupa pravo korištenja određenog iznosa novčanih sredstava dužniku (debitoru) na ugovoreno vrijeme i uz ugovorene uvjete povrata. Sama riječ kredit dolazi od francuskog, njemačkog i talijanskog jezika, a iz latinskog dolazi samo značenje, što znači; ono što je povjereno, zajam. U širem smislu riječi obuhvaća različite namjenske i nenamjenske kreditne oblike poput novčanih zajmova, robnih i potrošačkih kredita, financijskih kredita, poslovnih aranžmana prodaje robe, usluga i izvođenja radova uz odgođenu naplatu, dužničke vrijednosne papire, standby sporazume, otvorene račune i dr.. Kao instrument premošćenja tekuće nelikvidnosti, odnosno financiranja izvoza, uvoza, potrošnje, investicija ili proizvodnje u razdoblju nedovoljne štednje, kredit je važna poluga gospodarskog rasta i razvoja. U nedostatku novca, kao sredstva prometa i plaćanja, preko čekova, mjenica i drugih kreditnih instrumenata smanjuje se opasnost od gospodarskog zastoja, nedovoljne potražnje uz danu ponudu ili pak nedostatka ponude roba i usluga potrebnih za zadovoljenje potražnje. Kako bi vjerovnici bili sigurni da će posuđeni novac dobiti natrag krediti se oduvijek osiguravaju određenim oblikom imovine dužnika. Opći instrument osiguranja povrata kredita jest hipoteka (ili založno pravo) na nekretnine i pokretnine dužnika. Ostale vrste osiguranja povrata su zalihe, mjenice, čekovi, dionice, obveznice.... Kratkoročno krediti do godine dana, dugoročno preko pet godina.. Kratkoročno financiranje najčešće služi za tekuće poslovanje - plaće radnicima, plaćanje dobavljačima, otplatu kredita... dugoročno financiranje najčešće služi za investiranje. **Kamatna stopa** je postotak duga što ga u nekom razdoblju dužnik treba platiti vjerovniku.

Fiskalna politika-

Fiskalna je politika dio ekonomske politike koji se služi javnim rashodima i porezima radi ostvarenja makroekonomskih ciljeva.

Prema području koje obuhvaća fiskalna se politika sastoji:

- politike opće potrošnje (budžetska politika, odnosno javni rashodi)
- porezne politike

Javni rashodi: uglavnom obuhvaćaju potrošnju u najširem smislu javno financiranje objekata od zajedničkog interesa cesta, škola, nacionalne obrane, ali i nacionalizirani dio gospodarstva. U osnovi postoje dvije vrste javne potrošnje:

- a) *realno trošenje* – plaćanje za kupljena dobra i usluge, odnosno za unajmljene činitelje
- b) *transferna plaćanja* – obuhvaćaju plaćanja kućanstvima i organizacijama, a ne zasnivaju se na kupoprodaji nego na raznim pomoćima i subvencijama

Najveći dio javne potrošnje financira se oporezivanjem, zatim prinosima socijalnom osiguranju, prihodi na temelju pozajmljivanja

Budžet je novčani plan prihoda i rashoda države za jedno određeno razdoblje, najčešće za jednu godinu.

Budžetski deficit – kada je trošenje države veće od prihoda države, a budžetski suficit kada je manje od prihoda.

Porezna politika:

Porez: prisilna davanja, dio dohotka ili imovine koji se daje državi za pokriće općih troškova i realizaciju ciljeva ekonomske politike.

U svim modernim državama vlada intervenira u javnom sektoru. Za obavljanje te funkcije potrebna su značajnija financijska sredstva. Do njih država, osim ostalih načina, dolazi i pomoću poreza.

Porezna politika temelji se na nekoliko bitnih načela:

- načelo korisnosti. Po tom načelu porezni dio osoba trebao bi biti razmjern njihovom korištenju javnih dobara.
- načelo sposobnosti plaćanja. Prema ovom načelu iznos poreza koji porezni obveznici plaćaju mora biti razmjern njihovim platežnim mogućnostima
- načelo pravednosti – prema načelu vodoravne pravednosti svi oni koji su jednaki trebaju biti i jednako oporezivani. Načelo okomite pravednosti se odnosi na oporezivanje ljudi s različitim visinom dohotka.

Porezi se mogu podijeliti na:

- a) progresivne: koji od ljudi s dohotkom uzimaju relativno više nego od onih s manjim dohotkom
- b) regresivni: koji od ljudi s manjim dohotkom uzimaju više od ljudi s većim dohotkom
- c) proporcionalni: dio dohotka koji se oporezuje jednak je i kod bogatih i kod siromašnih.

Neizravni porezi: to su porezi koji se naplaćuju na dobra i usluge. Npr. porez na promet i trošarine. Porez na promet primjenjuje se na sva dobra osim na ona koja su izričito izuzeta zakonom. Trošarine su porezi koje se primjenjuju isključivo na ona dobra koja su određena zakonom – npr. cigarete, alkohol

Izravni porezi obuhvaćaju osobne poreze (na naslijeđe, imovinu, osobne dohotke) ali i poduzeća koja plaćaju poreze na ostvareni profit.

Možemo razlikovati:

- a) ekspanzijsku ili antirecesijsku politiku – ukupna se proizvodnja i zaposlenost povećavaju smanjenjem poreza ili povećanjem javnih rashoda

- b) kontrakcijska ili antiinflacijska - suzbija inflaciju ograničavanjem prekomjernog rasta ukupne potražnje, povećanjem poreza ili smanjenjem javnih rashoda. Smanjuje se proizvodnja i zaposlenost

PODUZETNIŠTVO, POSLOVNA ORGANIZACIJA I MARKETING

Poduzetnik

R. Cantillon je uveo naziv poduzetnik u ekonomiju

Poduzetnik je osoba koja upravlja resursima (ljudskim i materijalnim) i preuzima rizik da bi ostvario profit.

Osoba nadarena poslovnim duhom i rukovodnim sposobnostima, bogata znanjem o poslovima i ljudima, odlučna i spremna da preuzme rizik upravljanja poduzećem na temelju inovacija i stalnog razvoja.

Poduzetnik, u smislu odredbi Zakona, jest pravna osoba koja obavlja gospodarsku djelatnost sa ciljem postizavanja dobiti.

Poduzetnik je poslovno kreativan i inovativan čovjek koji je sposoban brzo uočiti pojave, probleme i mogućnosti te je spreman uz maksimalan napor poduzeti poslovni pothvat i preuzeti rizik.

Potrebno je razlikovati pojmove:

- Vlasnik** – može se baviti i poduzetničkim i/ili menađerskim poslom, ovisno o tome je li vlasništvo odvojeno od vođenja i nadzora poslovanja
- Poduzetnik** – odlučuje kakav će oblik dati novčanom kapitalu, odnosno kako će proizvoditi i preuzimati rizik poslovanja.
- Menadžer** – vodi poslovanje radi osiguranje njegove uspješnosti, ali bez preuzimanja rizika

Poduzetnici su:

- ♦ Kreativni
- ♦ Ambiciozni
- ♦ Dobro umreženi (imaju puno prijatelja i poznanika)
- ♦ Sigurni u sebe
- ♦ Ustrajni
- ♦ Predani onome što rade
- ♦ Orijentirani ka postignuću
- ♦ “prirodni vođe”...

Poduzetnici imaju sposobnost:

- ♦ Rješavanja problema
- ♦ Pregovaranja
- ♦ Uvjeravanja
- ♦ Sagledavanja cjeline
- ♦ Donošenja odluka u nesigurnim uvjetima

...

U samoj definiciji poduzetnika vrlo je bitno razlikovati pojmove poduzetnik i menadžer. Poduzetnik je uvijek vlasnik biznisa, a ako k tome još i vodi vlastito poduzeće tada je on ujedno i poduzetnik i menadžer, dok menadžer uvijek samo vodi posao i nikada nije vlasnik.

Poduzetništvo: ljudska aktivnost koja se sastoji od kombiniranja resursa radi proizvodnje dobara i usluga za druge.

Poduzetništvo je uvijek povezano s pothvatom, kapitalom i rizikom.

Bit poduzetništva je sposobnost, a njezine bitne sastavnice su:

- težnja za uspjehom

- motiviranost
- procjena, rizik i rad

Poduzetništvo nije profesija kao ostale profesije, ona je više dar, talenta koji je teško steći.

Za poduzetništvo je nužna sloboda djelovanja i razvijeni tržišni mehanizmi u kojemu se u konkurencijskim uvjetima mogu pribaviti svi činitelji proizvodnje

Definiranje poduzetništva prema različitim pristupima:

- osobni pristup – poduzetništvo se definira kao djelatnost ljudi posebnih psiholoških značajki
- neoklasični pristup – definira poduzetništvo kao djelatnost s onom kombinacijom činitelja proizvodnje koja maksimizira profit
- sociokulturni pristup – promatra poduzetništvo kao ekonomsku djelatnost ljudi u sklopu danih socijalnih i kulturnih institucija

Novi kriteriji određuju sljedeću kategorizaciju malih poduzeća:
mikro poduzeća: (u 1996. godini nije postojala definicija o mikro poduzećima):
broj zaposlenih: manje od 10 zaposlenih
financijski kriterij: od 2 do 10 milijuna Euro prihoda I/ili do 2 milijuna Euro bilančne imovine

Malo poduzeće:
broj zaposlenih: manje od 50 zaposlenih
financijski kriterij: od 10 do 50 milijuna Euro prihoda (u staroj definiciji 7 milijuna Euro) ili do 10 milijuna Euro bilančne imovine (u staroj definiciji 5 milijuna Euro).

Srednje poduzeće:
broj zaposlenih: manje od 250 zaposlenih
financijski kriterij: od 50 do 250 milijuna Euro prihoda (u staroj definiciji 40 milijuna Euro) ili do 43 milijuna Euro bilančne imovine (u staroj definiciji 27 milijuna Euro).

Slabost malog poduzetnika je u tome što ih mnogo propada.

Različiti načini ulaska u posao:

- početak od nule* – poduzetnik kreće od nule i u tome nalazi vrlo veliko zadovoljstvo – izazov je vrlo velik. Rizik također vrlo visokog intenziteta.
- Kupovina postojećeg stanja* – kupuje se postojeće poduzeće koje dobro posluje i ima dobre odnose na tržištu... Glavni nedostatak takve kupovine jest što ona ne isključuje rizik i što prijašnja uspješnost ne jamči i daljnju uspješnost u poslovanju.
- Franšiza –Franšiza* se pojavljuje kada kompanija (davatelj franšize) licencira svoje trgovačko ime (brand) i svoj način rada (sustav poslovanja) određenoj osobi ili grupi (korisniku franšize) koji se slaže da će poslovati u skladu s uvjetima ugovora (ugovor o franšizi). Franšiza jest ugovor između prodavatelja i kupca. Kupac se naziva **franšizant**, prodavač se zove **franšizor**. Franšizant (poduzetnik) koji kupuje franšizu dobiva već uhodano poslovanje (koje je zapravo preslika već postojećih oblika) i stručnu pomoć koja bi za njega bila preskupa. S druge strane franšizor također ima korist jer se brzo razvija uz priljev novaca drugih osoba franšizanata – primjer McDonald's, Coca cola, Goodyear...
- Obiteljski posao* – podrazumijeva gospodarske organizacije kojima su članovi obitelji izravno uključeni u vlasništvo i poslovanje. Klasični primjer su restorani – neko od obitelji je vlasnik, netko menadžer, djeca rade kao poslužitelji ili u kuhinji. Obiteljski poslove najčešće prelaze s jednog naraštaja na drugi, a često iz njih mogu nastati i velike korporacije Levi Strauss. Ford Motor Company

Osobine poduzetnika u malom i srednjem poduzetništvu

- *Inovativnost* –
- *razumno preuzimanje rizika*
- *samouvjerenost*
- *uporan rad*
- *postavljanje ciljeva*
- *odgovornost*

- 1) **Inovativnost** - Kreiranje i uvođenje promjena; razvoj i primjena novih: proizvoda, usluga, procesa, postupaka i rješenja

Sedam inovacijskih izazova:

- nepredvidljivost uspjeha, odnosno neuspjeha
- nesklad između sadašnje i buduće realnosti
- inovacije vezane uz potrebe određenog procesa
- promjene u proizvodnji i tržišnoj strukturi
- demografske promjene
- nove spoznaje i znanja
- promjene u razmišljanjima

- 2) **razumno preuzimanje rizika** - Pogrešna odluka zbog nepredvidljivog događaja ili zakazivanja ljudskog čimbenika u organizacijskom sustavu
– neizvjesnost u budućnosti. Povezuje se s oportunitenim troškom (gubitak moguće zarade od nekog drugog ulaganja; teško mjerljivo upraksi)

Zbog smanjenja nesigurnosti i rizika, u tehnologiji se odabire fleksibilnije rješenje koje omogućava alternativnu proizvodnju, prilagođavanje različitim vrstama energije i koje dopušta veća odstupanja u kakvoći te znatnije povećanje ulaganja ili troškova rada – metoda sadašnje vrijednosti

- 3) **samouvjerenost** - Povjerenje u vlastite snage i mogućnosti

Za uspjeh su poželjne visoke ambicije (*The sky is limit!*), ali i realnost u prosudbi stvarnih mogućnosti

Ocjena snaga i slabosti

- 4.) **uporan rad** – posebice tijekom prvih pet godina. ... *Malo ljudi u našem društvu radi upornije od poduzetnika. Mnogi upravitelji velikih poduzeća također rade do kasnih sati, no čini se da poduzetnici rade još više, vođeni žudnjom da nadmaše druge.*
N.C.Siropolis

Poduzetnici smatraju promjenu i razvoj svojom obvezom i “zvijezdom vodiljom”, a stvaranje promjena nije moguće bez upornog i mukotrpnog rada koji ne mora uvijek uroditi plodom. Poduzetnik uvijek traži promjenu, reagira na nju i koristi je kao povoljnu priliku u poduzetničkoj aktivnosti

- 5.) postavljanje ciljeva - Cilj uspješnih poduzetnika jest kako dostići kreativne ideje kojima će konkurenti biti nadmašeni, a ne kako ih oponašati. Mnogi kreću u poduzetničke pothvate da bi stekli nezavisnost i ostvarili kontrolu nad vlastitom sudbinom, ili da bi dokazali vlastitu poduzetničku sposobnost, ili da ostvare visoku zaradu, ili zato što su ostali bez posla i nemaju drugih mogućnosti zapošljavanja. **Specifična svrha** najuže je povezana s poduzetničkom samouvjerenošću; vjera da su bolji od ostalih i da mogu ono što drugi ne mogu, odnosi se na konkretizaciju specifičnosti: *Po čemu će moj posao biti specifičan u narednih tri do pet godina u odnosu na konkurenciju?*

Strategijski ciljevi su dugoročna vizija poduzetničkih ciljeva i temeljne svrhe poslovanja; jasno definirani ciljevi pretpostavke su za definirane poslovnih zadataka

Ciljevi i njihovo ostvarenje, služi kao mjerilo uspješnosti poduzetničkog poslovanja; imaju motivirajuće i usmjeravajuće učinke

Uspješni poduzetnici utrku s konkurencijom započinju postavljanjem jasnih i mjerljivih ciljeva.

- 6.) **Odgovornost** – *diskrecijska odgovornost* – da sam sebe prosuđuje sam vlastitih ciljeva i mogućnosti; *moralna odgovornost*- pridržavanje moralnih i etičkih načela; *zakonska odgovornost* – poslovanje u skladu s zakonima; *ekonomska odgovornost* – profitabilna proizvodnja dobara i usluga

Glavne privredne grupacije u kojima je prisutno malo poduzetništvo jesu: proizvodnja, veletrgovina, maloprodaja i usluge. Proizvodnja je pretvaranje sirovina u gotove proizvode. Tu je šansa za male poduzetnike. U mnogim stvarima mala poduzeća su bolja na primjer – proizvodnja kemikalija, igračaka ili proizvodnja recimo kruha, odjeće, obrada drveta... proizvodnja pruža mnogo mogućnosti za inovacije.... Usluge je mnogo lakše pokrenuti nego proizvodnju. Usluge za razliku od poduzeća ne podrazumijevaju velika ulaganja. Usluge koje dominiraju su: lokali za kućne ljubimce, centri za uljepšavanje, gurmanska hrana, računalne usluge i gradnja kuća

Tipovi poduzetnika

1. PIONIR

u fazi izgradnje poduzeća, osnivač, pun energije i ideja, odlučan, potpuno se posvećuje poduzeću

2. MAHER

u fazi rasta poduzeća, snažna, autoritativna i ambiciozna osoba koja vrlo brzo kreće unaprijed

3. STRATEG

u fazi diferencijacije, vrlo angažiran, željan uspjeha, ali i svjestan da ne može sam upravljati poduzećem pa je sklon decentralizaciji

4. TRENER

u fazi konsolidacije poduzeća, motivira suradnike, nedostaje mu kreativnost

Poduzetnici su osobe koje se u poduzeću angažiraju za pronalasku i organizaciju proizvodnje te za preuzimanje rizika. On je osoba koja odlučuje kakav će oblik dati novčanom kapitalu i, prema tome, kako će proizvoditi.

Pronalazak se sastoji od kreiranja i razvijanja novih proizvoda ili proizvodnih procesa. Osim što je poduzetnik inovator, mora biti sposoban primijeniti određenu ideju u proizvodnji. Mnogi ljudi imaju ideja, ali nemaju sposobnosti realizirati. Rizik također stalno prati poduzetništvo.

Rizik ovisi o tome da li je poduzetnik ujedno i vlasnik. Poduzetnik ukoliko nije vlasnik gubi na ugledu i zatvaraju mu se vrata karijere.

Tržišno orijentirani rizici –

Neki od najopasnijih rizika nalaze se u negativnim promjenama unutar ciljnog tržišta i marketinških aktivnosti, utječu na konkurentsku poziciju i dugoročan opstanak (ne može se osigurati protiv njih):

- prekid poslovnih veza s dobavljačem
- pogoršanje ekonomskih uvjeta
- opadanje potražnje
- zanemarivanje proizvodnog miksa

Imovinski rizici

Odnose se na materijalnu imovinu i od većine tih rizika se može osigurati:

- požar
- prirodne katastrofe
- provale i poslovne prijevare
- krađe

Rizici kadrova

Nastaju uslijed aktivnosti zaposlenika usmjerenih protiv poslovanja, npr. „špijunaža“ koja predstavlja veliku opasnost za mala poduzeća. Od većine kadrovskih rizika može se osigurati (ugovorne klauzule o zaštiti poslodavca):

- neiskrenost postojećih zaposlenika
- gubitak ključnog zaposlenika
- konkurencija od strane bivših zaposlenika

Potrošački rizici

Potrošači su osnovni izvor profita svih poduzeća, no oni su istovremeno i predmet rizika: ozljeda potrošača u poslovnom prostoru; sigurnost proizvoda; loše kreditiranje

Zaštita: izrada detaljnih uputa za korištenje proizvoda s upozorenjem na potencijalne probleme; razrada procedure za rješavanje pritužbi potrošača; utvrđivanje standarda sigurnosti proizvoda; interno testiranje proizvoda u svrhu otkrivanja potencijalnih sigurnosnih problema; upoznavanje svih zaposlenika s proizvodnim standardima i upoznavanje s tekućim pravnim okruženjem u određenoj industriji.

Menadžment

Menadžment pretpostavlja organizaciju – stalna funkcija upravljanja, rukovođenja i izvršavanja Upravljači i rukovoditelji poduzeća koji nisu vlasnici nazivaju se menadžeri.

Menadžment je proces djelotvornog korištenja ljudskih i materijalnih resursa da bi se postigli *određeni ciljevi poduzeća*.

Upravljanje se odnosi na postavljanje dugoročnih ciljeva, politike i strategije poslovanja i razvoja. Uz upravni odbor, upravljanje vrši top menadžment.

Rukovođenje – se odnosi na izvršenje zadataka i ciljeva koje je postavila uprava pa se to naziva operativni menadžment, koji je vezan uz operativno planiranje i organiziranje rada.

S obzirom na različite zadaće, razlikuju se i menadžerske razine:

- a) *Vrhovni (top) menadžment* – usmjeren je na cjelinu, odnos poduzeća i okoline, formuliranje cijena i strategiju
- b) *Srednji menadžment* – bavi se pretvaranjem ciljeva u konkretne zadatke, organiziranjem i koordiniranjem djelovanja jedinica poduzeća
- c) *Niži menadžment* – izvršenje zadataka, organizacijom rada i kontrolom

Da bi dobro obavljao svoj posao menadžer mora posjedovati:

- a) Tehničke vještine – stručna znanja koje se odnose na tehnološki proces, na financijske, zakonske i druge vidove djelatnosti
- b) Socijalne vještine – sposobnost komuniciranja, motiviranje i vođenje grupe
- c) Konceptualne vještine – sposobnost sagledavanja poduzeća kao cjeline, stvaranje vizija i strategija njihova ostvarenja.

Organizacijski oblici i financiranje poslovanja

U suvremenim tržišnim gospodarstvima većina dobara i usluga proizvodi se u poslovnim organizacijama. Poslovna organizacija je samostalna gospodarska organizacijska jedinica koja se koristi gospodarskim resursima kako bi proizvela dobra i ostvarila profit. Sama poslovna organizacija ima vrijednost na tržištu i može se prodavati i kupovati po određenoj cijeni. To znači da poslovna organizacija ne stvara samo vrijednost već i ima određenu vrijednost. Utvrđivanje vrijednosti svodi na se na procjenu koliko će profita ta organizacija u budućnosti ostvarivati.

U hrvatskoj status poslovne organizacije utvrđen je Zakonom o trgovačkim društvima. Prema tom zakonu trgovačko društvo je definirano kao pravna osoba, a ne kao poduzeće.

Četiri su osnovna oblika postojanja trgovačkih društava:

Društvo osoba – javno trgovačko društvo

- Komanditno društvo

Društva kapitala – dioničko društvo
Društvo s ograničenom odgovornošću

Društvo osoba - Društvo osoba osnivaju barem dvije osobe. Članovi su prvenstveno vezani svojom osobnošću i radom, a prema trećoj osobi odgovaraju solidarno cjelokupnom imovinom; to znači sa svima što posjeduje a ne samo ono što je uložio u društvo. Pravnu sposobnost stječu upisom u trgovački registar.

Javno trgovačko društvo – udruženje dviju ili više osoba radi trajnog obavljanja djelatnosti pod zajedničkom tvrtkom, a svaki član odgovara vjerovnicima društva neograničeno solidarno svojom imovinom

Komanditno društvo - Komanditno društvo (k.d.) je gospodarski subjekt u Republici Hrvatskoj. Komanditno društvo je trgovačko društvo u koje se udružuju dvije ili više osoba radi trajnog obavljanja djelatnosti pod zajedničkom tvrtkom, od kojih najmanje jedna odgovara za obveze društva neograničeno i solidarno cijelom svojom imovinom (komplementar), a najmanje jedna odgovara za obveze društva samo do iznosa određenog imovinskog uloga u društvo (komanditor).

Društva kapitala – riječ je o dioničkim društvima i društvima s ograničenom odgovornošću, kojima je temelj povezivanja kapital, a ne osoba. <ne postoje nikakva ograničenja glede ulaska i izlaska iz društva. Kapital je imovinska vrijednost koju se članovi obvezuju unijeti u društvo, a može se sastojati od unošenja novca, stvari i prava. Članovi društva kapitala odgovaraju za obveze društva do visine kapitala koji su u njega uložili.

Dioničko društvo – članovi sudjeluju s ulozima u temeljnom kapitalu podijeljenom na dionice. Na osnovi dionica dioničari imaju imovinska i upravljačka prava u društvu. Za obveze odgovara samo društvo, pa se gubi samo onaj dio koji su dioničari uložili u društvo, i gube samo ona prava koja su imali na temelju dionica. Nisu obvezni namirivati dugove iz svoje privatne imovine.

Društvo s ograničenom odgovornošću društvo u koje jedna ili više fizičkih ili pravnih osoba unose temeljne uloge koji ne moraju biti jednaki, a s kojima sudjeluju u unaprijed dogovorenom temeljnom kapitalu. Prema veličini njihova udjela pripada im dio godišnje dobiti. Članovi odgovaraju za obveze društva samo svojim ulogom u društvo pa u slučaju stečaja gube samo prava stečena udjelom u društvu.

Vrijednosni papiri - Vrijednosni papir predstavlja dokument kojim se dokazuje vlasništvo odnosno određeno pravo u gospodarskom odnosu. Pod vrijednosnim papirima danas se smatraju dionice dioničkih društava, industrijske i državne obveznice, investicijski certifikati o sudjelovanju u investicijama, rudarski kuksi i druge vrijednosnice kojima posluje burza.

Vrijednosni papiri se kupuju i prodaju na burzovnom tržištu, a burze i državne ustanove brinu se o njihovoj vrijednosti i valjanosti radi očuvanja svoga poslovnog ugleda i sigurnosti kupaca. Na burzama se ne mogu ili se ne bi smjeli pojaviti vrijednosni papiri tvrtki koji za

njih nemaju pokriće u sredstvima i imovini. Vrijednosni papiri se kupuju da bi se zaradilo na temelju dividende i kamate ili na temelju njihove prodaje.

Vrste vrijednosnih papira.

Vrste vrijednosnih papira:

- a) Dionice – oblik trajnog investiranja. To je potvrda o pravu glasa i pravu na udio u dioničkom društvu. To je certifikat o pravu udjela, dobiti, riziku i upravljanju društvom. Dionica je vrijednosni papir kojim uplatitelj dokazuje svoj ulog u temeljni kapital dioničkog društva. Ona je dokaz vlasništva nad dijelom trgovačkog društva koje je registrirano kao dioničko društvo. Ona daje prava, ali i određene obveze prema društvu. U pravilu je nasljedna, ali postoji i mogućnost da se u odnosu na nasljeđivanje i trgovanje u aktu o osnivanju predvide i određena ograničenja. Jedno od osnovnih svojstava dionice je da donosi dividendu, što znači, isplatu profita društva vlasniku dionice (razmjerno njegovom udjelu u društvu). Dionice, kao vrijednosni papir, mogu biti predmet kupoprodaje na tržištu kapitala odnosno na burzi¹⁸. Razlikujemo nominalne i burzovne

---

¹⁸ **Burza** je organizirano mjesto trgovanja čija je glavna funkcija omogućiti susretanje ponude i potražnje vrijednosnih papira pod jednakim uvjetima za sve sudionike. „Pod jednakim uvjetima“ označava jednaku

vrijednosti dionice. Nominalna vrijednost – iznos na koji dionica glasi, a ima važnost s gledišta utvrđivanja idealnog dijela vlasništva i prava udjela u dobiti društva i ostvarenju dividende. Burzovna vrijednost – tržišna cijena koja se može znatno razlikovati od njezine nominalne vrijednosti jer izražava sadašnju vrijednost ali i budući profit

- b) Obveznice - U financiji, obveznica je isprava koja sadrži priznanje postojanja neke obveze a služi vjerovniku kao dokaz, da je dužnik obvezu preuzeo. Obveznice mogu izdavati države, velike bankovne, prometne ili industrijske tvrtke a svrha izdavanja je prikupljanje sredstava, najčešće u značajnim iznosima. Obveznice, za razliku od Dionica, donose unaprijed utvrđenu kamatu. Obveznica je dužnički vrijednosni papir koji se izdaje s ciljem prikupljanja financijskih sredstava s unaprijed definiranim rokom povrata. Obveznica je, iz pozicije izdavatelja, alternativa bankovnom kreditu. Postoji mnoštvo vrsta obveznica, a glavne skupine (obzirom na novčane tokove) su: kuponska obveznica, obveznica bez kupona te anuitetska obveznica. Obzirom na izdavatelja, obveznice se mogu podijeliti na: državne, municipalne i korporativne. S obzirom na dospelost dijele se na: a) kratkoročne – dospijeće do jedne godine; b) srednjoročne – dospijevaju na naplatu u roku od jedne do deset godina; c) dugoročne – dospijeće im je deset i više godina. Obveznice mogu obećavati jednu isplatu po dospelosti i takve se nazivaju **nominalne**. Mogu također obećavati višestruke isplate kamata prije dospelosti (kuponske isplate) i jednu isplatu nakon dospelosti – takve se nazivaju **kuponskim obveznicama**

Sekuritizacija- plaćanje i emitiranje vrijednosnim papirima

MARKETING

Marketing se može definirati kao poslovna filozofija, osebujan način promišljanja i djelovanja u vođenju profitnih i neprofitnih poslova. On je zapravo društveni proces koji usmjerava gospodarski tijek dobara i usluga od proizvođača do potrošača na način da učinkovito prilagođava ponudu i potražnju te ispunjava društvene ciljeve.

Vrijednosti koje se nude putem marketinga mogu biti proizvodi i usluge, ali i ideje, znanje, ljudi, institucije, nacionalni običaji, područja kulture.

Marketinškoj eri prethode dva razdoblja.

---

dostupnost podataka o vrijednosnim papirima kojima se trguje, kao i dostupnost podataka o trenutnoj ponudi i potražnji vrijednosnih papira.

Proizvodno razdoblje obuhvaća vrijeme od industrijske revolucije¹⁹ do tridesetih godina 20. stoljeća u kojem su poduzeća nastojala poboljšati tehnike proizvodnje pretpostavljajući da će potrošači odabrati one proizvode koji su dobro napravljeni, a niske su im cijene.

---

¹⁹U drugoj polovici XVIII. stoljeća ručna se proizvodnja počela zamijenjivati parnim strojevima. Time je počeo razvoj koji je od kraja 18. do sredine 19. stoljeća temeljito izmijenio ranije političke, gospodarske i društvene sustave u većem dijelu svijeta. Počela je **Prva industrijska revolucija**. U Engleskoj su proizvođači sve više ulagali novac u stvaranje novih izuma. No, najpoznatiji je bio izum parnog stroja. Njega je 1764. godine usavršio Škot James Watt. Pronalazak parnog stroja izazvao je veliki preokret u proizvodnji, odnosno revoluciju prerađivačkim djelatnostima ili industriji. Manufakturna proizvodnja zamijenjena je tvorničkim radom. Promjene izazvane primjenom parnog stroja nazivaju se **prvom industrijskom revolucijom**. Novi parni strojevi su vrlo brzo pronašli primjenu u tvornicama, rudnicima i prometu. Strojevi koji su 'koristili vodenu paru kao pogonsko sredstvo morali su biti od čvrstog materijala - željeza. Zbog toga se naglo povećala potražnja za željeznom rudačom i ugljenom. Amerikanac Robert Fulton je 1807. sagradio prvi parobrod koji je sa strane imao kotače s lopatama, a zvao je Clermont. Već 1819. godine američki je parobrod **Savannah** preplovio Atlantski ocean za 26 dana. Godine 1814. Englez George Stephenson' konstruirao je prvu parnu lokomotivu. U početku je išla 20 km/h, a kasnije i brže. Zvala se **Rocket** (eng. *raketa*). Već 1825. u Engleskoj sagrađena je prva željeznička pruga u svijetu. Povezivala je gradove Stockton i Darlington. Prva željeznička pruga na hrvatskom prostoru sagrađena je u Međimurju 1860.

Industrijska revolucija je imala dalekosežne posljedice na ekonomske, političke i kulturne prilike u Evropi i svijetu. U zemljama koje su prošle kroz industrijsku revoluciju, industrija je stekla primat nad poljoprivredom, a s njom je i radništvo postalo brojniji i važniji dio stanovništva od seljaka, odnosno gradovi postali važniji od sela. Industrijska revolucija je sa sobom dovela kapitalizam, a s njim i stvaranjem nove društvene klase koja je zahtijevala novi politički poredak.

Industrijska revolucija je mnogim evropskim državama omogućila da naglo ojačaju u odnosu na druge dijelove svijeta, što je u 19. vijeku dovelo do procvata kolonijalizma i imperijalizma.

Ljudska radoznalost i želja za znanjem dovest će u drugoj polovici 19. stoljeća i na početku 20. stoljeća do novih spoznaja o znanosti i brojnih tehničkih otkrića. Nastupilo je doba velikih promjena u gospodarstvu - **Druga industrijska revolucija**. Druga industrijska revolucija još je više promijenila svakodnevnicu, a pojavili su se mnogobrojni novi sportovi. U Sjedinjenim Američkim Državama otkriven je 1859. prvi izvor nafte. Od tada će nafta postupno postati najvažniji izvor pogonske energije u svijetu. Godine 1879. američki izumitelj Thomas Alva Edison načinio je prvu električnu žarulju. U SAD-u je radio izumitelj Nikola Tesla. On je 1887. godine izumio motor na izmjeničnu struju. Taj je motor osnova današnje pogonske elektrotehnike. Teslin pronalazak višefaznih struja i transformatora koji stvaraju struju visokog napona omogućio je jeftino prenošenje električne energije na velike udaljenosti i njezinu masovnu primjenu.

Nafta je tekuća smjesa ugljikovodika nastala iz ostataka organizama ispod površine zemlje. Počela se iskorištavati polovicom 19. stoljeća, ali je tek nakon izuma i usavršavanja benzinskog motora iskorištavanje nafte zadobilo onu mjeru koju je zadržalo do danas. Najširu je primjenu benzinski motor zadobio u prometu: automobili, lokomotive, brodovi i zrakoplovi pokretani su njegovom snagom.

Engleski inženjer Sir Henry Bessemer 1856. godine pronašao je postupak za proizvodnju čelika iz rastaljenog sirovog željeza. Taj je pronalazak potaknuo razvoj teške industrije. Njemački inženjer Nikolaus August Otto konstruirao je 1877. godine motor s unutarnjim sagorijevanjem. Njegovi zemljaci Carl Benz i Gottlieb Daimler izradili su 1885. prve moderne automobile s benzinskim motorom. Godine 1883. pojavio se prvi motocikl.

Proizvodna koncepcija postepeno se pretvorila u koncepciju prodaje. **Prodajna era** traje od tridesetih godina do pedesetih godina dvadesetog stoljeća. Poduzeća **izlaze na tržišta** i **agresivnošću** pokušavaju pridobiti kupce. Zarada leži u pridobivanju kupca bez obzira na kvalitetu proizvoda.

Marketinška era – obilježena je shvaćanjem da kvalitetna **proizvodnja i agresivnost** nisu jamac za prodaju proizvoda. Jedino jamstvo jest **otkriti želje kupaca** ili proniknuti u njihov način razmišljanja i na taj način uhvatiti ih u trgovačke mreže.

Poduzeća počinju posvećivati pozornost željama i potrebama kupaca, te provoditi marketinški koncept: dugoročno maksimiziranje profita uz zadovoljenje potrošačevih želja i potreba.

Nijemac Rudolf Diesel izumio je 1896. godine motor koji pokreće nafta. Tramvaj s konjskom zapregom, koji se pojavio još 1850. u New Yorku, zamijenjen je postupno električnim tramvajem, a prugom Baltimore - Ohio u SAD-u krenula je 1895. godine prva električna lokomotiva. Na početku 20. stoljeća Amerikanac Henry Ford započeo je serijsku proizvodnju automobila na tekućoj vrpci. Ti su izumi silno unaprijedili promet.

Još 1861. godine Nijemac Johann Philipp Reis načionio je prvi telefon, a prvi upotrebljivi telefon konstruirao je 1876. američki fizičar Alexander Graham Bell. Isprva su telefoni korišteni samo u poslovne svrhe. Kasnije se uvode i po stanovima te ulaze u privatnu uporabu. Taj je izum unaprijedio veze među ljudima. Druga industrijska revolucija izazvala je velike promjene u načinu života. Nastavljene su migracije sa sela u gradove. Oko velikih industrijskih središta povećavala se gustoća naseljenosti. Najnovija tehnička i druga dostignuća prikazivana su u javnosti na povremenim svjetskim gospodarskim izložbama, npr. u Londonu 1851., Beču 1873. i dr. U povodu stogodišnjice Francuske revolucije u Parizu je 1889. podignut poznati Eiffelov toranj - simbol gospodarskog napretka. Nagli razvoj industrije imao je i svoje loše strane: prezasićenost, borba za tržište i povremene gospodarske krize.

U to su se vrijeme pojavile radničke udruge koje su tražile radnička prava. Nastojeći povezati radnike širom svijeta u borbi protiv kapitalizma, Karl Marx i Friedrich Engels su u Londonu 1864. osnovali Prvu internacionalu - međunarodno udruženje radništva. U ožujku 1871., tijekom francusko-pruskog rata, radnici su u opsjednutom Parizu preuzeli vlast i proglasili Parišku komunu - prvu proleterku državu u povijesti čovječanstva. Postojala je 72 dana. Francuska je vojska u svibnju 1871. uništila komunu i strijeljala mnoštvo radnika. Buduću da je Prva internacionala 1876. prestala s radom, u Parizu je 1889. osnovana Druga internacionala. U spomen na krvavi obračun policije s radnicima tijekom prvosvibanjskog štrajka 1886. u američkom gradu Chicagu, odlukom Druge internacionale 1. svibnja proglašen je međunarodnim praznikom rada. Nakon Marxove i Engelsove smrti socijalisti Druge internacionale napustili su njihove ideje o revolucionarnom preobražaju društva i okrenuli se parlamentarnoj borbi pomoću socijaldemokratskih stranaka.

Megamarketinška koncepcija – koncepcija društvenog marketinga – prisutna je danas u razvijenom svijetu, prema kojoj velike kompanije preuzimaju vodeću odgovornost glede socijalnih, ekoloških, kulturnih i drugih potreba građana.

Marketing kao poslovna filozofija uvijek se pojavljuje kao **marketinški miks ili splet**, koji sjedinjuje za marketing sve važne elemente. Najčešći su: proizvod, prodajna cijena, plasman i promocija.

Proizvod: proizvod obuhvaća nekoliko elemenata kojima se može utjecati na prodaju: asortiman (raznovrsnost dobara i usluga koja se isporučuju na tržištu), kvaliteta, obilježja, stil, marka, pakiranja...

Marka je ime, termin, znak, simbol, ili nešto drugo što identificira proizvod i diferencira ga od drugih proizvoda.

Cijena: vrijednost dobra izražena najčešće u novcu.

Ona je jedna od **glavnih determinanti** u **kupčevu izboru** proizvoda. Unutrašnji činitelji koji utječu na cijenu jesu uloženi troškovi, a vanjski činitelji su potražnja i konkurencija.

Cijene mogu **jedinstvene ili diferencirane**. Jedinstvene da su jednake za sve kategorije kupaca. Diferencirane: ista cijena vrijedi samo za određenu skupinu kupaca. Diferencira se prema različitim kriterijima: vremenu kupnje, prostoru, opsegu pojedinačnih kupnji, načinu upotrebe i namjene proizvoda i uvjetima plaćanja i usluge pružene pri kupovini.

Da bi se izbjegla šarolikost cijena i zbunjenost kupaca mnoge organizacije (posebno trgovačke) koriste se takozvanim **linijama cijena**. Postoje tri osnovne linije cijena: niža, srednja i viša koje mogu upućivati na razlike u kvaliteti proizvoda, pri čemu asortimanu proizvoda u svakoj pojedinoj liniji odgovara jedna cijena.

Imamo i cijene **promotivnog karaktera** – imaju funkciju promocije, privlačenja kupaca.

Psihološke cijene - one koje privlače kupca igrajući na psihološku reakciju – to su one koje završavaju brojem devet, jer kupac gleda prvi, a ne posljednju znamenku cijene.

Plasman: on obuhvaća prodaju i distribuciju.

Prodaja ima zadaću da dobra iznese na tržište da ih proda i ostvari profit. prodaja realizira napore svih ostalih funkcija marketinga, aktivno sudjeluje u svim tržišnim zbivanjima i promjenama, a uz to je i kreator tržišne strategije poduzeća.

Kako bi prodajna funkcija bila efikasno isplanirana i dobro organizirana, mora zadovoljiti sljedeće uvjete: **aktivno i kontinuirano istraživati tržište, prognozirati razvoj tržišta, apsorpcijske snage, planirati inovativnost poduzeća, utvrđivati prodajnu strategiju....**

Prodaja, prodavanje u širem smislu riječi označava ukupnost poslova kojima se ostvaruje prijelaz proizvedenih dobara iz robnog u novčani oblik posredovanjem tržišta.

U osnovi se može razlikovati **izravna i neizravna** prodaja.

Izravna kada proizvođači direktno prodaju kupcima svoje proizvode, a neizravna kada ih prodaju trgovinama, a trgovine kupcima.

Danas uglavnom postoje tri vrste marketinških posrednika:

- **trgovački posrednici** (veletrgovci, trgovci na malo), kupuju proizvode, preuzimaju vlasništvo i preprodaju proizvode
- **agenti** (brokeri, predstavnici proizvođača i prodajni agenti traže kupce i pregovaraju u ime proizvođača, ali ne preuzimaju vlasništvo nad proizvodima
- **facilitatori** (prijevoznička poduzeća, samostalna skladišta), sudjeluju samo u distribuciji, ne preuzimaju vlasništvo, niti pregovaraju o cijenama.

Vrste prodaje:

- osobna prodaja – klasična maloprodaja, prodaja od vrata na vrata, prodaja na priredbama u kući, sajamska prodaja...
- aukcijska prodaja – javno nadmetanje, kupac je onaj koji ponudi najvišu cijenu
- burzovna prodaja – novčane, efektivne burze – trgovina dionicama
- prodaja na bazi uzroka – isporučena roba mora u potpunosti odgovarati uzorku pomoću kojega se stječu predodžbe i donosi sud o proizvodu
- prodaja putem telefona
- kataloška prodaja
- prodaja putem oglasa
- samoposluživanje

Promocija – promocijske su aktivnosti kontinuirani komunikacijski proces razmjene informacija, poruka i poticaja između poduzeća i okruženja s ciljem stvaranja povoljnog stava o proizvodu i tvrtki radi dobivanja povjerenja.

Tipovi:

- a) ekonomska promidžba – sveobuhvatno plaćeno medijsko prezentiranje ili oglašavanje ideja, dobara ili usluga
- b) osobna prodaja – izravna usmena prezentacija s jednim ili više potencijalnih kupaca kojoj je cilj prodaja.
- c) Unapređivanje prodaje – kratkoročni poticaji informiranjem, savjetima i obrazovanjem sudionika u razmjeni, nagradne igre
- d) Publicitet – neplaćeni medijski oblik stimulacija potražnje proizvoda
- e) Odnosi s javnošću – planirana, smišljena aktivnost kojom, proizvođač utječe na javno mišljenje radi stvaranja povoljnog raspoloženja prema poduzeću i proizvodu

KAPITAL

Kapital se može definirati:

- a) Bogatstvo (bilo kao imovine bilo kao novca) koji se posjeduju ili upotrebljava u nekom poslu.
  - b) Kao bilo koji oblik bogatstva koji se može koristiti za proizvodnju novog bogatstva
- Kapital je jedan od faktora proizvodnje. U kapitalizmu²⁰ govori se o privatnom vlasništvu. Danas u suvremenom kapitalizmu pojavljuje se impersonalni kapital. Danas su takve multinacionalne kompanije, kojekakve korporacije – koje nisu u vlasništvu pojedinca ili obitelji. Vlasnici takvih korporacija su banke ili neke druge financijske institucije...

Privredno pravo izučava različite oblike vlasništva. Najčešće se pojavljuju u dva oblika:

- a) Poduzeća u vlasništvu pojedinca ili u vlasništvu jedne obitelji – family farm. Ovdje pojedinac odgovara čitavom svojom imovinom. Na primjer takav je poznati francuski proizvođač automobila Peugeot (prezime obitelji)
- b) Dioničarska ili inkorporirana poduzeća – danas najrašireniji oblik vlasništva. Razvija krajem 19. stoljeća kada je bilo potrebno akumulirati velika sredstva za opsežne proizvodne i infrastrukturne pothvate (izgradnja čeličana, rudnika, željeznica)... Odgovornost je samo na imovini koja je uložena u projekt. Takva poduzeća su to obvezna istaknuti u svom nazivu – d.d. (dioničko društvo); Inc. (incorporated); S.p.a. (società per azioni).

Dinamika kapitalizma:

Kapitalizam je najdinamičniji gospodarski sustav u povijesti, a ta dinamika preduvjet je njegova opstanka. Više, bolje, kvalitetnije, drugačije – cilj je kapitalizma. U temelju kapitalizma su investicije: dio dohotka se ulaže u proširenje postojeće ili razvijanje nove proizvodnje. Tri su osnovna čimbenika koji utječu na razinu investicija:

---

²⁰ **Kapitalizam** je ekonomski i društveni sustav u kojem su kapital, zemlja i sredstva za proizvodnju privatno vlasništvo; rad, dobra i izvori (resursi) trguju se na tržištima; i zarada, nakon oporezivanja, podijeljena je vlasnicima ili uložena u tehnologiju i industriju. Ne postoji konsenzus oko definicije kapitalizma, niti kako bi kapitalizam bio prikazan u analitičkoj kategoriji. Postoji niz povijesnih događaja u kojima se primjenjuje, razlikujući se u vremenu, zemljopisu, politici i kulturi. Ekonomisti, politički ekonomisti i povjesničari uzeli su drugačiju perspektivu analize kapitalizma. Znanstvenici u društvenim znanostima, uključujući povjesničare, ekonomske sociologe, ekonomiste, antropologe i filozofe, debatirali su o tome kako definirati kapitalizam, kako bilo, postoji kontroverza o privatnom vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju, stvaranju dobara, usluga i zarade na tržištu i o tome da cijene i plaće elementi kapitalizma. Ekonomisti uvijek ističu to, da se vlada ne miješa u ekonomiju (*laissez faire*) i vlasnička prava, dok većina političkih ekonomista ističe privatno vlasništvo, odnos moći, plaće radnika i stalež. Postoji općeprihvaćeni dogovor da kapitalizam ohrabruje ekonomski rast. Opseg koji određuje tržište "slobodnim", kao i pravilo što smije i što ne smije biti privatno vlasništvo, pitanje je politike i mnoge države danas imaju uvedenu "miješanu ekonomiju". Kapitalizam kao sustav počeo se razvijati u Europi u 16. stoljeću, iako su kapitalističke organizacije postojale još u antičko vrijeme, a rani trgovački kapitalizam razvijao se u vrijeme kasnog srednjeg vijeka. Kapitalizam je dominirao zapadnim zemljama nakon pada feudalnog poretka. Kapitalizam se na veliko širio Europom, a u 19. i 20. stoljeću, uvjetovan je sredstvima industrijalizacije širom svijeta. Postoje različite vrste kapitalizma, ovisno o teoretičaru, kao anarhokapitalizam, korporativni kapitalizam, smežurani kapitalizam, financijski kapitalizam, laissez faire, tehnokapitalizam, neokapitalizam, kasni kapitalizam, postkapitalizam, državni kapitalizam i državni monopolistički kapitalizam. Postoje i antikapitalistički pokreti i ideologije koje uključuju antikapitalizam i negativne pojmove koji se vežu uz kapitalizam kao šteta prema zajednici, korporacionizam i robotska plaća.

- a) Porast stanovništva – novo stanovništvo s jedne strane označava nove radnike, ali što je još važnije nove potrošače
- b) Geografska ekspanzija kapitalizma – stvaranje većeg tržišta i nove potrebe rastućeg stanovništva. Danas je to polako stvar prošlosti, razvijene kapitalističke zemlje imao pad prirodnog prirasta, a kolonijalna ekspanzija je također stvar prošlosti
- c) Tehničke inovacije – kao glavni izvor akumulacije danas jest inovacija. Termin je u ekonomiju uveo ekonomist Joseph Shumpeter. Inovacije su promjene koje se događaju u proizvodnji i koje uzrokuju ekonomski rast. Ima ih nekoliko vrsta: a) uvođenje novog proizvoda, potrošačima dotad nepoznatog; b) uvođenje novih metoda proizvodnje; c) otvaranje novog tržišta za određenu privrednu granu; nalaženje novog izvora sirovina bez obzira da li je postojao i prije ili je tek stvoren; d) reorganizacija – neke privredne grane – stvaranjem ili razbijanjem monopola

Uvođenje inovacija naziva se po Shumpeteru poduzetnički pothvat. Po njemu konkurencija ne postoji između poduzeća koja proizvode robu na isti način. Prava konkurencija po njemu postoji između „novih“ i „starih“ poduzeća, odnosno između novih i starih proizvoda ili metoda proizvodnje. Taj konkurentski proces on naziva **stvaralačko razaranje**.

Tržište kapitala

Preko tržišta kapitala u kontakt dolaze oni koji imaju višak sredstava s onima kojima su potreban sredstava za investiranje. To se postiže kupoprodajom vrijednosnih papira (dionice i obveznice)

Dva su osnovna oblika tržišta kapitala:

- a) **Primarno** - na tom tržištu zainteresirana organizacija dobiva svjež novac za emitirane vrijednosne papire. Zato se takvo tržište često puta naziva i emisijsko tržište. Nisu sva poduzeća na istoj poziciji, ona koja više kotiraju imaju više šanse da dođu do potrebnih sredstava. **Kotacija** znači dozvolu da se nekim vrijednosnim papirima trguje na burzi. Kotacija jest prednost.
- b) **Sekundarno tržište kapitala** – na njemu se trguje vrijednosnim papirima već emitiranim u prošlosti. Vlasnici ovdje nisu ničim sputani, mogu u svakom trenutku prodati svoje vrijednosne papire ili ih pretvoriti u gotov novac koji onda negdje drugdje investiraju.

Danas imamo porast institucionalnih investitora. To su osiguravateljska društva, mirovinski fondovi – oni s novcem koji prikupljaju od građana investiraju u različite vrste imovina – u trajni kapital – dionice, u vrijednosne papire sa fiksnom kamatom (obveznice), nekretnine ili čak umjetnine.

Tržište kapitala u Hrvatskoj je tek u razvoju. Tek Pliva se nalazi na međunarodnoj burzi u Londonu i Frankfurtu. U Zagrebu je osnovana Zagrebačka burza, u Varaždinu postoji tržište vrijednosnica

Ostali oblici kapitala:

- a) Ekokapital – planet Zemlja – resursi za proizvodnju, obnovljivi (drvo, žito, ribe...) i neobnovljivi (rude i gorivo) Uvjeti za život...
- b) Humani ili ljudski kapital – ljudi su radna snaga. Ali pokretna oni mogu otići stoga danas poduzeća dosta pažnje pružaju zaposlenicima svjesni da bi ih mogli izgubiti, a time i sebi nanijeti gubitke. Što je čovjek potrebniji firmi, nezamjenjivi to je briga firme veća.
- c) Socijalni i organizacijski kapital – atmosfera u zajednici – odnosi među ljudima, organizacija proizvodnje sve to potiče kreativnost, veću proizvodnost...

GLOBALIZACIJA

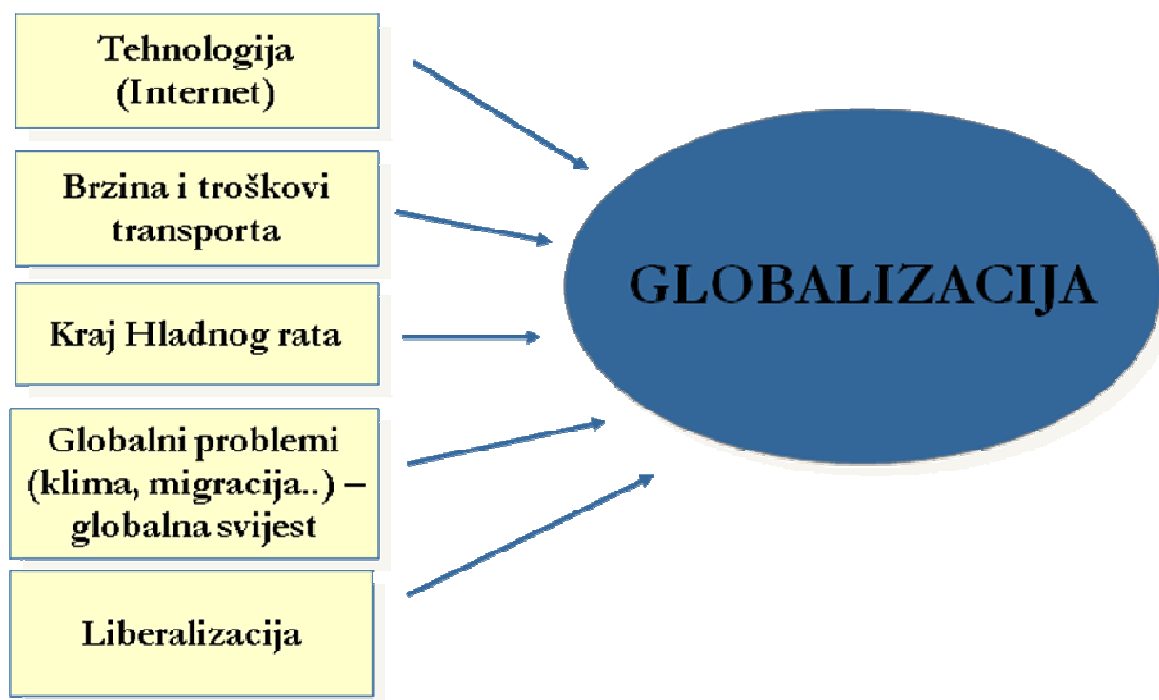
Globalizacija je proces gospodarskog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja koji nadmašuje granice nacionalnih država. To je proces ujedinjavanja svijeta u jednu cjelinu ili jedan sustav.

Dolazi od riječi global – ukupnost, sve postaje jedno. Globalizaciju je osmislio 80-ih godina Ronald Robertson.

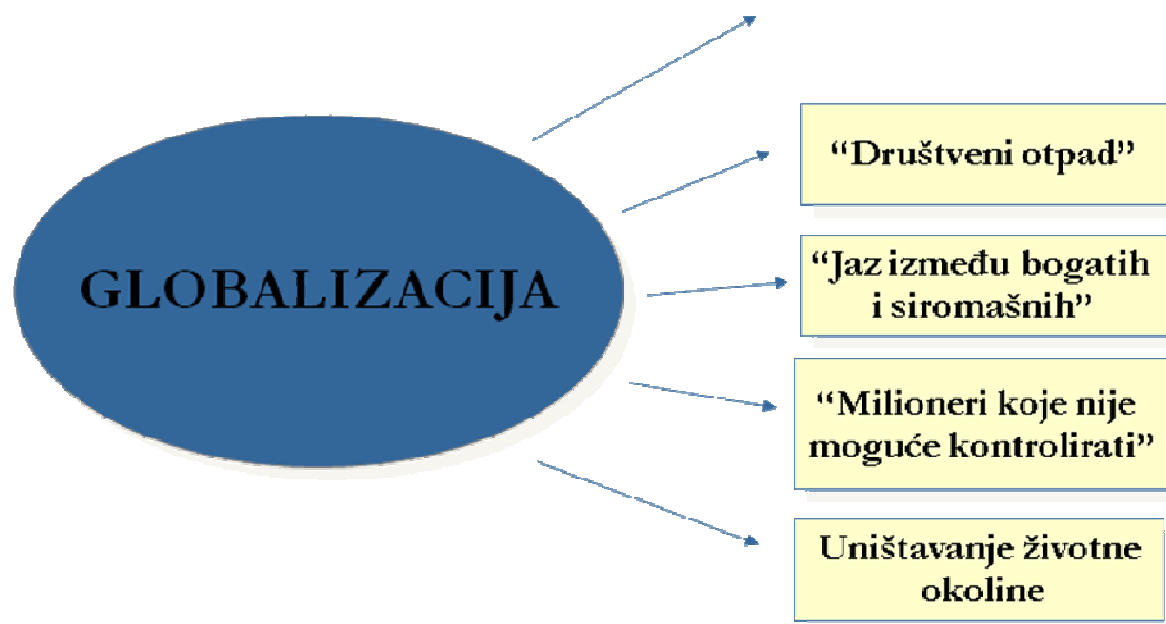
Dimenzije globalizacije:

- a) Životna okolina – zagrijavanje Zemljine atmosfere; ozonske rupe, uništavanje tropskih prašuma; stalni porast razine mora; širenje pustinje, smanjenje plodnih površina, smanjenje pitke vode
- b) Društvena dimenzija – svijet postaje „globalno selo“ (M. McLuhan); nove vrste komunikacija – chat, e-mail, facebook...; stvaranje društva na velikim udaljenostima, globalni simboli
- c) Kulturna dimenzija – amerikanizacija kulture (Hollywood, McDonalds); uvođenje zajedničkog engleskog jezika (esperanto ispao iz igre); stvaranje novog lingvističkog poretka (mnogi jezici i narječja su izumrli i iščeznuli)
- d) Ekonomska dimenzija – porast trgovine, direktno investiranje, globalizacija financijskog tržišta, transnacionalne kompanije, kraj nacionalnih ekonomija
- e) Politička dimenzija – primat preuzima ekonomija i gospodarstvo, ugrožavanje nacionalnog suvereniteta, stvaranje jedne svjetske vlade, erozija nacionalne države - Global Governance. Politika koja je i dalje organizirana teritorijalno, u sklopu nacionalnih država, povlači se pred porastom internacionalno, tj. globalno organizirane ekonomije

Uzroci globalizacije

Posljedice globalizacije:

Hrvatska u okvirima globalizacije – svoju perspektivu vidi u ulasku u EU i ulazak Hrvatske u NATO

Ovdje možemo spomenuti i međunarodnu trgovinu i podjelu rada.

Komparativne prednosti - znače da neka zemlja ima prirodnu prednost za proizvodnju nekih proizvoda ili pružanje nekih usluga. Banane, naranče, skijanje, maslinovo ulje, začini sve su to prednosti

Drugi vid komparativnih prednosti sastoji se u tome što neka zemlja može proizvoditi određenu robu uz niže troškove nego druge zemlje. To će je navesti da se specijalizira za proizvodnju određene robe, a da drugu uvozi.

Na temelju toga nastaje međunarodna podjela rada. Masovna proizvodnja – posebice tekstila i elektronike, sele se iz visokorazvijenih zemalja u manje razvijene. Računica je jednostavna – radi se o jeftinoj radnoj snazi. Tu dolazi i do dodatnih specijalizacija. Na primjer obuća – J. Koreja – sportska, Brazil – jeftina kožna obuća, Španjolska – kožna obuća srednje klase i cijene, za najskuplju kožnu cipelu se specijalizirala Italija.

Podjela rada nastaje još u jednom pogledu. Proizvodnja zrakoplova ili automobila danas je potpuno internacionalizirana. Finalni proizvodi se sklapaju na jednom mjestu, ali od dijelova koji su proizvedeni u pogonima diljem svijeta.

Transnacionalna privreda

Karakteristike transnacionalne ekonomije:

- Protok novca – vlastiti dinamični tokovi. Nacionalna monetarna politika nužno reagira na događaje na transnacionalnim tržištima novca i kapitala.
- Četiri jedinice koje vode transnacionalnu privredu – nacionalna država; Europska unija, Sjeverna Amerika i Japan
- Autonomna svjetska privreda novca, kredita i investicijskih tokova koji ne poznaju nacionalnih granica
- Transnacionalno poduzeće ili multinacionalne kompanije
- Simbolička privreda novca i kredita (nije riječ o „stvarnoj robi“ Ne velikim tržištima novca London, Tokio, Singapur, New York obrću se ogromne količine novca

Transnacionalna ekologija – problemi okoliša ne poznaju nacionalne granice – zaštita atmosfera, svjetskih prašuma, epidemije bolesti...

TRANZICIJA I GOSPODARSTVA U TRANZICIJI

Tranzicija (prijelaz) je pojam kojim se označavaju tzv. Tranzicijske zemlje, zemlje koju su u prijelazu iz komandnog u tržišno gospodarstvo, to jest iz socijalizma u kapitalizam, iz nedemokracije u demokraciju.

Događaj kojim je tranzicija započela jest rušenje Berlinskog zida 1989, čime su zapravo započele promjene i urušavanje komunističkih režima u Istočnoj Europi. Tranzicija ne zahvaća samo komunističke zemlje Istočne Europe i zemlje bivšeg SSSR-a, već zahvaća i Kinu, Kuba...

Sam uzrok tranzicije nalazi se u gospodarskim krizama do kojih je dovelo plansko gospodarstvo. U tim zemljama uvode se prvi demokratski izbori.

Najveći problemi tranzicije:

- Drastičan pad industrijske proizvodnje
- Nema investicijskih ulaganja
- Sporo osvajanje tržišta i ulazak u svjetske tokove roba i usluga
- Nagli porast nezaposlenosti i osiromašenje velikog broja stanovništva
- Problem privatizacije
- Mali nacionalni dohodak
- Životni standard ne raste
- Gospodarski kriminal
- Labavi tokovi demokracije
-

Tranzicija u R. Hrvatskoj

Hrvatska svoj tranzicijski put započinje devedestih godina točnije donošenjem Božićnog ustava 22. 12. 1990. Godine – kojim se Hrvatska odlučila za višestranačje i demokraciju, tržišno gospodarstvo...

Tri su ključna elementa Hrvatske tranzicije:

- a) Rat – agresija na Hrvatsku, okupacije trećine teritorija, oko 700 000 prognanika
- b) Slabija centralizacija (od ostalih komunističkih režima) – Titov režim, sporiji ekonomski razvoj, državni monopol, slaba investiranja u Zagreb (većina toga odlazi u Beograd), neiskorištenost materijalnih i ljudskih potencijala...
- c) Neovisnost – borba za neovisnost, troškovi rekonstrukcije i cjelokupne izgradnje državne aparature

Stanje tranzicije u RH

- Premala proizvodnja
- Nedovoljan izvoz
- Prezaduženost
- Nezaposlenost
- Korupcija i mito
- Neriješeni problemi u sudstvu i prevelika i prespora uprava

Životni standard – sastoji se od dobara i usluga pomoću kojih pojedinci nastoje postići zadovoljenje svojih potreba, a obično se za pojedine zemlje iskazuje GDP/st

GDP – visina ostvarenog dohotka i njegova raspodjela u nekom gospodarstvu

U Hrvatskoj je niski životni standard – to se najčešće vidi po potrošnji u kućanstvima. U Hrvatskoj kućanstva na osobnu potrošnju izdvajaju oko 85% sredstava. U sobnu potrošnju spada špeceraj. Za ilustraciju u SAD-u taj postotak je oko 10%, Japan 17%

SIROMAŠTVO:

UN su 17. listopada proglasili Svjetskim danom borbe protiv siromaštva.

Siromaštvo je termin koji se najčešće koristi za nedostatak osnovnih uvjeta za život. Biti siromašan znači ne imati dovoljno novaca (ili nekih drugih sredstava) za priuštiti si osnovne ljudske potrebe kao što su hrana, piće, dom... Mnogi ljudi u raznim državaama diljem svijeta žive u siromaštvu, osobito u nerazvijenim područjima Afrike, Latinske Amerike i Azije.

Siromaštvo dijelimo na:

- a) Bijedu ili apsolutno siromaštvo – podrazumijeva postotak stanovništva koje živi ispod određenog iznosa raspoloživog dohotka. Taj je određeni iznos granica siromaštva. Apsolutna granica siromaštva označava minimalni životni standard i obično se temelji na točno utvrđenoj potrošačkoj košarici prehrambenih proizvoda. Svjetska banka kaže da je krajnje siromaštvo kada čovjek živi s manje od 1 dolara na dan. Prema podacima iz 2001. godine na svijetu je bilo 1, 100, 000,000 ljudi na tom stupnju siromaštva. Danas je to manje od 1\$ na dan.

- b) Relativno siromaštvo – utvrđuje se u odnosu prema nacionalnom životnom standardu – ljudi se smatraju siromašnima ako je njihov standard niži od standarda drugih ljudi u određenoj zemlji. Relativna granica siromaštva je prosječni dohodak kućanstva.
- c) Socijalna isključenost – je višedimenzionalni proces koji slabi povezanost pojedinca i zajednice. Te veze mogu biti ekonomske, političke, sociokulturne i prostorne i individualne. Obilježja isključivosti zbog siromaštva su – slabi socijalni kontakti, nemogućnost pristupanja tržištu, najosnovnijim uslugama, političkim integracijam, psihološkim nedaćama...

Mnogo je čimbenika kojima se iskazuje stupanj siromaštva ili nerazvijenosti. To su u prvom redu BDP (bruto domaći proizvod) i HDI (ljudski razvojni indeks)

Razvijene zemlje (norveška, Kanada) imaju visoki BDP i HDI dok nerazvijene zemlje (malavi, Etiopija) imaju vrlo niske pokazatele.

HDI ili Human Development Indeks (ljudski razvojni indeks) je uveden početkom 20. Stoljeća od strane UN, a svakoj državi daje bodove u rasponu od 0,001 do 1.0 temeljene na očekivanjima životnoj dobi, obrazovanju i dohotku., a na temelju bodova rangiraju se države. Prema UN države se HDI-om većim od 0,8 smatraju se razvijenima. Među prvih 12 država prema HDI-u su države EU (osim Španjolske, Portugala, Grčke i 12 novih članica), članice EFTA-e (osim Lihenštajna) i pet izvanoeuropskih država: Kanada, SAD, Japan i Novi Zeland

Izraz Treći svijet skovan je u vrijeme Hladnog rata, radi razlikovanja onih zemalja koje nisu bile ni u NATO, niti su pripadale komunističkom bloku. Danas se taj pojam koristi za opisivanje zemalja u razvoju Afrike, Azije i Latinske Amerike i Oceanije.

Zemlje trećeg svijeta s vrlo represivnim režimima glede poštivanja političkih prava i građanskih sloboda. Državne kontrole su svakovrsne i mnogobrojne. Tu spadaju Burma, Kuba, Libija, Sjeverna Koreja, Somalija, Sudan; Turkemistan, Uzbekistan

Zemlje trećeg svijeta u odnosu na BDP – odnosno na temelju kupovne moći po glavi stanovnika to jest koliko može potrošiti dnevno – npr. stanovnik Malavija može potrošiti 1, 2\$ a Amerikanac 114\$

Najsiromašnije zemlje (2005)

1. Istočni Timor
2. Malavi
3. Somalija
4. Kongo
5. Tanzanija

Popis najsiromašnijih po HDI-u. U obzir se uzima životni vijek (u SAD-u 77 godina, u Etiopiji 42 godine): zbrajanje prema stupnju pismenosti i životni standard

1. Sjeverna Leone

2. Niger
3. Burkina Faso
4. Mali
5. Burundi

Popis najrazvijenijih zemelja po BDP i potrošnji po glavi stanovnika

1. Bermuda
2. Luksemburg
3. Norveška
4. Kuvajt
5. Bruneji

Top 5 prema BDP

1. Luksemburg
2. Norveška
3. SAD
4. Irska
5. Bermudi

Top 5 prema HDI

1. Norveška
2. Švedska
3. Australija
4. Kanada
5. Nizozemska